

ԵՏՅՐԱՏԻ ԵԺԱՆԱԳԻՆ ԼՐԱԴԱՐԱՆ

№ 36—38

№ 36—38

ՀԱԿՈՒԲ ՊԱՐՈՆՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ Վ Ն Ա Ս Ն Ե Ր Ը

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՐԵՆՎԱՆ

1934

891.99

7-34

12 MAR 2011

ՊԵՏԱԿԱՆ ԵԺԱՆԱԳԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 86-36

№ 86-36

891.99

4-34

ՀԱԿՈՐ ՊԱՐՈՆՑԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
Վ Ն Ա Ս Ն Ե Ր Ը

20884 02

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՅՈՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՕՆԵՐԵՎԱՆ 1 0 3 4

17.07.2013

Պատ. խմբագիր Ս. Հարությունյան
Տեխ. խմբագիր Վ. Մանուկյան
Ծրագրերի Ս. Մանուկյան

59884-66

Հրատ. № 2885. գլավիթա № 8454 (բ).
պատվեր № 343. տիրած 10,000. Գնա-
հրատի տպարան, օտ. ք. մ 72X105, մեկ
տպ. թերթում 102. 400 պտ. նշ. հանձ-
նված և արտադրության 15/II 1934 թ.
ստորագրված և ուղևոր. 15/III 1934 թ.

Պարոնյանի «Բաղաձավարության վնասները»

I

Պարոնյանի «Բաղաձավարության վնասները» յերդեմական ֆելյետոնների մի շարք է։ Ութսունական թվականներին դա աղա-
վել և լեիկարում, այնուհետև հրատարակվել առանձին գրքով
կան տեղեկություններ, վոր թե «Լեիկարը» և թե հատկապես «Բա-
ղաձավարության վնասները» հետաքրքրությամբ կարդացվել են
Պոլսահայ հասարակության մի մասի կողմից։

Այժմ հետաքրքրական է իմանալ, թե ովքեր ելին սիրով կար-
գում «Լեիկարը»։ Այդ մասին ժամանակակից մի հեղինակ գրում է.
«Ատեն մը, վերջերը մանավանդ, «Լեիկար» կարդալը պարտավորի-
բան մը, ամենորվան կյանքի պետք մը դարձած էր եսնաֆ ընտա-
նիքներու համար մանավանդ թաղերու մեջ, մեկ թերթը տուն-
տուն կ'սլտտեր» *): Առանձնապես «Բաղաձավարության վնասների»
մասին պետք է հիշատակել, վոր վնջ միայն սիրով կարդացվել է,
այլ և մի-յեթևու. ֆելյետոն բեմադրվել և ուղեբեատի ձեով մեր
յերածյառադեաներից մեկի ձեռքով։

Ի՞նչով բացատրել այդ հաջողությունը, նույն իսկ ընդհանուր
հետաքրքրությունը — Գլխավորապես նրանով, վոր Պարոնյանը թե
իր մյուս և թե այս դրվածքում հառարակական վորոշակի դեմք և
հանդես բերում, ցուցնելով զեղաված քաղաքական համակրանք ու
հակակրանք։ Նա վողեկորված քանդում և նույնքան վողեկորությամբ
զինում և ի՞նչ է քանդում և ի՞նչ է զինում։

Հակոբ Պարոնյանը ձգտում է քանդել խոշոր բուրժուազիայի
տիրապետության վորոշ հիմքերը։ Տեղեկություններ կան, վոր նա
պոլսահայ ջոջերի կողմից համարվել է «վտանգավոր մարդ»։ Այդ
տիտղոսին նա արժանացել է այն որից, յերբ իր խմբագրած յերդե-
մական թերթի բնաբանը դարձրել՝ Խայթիլ զոջն ու բարեկեցիկը։

Տես «Մաղիկ», հանդես, 1895 թ. Լջ 255.

Հենց այս «Բաղաճարութեան փաստերի» մեջ ևս թունավոր է նրա ծաղրը հատկապես առևտրական կապիտալի ներկայացուցիչներին դեմ: Մի քանի փաստեր բերենք. —

«Վաճառական միտ: Յեվ... կ'վարվիմ հետդ այնպես, վորպես պիտի վարվիլի քսակահատի մը հետ, այսինքն քեզի հետ դործ ունեցած ժամանակս կ'զգուշանամ, վոր չ'խաբվիմ»...

«...Հարուր վաճառականներու մեջ յերկու վաճառական ճանչցած եմ, վոր սուտ չ'են խոսիլը, բայց արի տես, վոր այս յերկու վաճառականներն ալ բնավ չ'են խոսիլը»:

«Մեծ վաճառական մ'ես, ավելորդ է ըսել, թե մեծ խաբեբա մ'ես»:

Վո՛չ միայն առևտրական կապիտալը, այլ և նրա դասակարգային հիմնարկներէջ մեկը՝ յեկեղեցին առել է յերդիծաբանին և փոխադարձաբար ատվել նրանից: Պատրիարքարանը յեղել է Պարոնյանի թերթերի խափանողը: «Իմ հանդեսը դադարեցրին», — ասում է նա — ինչն է նրանք ինձ թշնամի ելին համարում: Վորովհետեւ յես հարձակեցա պատրիարքարանի սափրիչի վրա»:

Պարոնյանի ծաղրը հոգեվորականներին դեմ շատ թունավոր է: Նա վանքերը ծուլարաններ է անվանել, իսկ յեկեղեցականներին առհասարակ — պորտաբույծ մի դաս: «Ազգը կրօնական մը կ'հարդե, — ասում է նա, — պատճառն այն է, վոր նվազ չարութիւնն էլ տեսնես անկեմ: Պարոնյանից առաջ այսպիսի լեզու հողեվորակա՛նութեան դեմ բանեցրել է միայն Միք, Նալբանդյանը իր «Յերկու տողի» մեջ:

Նույն այդ վերաբերմունքը կա նաև «Բաղաճարութեան փաստերի» մեջ, ուր նա կրօնական ծեսերի մեծած լինելն է ցույց տալիս կամ յերշնհ հեղուկ վորակէ յեկեղեցական հավատալիք: Որե՛նալ՝ «Ղուկաս աղան գունավոր թաշկինակով մը քիթը սրբելով և հնչեցնելով զայն այնպիսի ահագնակոշ ձայնով մը, վորու նման վերջինն դատաստանն» է ծաղրում, մի այլ գրվածքում դատարկի տոնն է վարկաբեկում ասելով. «Զատկի առթիվ դէնիլն ատկաներու մեջ խեղդովողներ կ'գտնվին»:

Վո՛չ միայն առհասարակ առևտրական կապիտալն ու յեկեղեցին, այլ և մասնավորապես պետական իրավակարգը և վորոշ հասարակական դործիչներ Պարոնյանի մոտ ցուցադրված են խայ-

թիչ յերդիծանքով: «Ամիրայի մը թաշկինակի դեմ խոսիլը, — ասում է նա, — յերկնից դեմ ապստամբիլ կ'նշանակե»: Հայտնի յե նաև Պարոնյանի բացասական կարծիքը խոշոր բուրժուազիայի մի քանի զրոհներին, մանկավարժներին, քաղաքական դործիչներին մասին:

«Բաղաճարութեան փաստերի» մեջ ևս Պարոնյանը հանդես է գալիս, վորպես լիբերալիզմի վոխերիմ թշնամի: Բնորոշ է այն հանդամանքը, վոր մեր հեղինակը չի բավականացել «Ազգային ջոջերի» մեջ «Մշակն» ու Գ. Արծրունուն վարկաբեկելով, այստեղ ևս նա հաշիվներ է մտքում արեւելահայ բուրժուազիայի մարտական որդանի հետ: Բայց ավելի բնորոշ է եֆենտիական դասի դեմ ծաղրը. «Եֆենտիին ձին, — ասում է Պարոնյանը, — անձնական տկարութիւն ունի յեղեր քիչ մը (բանավոր պատճառ մը, վորով ազգային յերեպիստմ մը կրնա բացակա դանվել ժողովին)»:

Այդ բոլոր հակալիանքներին հանդիպ Պարոնյանը ցուցադրում է իր ջիւղ համակրանքները մանր բուրժուազիային:

Անցյալ դարի ութսունական թվականներին այդ դասակարգի ընդհանուր վիճակը պոլսահայ իրականութեան մեջ ծայր աստիճան վատթարացել էր: Տնտեսական քայքայումն առաջ էր բերել վարք ու բարքի մեջ տեղաշարժներ: Հացի խնդիրը կապալի ծանրութեամբ իջել էր եսնաֆիստերի և առհասարակ քաղքենիութեան դիմին: Զ'կարողանալ մըցութեան մեջ կանգուն մնալ, դիմանալ, նրանք բռնում են կամ աղքատութեան, ավելի ճուտ՝ մուրացիկանի ցուպը, կամ այլաներման ուղին՝ հարեցողութեան, սերափաճառութեան, ճրիակե՛րութեան և նման բարոյական ախտաբանութեան» (Պարոնյանի տեղմինն է) ուղեկիցներով: Ամենասուր էրպով են դուրս դրամի կարելը: Փողը աճ է, ամեն բոլոր խոստովանում են նրանք և ճիշտում, վոր նույն իսկ բոլոր իդեալներին հիմքն ու ազդակը դրամն է: «Պատվավորութիւնը ստակով կըլա հիմա» ասում է «Բաղաճարութեան փաստերի» հերոսներից մեկը: Նրանց բոլոր ասացվածքներին, առածներին, առակներին մեկը փողն է: «Հող բռնեա՛ վոսկի դառնա» — որհում է մեկը մ. ուսին:

Պարոնյանը «Բաղաճարութեան փաստերի» մեջ իր դասակարգի ներկա «բարոյական փուլգման» պատկերն է տվել, աշխատելով նրա առաջ դնել պարզ և մաքուր կյանքի մի հեռապատկեր, վորին կարելի յե հասնել բուրժուական քաղաքակրթութիւնը մըտբալիկով:

Նախ՝ տեսնենք «փլուզմը», ապա՝ պարզ կյանքի խղիւղը:

Ինչպէս ասացինք քիչ վերեւում, «Բարդապարտութեան քննա-
նքին» թեման մանր սեպհականատերի արաբեզիան եւ մեծ քաղա-
քում: Այդ սեպհականատերը յերեկ «ինքնուրույն» եր, իսկ այսօր
գտնում է, վոր «մարդս իր անձին իրեանր չէ»: Անձը դարձել է ուղ-
արարչութիւն, վոր չափով նա համակերպուում է եւ դեթ անդոր
բողոքի արտունջներ ճառում: «Ի՞նչ ասեմ յետ իմ բնավորութեանս, —
դանդաղում եմ Պարոնյանի տիպերից մեկը, — վոր յերեւս չ'բռնեմ,
չեմ խոսիմ, ու յետքը ինք զինքս կուտեմ»:

Մանր բուրժուական ուղարարչութեան իր անդոր արտունջի
ավայտանքով՝ վերջը հանգում է արկոհողիզմի. Պարոնյանի հերոս-
ներն անշափ խմում են եւ ճղնում կամ հարբած ժամանակ հեշտու-
թյամբ տանջող հարցերը լուծել, կամ քննել ըթնանալ՝ վռնել չ'զգա-
լու, ինքնամոռացման համար:

Իսկ ի՞նչն են ուզում մոռանալ, չ'զգալ, չ'խոհալ. — իրենց
անծայրածիր Թափառութիւնը, աղքատութիւնը, «Թորոս աղան
մտածութեանց մեջ Թափառ» կ'սորհի, թե ո՞ր դիմել հարկ եւ պատիկ
փոխառութիւն մ'ընելու եւ անով իր աղայոց կոշիկի, գլխարկի, «մայ-
րենի լեզու» գնելու եւ դպրոցի թոգսկը վճարելու համար: Ենթե
մի դէրք, գլխարկ... գնելն անդամ այդքան «մտածութեանց» տեղիք
եւ ապրիս, նշանակում է այդ Թորոսեանի չ'զուլու չ'հոգալը՝ կիսա-
քաղց եւ ապրում: Ել չենք խոսում կանանց մասին, վոր որեցոր նա-
հատակում են ծանր աշխատանքով:

Քաղցեանի կինը սմբած եւ ծանր աշխատութեան բեռի տակ:
Մեկ մեկ նա իր ամուսնուն կշտամբում եւ եւ հիշում իր հողի՜ւն
աշխատանքի պարագրաֆները, «լաթերը լվալու, կերակուր յեփելու
տախտակ շփելու կնի՜կ եւ յետ»: Այդ բոլորից հետո ամենեփն զոր-
մանալի չէ, յերբ Պարոնյանը հիշատակում է թե՛ «կնիկները հիմա
տղամարդկանցից ավելի ճատ կ'իման»: Արկոհողիզմն եւ նրանց հա-
մար միեւնոյն սոցիալական պատկերի արձագանքն է, ինչպէս եւ
տղամարդկանց քով:

Մեր գրականութեան մեջ հատկապէս Նալբանդյանն ու Թու-
մանյանը նկարագրել են մանր սեպհականատերով աշխատանքի ծանր
բնույթը, վորակելով այն վորպէս «բրանաթոր», «մեջքի ողջ կոտ-
րոզ», «գոթիսային», «պարտասութիւն» առաջ բերող, եւ այլն: Պա-
րոնյանի հերոսներն աշխատանքն եւ նույն հատկանիւններն ունի

Նրանք միշտ «խոնջած» են, «հոգնած», ֆիզիկապէս տանջված: Բայց
չ'նայած այդ սպանիչ աշխատանքին՝ տառապում են փողի պակա-
սութեամբ, յերազելով միշտ եւ ամենուրեք փող: Պոլսի թերթերից
մեկը (Պարոնյանի մահից հետո) քաղել եր նրա ձեռագիրներէն մի
ցիտատ հուշի մասին. «վորովհետեւ ուրիշները խաբելը դժվար է,
մարդս վորոշած է ինքնուրեք խաբելու» *): Փողի չ'գոյութեան
լրացուցիչը պարտատերն է, վորի մասին Պարոնյանը գրում է,
«Փողոցը դացած ատենդ յետեդ մի դառնար ու նայիր, մեծ ամոթ
է. անոր համար ամոթ է, վոր պարտատեր ըսածդ միշտ մեր յետեւն
կուղած»:

Այդ պայմանների մեջ զտնվող մանր բուրժուական ստիպված է
իր կյանքը հարմարեցնել խոշոր բուրժուազիայի պրոպագանդային
քնն՝ հետեւել նրա սովորութիւններին, ապրել ավելի ճատ դեղերը,
քան ցերեկը: Նա խոնջած տուն եւ գալիս, բայց չ'պետք է քնե,
ինչպէս պահանջում է «բնութիւնը», այլ պիտի դուրս գա տնից եւ
ապրել մեծ քաղաքի յետ ու ղեռ կյանքով: «Բնութիւնը» քնացիք
կըսե, քաղաքավարութիւնը մի՛ քնացիք կ'պոռա: Յերբ նա ըմբոս-
տանում է վերջինիս դեմ, նրան պատասխանում են՝ քաղաքը Թո-
ղիւր եւ դուռը դնա:

Այդ յերկու տարրեր դասակարգային մորալի ընդհարումն է
կաղմում «Բարդապարտութեան քննանքին» բովանդակութիւնը: Յե-
թե Պարոնյանի հերոսը ծառանում է մոգաների դեմ, դրա պատ-
ճառն այն է, վոր ինքն իր «հանգստութիւնը» գերադասում է մո-
գայի պատճառած տվայտանքին: Նրա տիպերի իդեալն է վոչ թե
մոգան, այլ «բնութեան որինաց հետեւը եւ այդ ընթացքով յերջա-
նիկ չ'նեղը»: Խոշոր բուրժուազիայի «բարդապարտութեան»
թաղանթը նրա հերոսը հակադրում է «պարզութիւնը»: Վեր մարդն
եւ գովելի, հարցնում է Պարոնյանը եւ ապա պատասխանում. «պարզ
մարդը, այո՛րեքն այն մարդերն, զոր կ'պաշտեմ յետ»: Մոտեգացա-
յի «կեղծավոր դարին» Պարոնյանը հակադրում է անկեղծութեան
եւ ճշմարտութեան, «բնութեան» (Ժ. Ռուսսոյի քարոզած) դարը՝
մանր բուրժուական մորալը: Տոլստոյն եւ կովիլ է խոշոր բուրժու-
ազիայի քաղաքակրթութեան դեմ իր «Լուսավորութեան պտուղներ»
եւ «Նավարի Թաղավորութիւնը» պիտենքով. խավարը — դա բուր-

*) Տե՛ս «Մասիս», 1892 թ., էջ 18.

Նախ՝ տեսնենք «փրուզմը», ապա՝ պարզ կյանքի իդեալը:

Ինչպես առաջինը քիչ վերևում, Վրացականացիության ֆեադալներից թեման մանր սեպականատերի արադեզիան է մեծ քաղաքում: Այդ սեպականատերը յերեկ «խնձորուշան» եր, իսկ այսօր զգում է, վոր «մարդս իր անձին իջանք չէ»: Անձը դարձել է ուղարկություն, վոր չափով նա համակերպվում է և դեթ անդոր բողոքի արտունջներ ճառում: «Ի՞նչ ասեմ յես իմ բնավորությանս, — դանդաղում է Պարոնյանի արադերից մեկը, — վոր յերեսս չ'բռնեք, չեմ խոսիր, ու յետքը ինք դինքս կուտեմ»:

Ծանր բուրժուական ուղարկությունից իր անդոր արտունջի ավայտանքով՝ վերջը հանգում է ալիոնոլիզմի. Պարոնյանի հերոսներն անչափ խմում են և ճղնում կամ հարբած ժամանակ հեռու-թյամբ տանջող հարցերը լուծել, կամ բնավ բխանալ՝ վոչինչ չ'զգալու, ինքնամոռացման համար:

Իսկ ի՞նչն են ուզում մոռանալ, չ'զգալ, չ'խոկալ. — իրենց անծայրածիր Թավադությունը, աղքատությունը: «Թորոս աղան մտածութանց մեջ թաղված՝ կ'խորհի, թե ուր դեմել հարկ է պտտել փոխառություն մ'ընելու և անով իր սղալոց կոճիկ, գլխարկ, «մայրենի լեզու» գնելու և դպրոցի թոշակը վճարելու համար»: Յեթե մի դերք, դիտարկ... գնեմ անդամ այդքան «մտածութանց» տեղից և ալիս, նշանակում է այդ Թորոսնեղի «չլուլիս չոճուլը» կիսաքաղց և ալրում, ել չենք խոսում կանանց մասին, վոր որեցոր նահատակվում են ծանր աղխատանքով:

Քաղցին ինքն ուժքած է ծանր աղխատության բեռի տակ: Մեկ մեկ նա իր ամուսնուն կըտամբում է և հիշում իր հոգևոր աղխատանքի պարագրաֆները, չլաթերդ լվալու, կերակուր յեփելու տախտակ ղիկելու կնիք եմ յես: Այդ բոլորից հետո ամենիկին դարձմանս չե, յերբ Պարոնյանը հիշատակում է թե՛ «կնիկները հիմա տղամարդկանցից ավելի ճատ կ'լիսեն»: Ալիոնոլիզմի ել նրանց համար միևնույն սոցիալական պատկերի արձագանքն է, ինչպես և տղամարդկանց քով:

Մեր գրականության մեջ հատկապես Նալբանդյանն ու Թուսնյանը նկարագրել են մանր սեպականատերի աղխատանքի ծանր բնույթը, վորակելով այն վորպես «բրանաթոր», «մեջքի ողկոտորդ», «զգոնային», «պարտասություն» առաջ բերող, և այլն: Պարոնյանի հերոսների աղխատանքն էլ նույն հատկանիշներն ունի

Նրանք միշտ «խոնջած» են, «հոգնած», ֆիզիկապես տանջված: Բայց չ'նայած այդ սպանիչ աղխատանքին՝ տառապում են փողի պակասությունում, յերազեղով միշտ և ամենուրեք փող: Պոլսի թերթերից մեկը (Պարոնյանի մահից հետո) քաղել եր նրա ձեռագիրներից մի ցիտատ հույսի մասին. «վորովհետև ուրիշները խաբելը դժվար է, մարդս վորոշած է ինքնզինքն խաբելու» *): Փողի չ'գոյություն լրացուցիչը պարտատերն է, վորի մասին Պարոնյանը գրում է. «Փողոցը դացած ատենդ յետևդ մի դառնար ու նայիր, մեծ ամոթ է. անոր համար ամոթ է, վոր պարտատեր ըսածդ միշտ մեր յետևն կուղած»:

Այդ պայմանների մեջ գտնվող մանր բուրժուան ստիպված է իր կյանքը հարմարեցնել խոշոր բուրժուազիայի պորտաբույծ կյանքին՝ հետևել նրա սովորություններին, ալրել ավելի ճատ դիտելը, քան ցերեկը: Նա խոնջած տուն է գալիս, բայց չ'պետք է քնել, ինչպես պահանջում է «բնությունը», այլ պիտի դուրս գա տնից և ալրել մեծ քաղաքի յես ու դեռ կյանքով: «Բնությունը քնացիր կըսե, քաղաքավարությունը մի՛ քնանար կ'սպաս»: Յերբ նա ըմբոստանում է վերջինիս դեմ, նրան պատասխանում են՝ քաղաքը թողիր և գյուղ գնա:

Այդ յերկու տարբեր դասակարգային մորալի ընդհարումն է կաղմում Վրացականացիության վնասները բովանդակությունը Յեթե Պարոնյանի հերոսը ծառանում է մողաների դեմ, դրա պատճառն այն է, վոր ինքն իր «հանգստությունը» դերադասում է մոդայի պատճառած ավայտանքին: Նրա տրակերի իդեալն է վոչ թե մոդան, այլ «բնության որինաց հետևելը և այդ ընթացքով յերջանիկ չ'նեղը»: Խոշոր բուրժուազիայի «բաղադրյալ» քաղաքակրթությունը նրա հերոսը հակադրում է «պարզությունը»: Վեր մարդն է գովելի, հարցնում է Պարոնյանը և ապա պատասխանում. «պարզ մարդը, այսինքն այն մարդերն, դր կ'պաշտեմ յես»: Մոտեկացցալի «Կնդժավոր դարին» Պարոնյանը հակադրում է անկեղծության և ճշմարտության, «բնութենական» (ժ. Ռուսսոյի քարոզած) դարձմանը բուրժուական մորալը: Տոլստոյն էլ կովել է խոշոր բուրժուազիայի քաղաքակրթության դեմ իր «Լուսավորության պտուղներ» և «Նավարի թագավորությունը» պիեսներով. խավարը — դա բուրժ

* Տե՛ս «Մասիս», 1892 թ., էջ 18.

ժողովրդային իրաւանութիւնն եւ, վոր դաւիս եւ ավերելու գլուղա-
կան կյանքի պարզութիւնը, «բնութենական» կոլորիտը:

Այս բոլորից մենք յեզրակացնում ենք, վոր Պարոնյանն ունի
շատ փորձակի սոցիալական աշխարհայացք, վորի սուր ծայրն ուղ-
ղված եւ բուրժուազիայի քաղաքակրթութեան դեմ: Զնայած այդ
հանդամանքին՝ մեր լիբերալ քննադատութեան մեջ այն սխալ
կարծիքն եւ հայտնված, վոր Պարոնյանի գրվածքներն մեջ չկա զգա-
ղափարներն հակադրութիւն եւ մրցում: Այս արտառոց տեսակետն
արտահայտված եւ արեւելահայ խոշոր բուրժուազիայի ամսագիրնե-
րից մեկում *):

II

Պարոնյանն իր այդ աշխարհայացքը «Քաղաքավարութեան վնաս-
ներն» մեջ արտահայտել եւ գեղարվեստական ֆելիտոնն ձեւով:

Ինչպէս եւ իր մյուս գրական գործերում, այստեղ եւ Պարոն-
յանի ստեղծագործութեան մեթոդը բնականապէս եւ ինչից եր
բջխում այդ բնավիզմի անհրաժեշտութիւնը — Կապիտալիզմի
ձեռքից տանջվող մանր բուրժուան գրականութիւնից պահան-
ջում եր իրեն այրող հարցերն պատասխան եւ նրան չեր կարող
գոհացնել Մերենցի եւ Տյուսարի բոմանտիզմը: (Ի դեպ. այդ յերկու
հեղինակների մասին Պարոնյանը բացասական կարծիք եւ հայտնել):
Հենց դրանով պիտի բացատրել մեր յերգրածաբանի ժողովրդակա-
նութիւնը, վորն մասին խոսեցինք վերեւ:

Պարոնյանի «Քաղաքավարութեան վնասներն» մեջ յերեւում եւ
նրա աշխարհածանրութիւնը: Այն կյանքը, վորն մասին
խոսում եւ, գերադանցորեն դիտել Քաղաքն ու կացը, նրա
կյանքի որը՝ վաղ առավոտից մինչեւ ուշ գիշեր, շուկան ու առևտրի
պէս պէս ձեւերը, համբարութիւնն ու արհեստի պրոմները, աշ-
խատանքն ու հանգիստը, տոնն ու խրախճանքը, հյուրասիրութիւնը,
թղթխաղը, հարեցողութիւնը, կնամուրութիւնը, եւ այլն, — այդ բո-
լորին հոյակապ կերպով իրադել եւ մեր հեղինակը: Նրա գլխողու-
թիւնները մանրագինն են եւ ճշմարտապատու: Յերգրածական վո-
րոշ չափազանցողութիւնը չի ավրում հիմքում գտնվող բնական
ատաղձը, վոր կենսական եւ ըստ ինքյան եւ իրական բոլոր կողմերով:

*) Տե՛ս «Մուրճ», 1905 թ. № 4, էջ 143.

«Քաղաքավարութեան վնասներն» մեջ Պարոնյանի բնայիզմը
մի «բարոյական արատ» նկարագրելիս՝ նախադրվում ճշտութեան
աստիճանին եւ հասել: Այդ «բարոյական արատը» հարեցողութիւնն
եւ, վոր Պարոնյանը միտումավոր կերպով աշխատել եւ իր ընթեր-
ցողներին ատելի դարձնել՝ նրանց մեջ զգացման զգացմունք առաջ
բերելով: Հարեւոյ մարդու վիճակի մի պատկեր. «Գինեպանը Բար-
սեղ աղային քովը դնաց... Գարշիլի հոտ մը առավ եւ տեսավ, թե
Բարսեղ աղայի դեմքը թաթախված եր դեղին բաղադրութեամբ
մը, վորուն մեջ կ'տեսնվէին վարունիկ, ձուլի կտորներ, ծամված
լուբիայի խմորներ, քարտուղ շաղախված», եւ այլն:

Բայց այդպիսի նախադրութեան նկարագրները Պարոնյանի
մոտ հազվագույն են: Հաճախ նա հրաժարվում եւ իրերը կոչել իրենց
անունով. որինսի. հայհոյանքից խուսափում եւ, ասելով. Պապիկ ա-
ղան մտի մեջ իրար հետեւ կ'շարե այն խոսքերը, զորս բարկու-
թիւնը արտասանել կուտայ մեզ...:

Այդպէս ուրեմն. Պարոնյանի մոտ տիրական գրական ուղղու-
թիւնը բնայիզմն եւ Սյոք բնայիզմն հիմքը մասամբ ինքնակենսա-
գրական եւ, այսինքն նա նկարում եւ կենսական այնպիսի վիճակներ,
վոր ինքը ըստ մեծի մասին ասելով եւ իր անձնական, իր սոսկական
կյանքում: Որինսի. ծառայողի ծանրակիր դրութիւնը, ճաշարան
պահողի, ուսուցչի, թերթի ցրիչի, հաշվապահի, քարտուղարի եւ այ-
լոց նյութական անապահովութեան համեմատ եւ առել, իսկ հաճախ գոր-
ծադուրկ մարդու ավայտանքը: Պարոնյանին պաշտոն չէին տալիս
նրա «սուր լեզուն», («վորից Արփիարայանն անգամ կ'վախենար»)՝
պատժելու համար Պատճառն այդ եւ, վոր պարոնյանն իր «Որսիկ-
տիկ» նկարագրիներն մեջ յերեւմն մուծում եւ «սուր լեզու» զեղում-
ներ: Որինսի. «Կրնամ յերեակայի, թե ինչ կ'զգար Թորոս աղան,
յիս վոր այս տողերը գրած ժամանակս հազար անգամ աթոռիս
վրա կ'ցատկեմ»:

Պարոնյանն իր հերոսներն կյանքի վողբերգութիւնը պատկե-
րելիս ինչպէս տեսնում եք, անտարբեր դէրձ չն ընդունում. նրա
բնայիզմը յերգրածաբանական բնայիզմն եւ, այսինքն հաշիւված եւ
չատ խոշոր գողգողով սուրբիկտիվիզմով: Իր ֆելիտոնները վերջաց-
նելուց հետո հեղինակը տալիս եւ նրանց «սարսափելի», «սոսկում
ալաճառող» եւ այլն բնորոշումներ: Դա «լիրիզմ» այն ջրջանակն
եւ, վոր յերեւում եւ նկարը:

Չ'նայած այդ, ինչպես ասում են՝ «հեղինակի ներկայութանը»։ Պարոնյանի նկարագրերը թե դեմք պատկերելիս և թե վորեն հոգեկան վրձակ ցեղացիներին վերին աստիճանի ճշմարտապատում և Որոնակ՝ ականջացավ ունեցող մարդու դեմքը նկարում և այդպես։ «Զաքար ավան ցավին հազար պատկերի կ'փոխե դեմքը՝ մերթ ընթիվները վեր առնելով, մերթ մեկ աչքը դոցելով, մերթ քիթը սղելով, մերթ ալուաները սխմելով, մերթ բերանը բանալով», և այլն։

Ճաշարանի և դինետան անցուղարձը Պարոնյանը տալիս և իրազեկ մարդու պատմվածքի բոլոր մանրամասնություններով, ճիշտ և օղկին զերտորություններով, հոգեբանական, ներքնաստեղծությամբ Որոնակ. դրսևոցած մարդու հոգեբանությունը. «Յերբորդ ընդ ալ խմեցին Ողի շոգին զվարճացուցած եր Բարսեղ աղան. մինչև ալ կանջները կիս կարմիր կտրած՝ շարունակ կ'խնդար և կ'խոսեր. նստած տեղը յերկու կողմ կերերար, հավասարակշռությունը կորուսած եր, սակայն խելքը դուրսն եր, և կաշատեր այնպես ցույց տալ, թե՛ վորպես թե ինքն յուր կամոքն կերերար»։

Սակայն Պարոնյանի ստեղծագործության մեթոդը վորակել վորպես բնականաբան, տակավին հերիք չե, բլեք և ցույց տա նրա յերգիծական բնավորման բնույթը։

Ինչ հատկություն ունի Պարոնյանի յերգիծանքը։

Մեր հեղինակի յերգիծանքը յերկկողմանի չէ։ Գան «դեպքեր և դեմքեր» (ինչպես կասեր Նազարյանը), վորոնց նկատմամբ նա անվերապա ժխտական վերաբերմունք ունի, միանգամայն թշնամական դիրքավորում։ Յեկ ընդհակառակ. կան յերևույթներ և մարդիկ, վորոնց նկատմամբ ընկերական շարժի՝ պրոմներ և բանեցնում, այսինքն ծաղրածի նկատմամբ ավելի համբերատար ու կարեկից եւ Անանիոս Ֆրանսը նման յերգիծաբաններին իդեալիստ և անվանում, վորովհետև նրանք կյանքից ավելի բան են սպասում, քան թե ներկան, ավալը։ Այդ «իդեալիստները» հումորիստներն են։

«Բաղադավարությունը մեջ Պարոնյանին ղեկավարում և հումորական յերգիծանքի իդեալիզմը՝ «Ո՛ր, ինչպիսի ետնույթ, — ասում և նա, — նկատել պարզամիտ մարդկանց պակասությունները, նկատել այն ամենը, ինչ վոր ծիծաղելի չէ, անկաղմ և, այն ամենը, ինչ վոր խանդարում և գեղեցկությամբ յեկ բարոյականություն անբաշխելիք» (ընդգծումները մերն են. Ա. Տ.)։

Վորոնք են «պարզամիտ մարդկանց» պակասությունները — «Մարդս իր տունին մեջ միայն կրնա հանգիստ ըլլալ» ասում և նրանցից մեկը Բայց սա ստիպված և ասելից դուրս դալ և զիվել «բարձրաստիճան» մարդկանց հետ և նրանց կյանքի «կարգն ու կանոնը», սովորությունները փոխ անելը։ Այդ փոխադրությունը կատարվում և ցավազինորեն Մինչև վարժություն ձեռք բերելը, մինչև իրազեկ դանալը նա սայթաքումներ և անում, վորոնք ծիծաղ են չարժուկ։ Պիտի նկատել, վոր նրա ծիծաղի մե ավելի ուժեղ աղդալն այն է, վոր մանր բուրժուան կաշից դուրս և դալիս հարուստներին նմանվելու, բայց նյութական միջոցները չեն ներում և նա ստիպված և կեղծել, ձեկանալ Որոնակ. տոն որը մեկը հիվանդ և ձեկանում, վորովհետև նոր հաղուստ չունի հյուր գնալու համար, ամ յերբ հյուր և գնում «վորքի ամանները» կարկատներըց սաստիկ ճնշում և։

Ծիծաղի մյուս շարժառիթն այն է, վոր Պարոնյանի հերոսները ցերեկն ամբողջ՝ աշխատում են և իրիկուններն ստիպված են ճաղաքադավարությունը՝ տուրք տալ։ Այդ վրձակը յերկու հետևանք ունի. նախ՝ նրանք նստած տեղը քնում են, ասա՝ ջարուկակ հիւնեցնում են, վոր վաղ առավոտ ջուտ պիտի վեր կենան և գործի գնան։ Դատարկապուրտ, պորտաբույծ, անաշխատ եֆենտիներին կենցաղի հակադրումն այդ վրձակին, անպայման կոմիկական և Բայց այդ կոմիզմը յերկուսյորի յե. մինչդեռ մի կողմով խիլում և (= սարկազմ) եֆենտիներին, մյուս կողմով խղճահարություն և ցուցնում (= հումոր) «պարզամիտները» հանգեպ։

Այնուամենայնիվ սխալ կ'լինի պնդել, թե Պարոնյանը խիլով եֆենտիներին դատարկապուրտությունը, իդեալականացնում և մանրբուրժուական սահմանափակությունը։ Վնչ, նա խիստ վերաբերմունք ունի իր դատարկապուրտ պակասություններին և սայթաքումներին դեմ։ Շատ ճիշտ և նկատում Հրանտ Ասատուրը, թե Պարոնյանը՝ «Յերբ մոլուկայան մը դեմ կ'խոսի, յերբ թերություն մը մատնանիլ կընե, խստափուլթ բան մը ունի, անդուլթ, աններող» *)։ Որինակ. շատախոսության բաղձաթիվ փաստեր բերելով և խիլով այդ արատն, նա պարզապես ցույց և տալիս, վոր դա սահմանափակ, մոնոտոն, անհետաքրքիր, հորանջի ջղաձուլություն առաջ բերող, քնեած

*) Տե՛ս «Մասիտ», 1892 թ. էջ 276։

Զնայած այդ, ինչպես ասում են՝ «հեղինակին ներկայութանը»՝ Պարոնյանի նկարագրերը թե դեմք պատկերելու և թե վորեն հոգեկան վրձակ ցուցադրելու վերին աստիճանի ճշմարտապատում և Որնա՞նի՝ ականջացավ ունեցող մարդու դեմքը նկարում և այդպես. «Ջաջար արան ցավին հաղար պատկերել կ'փոխե դեմքը՝ մերթ ընթերցանքը վեր առնելով, մերթ մեկ աչքը դուցելով, մերթ քիթը սղելով, մերթ ալուաները սխմելով, մերթ բերանը բանալով», և այլն:

Ճաշարանի և դիներտան անցուղարձը Պարոնյանը տալիս և իրագրել մարդու պատմվածքի բոլոր մանրամասնություններով, ճիշտ և տեղին դիտողություններով, հոգեբանական, ներքնատեսությամբ Որնա՞նի, դիտված մարդու հոգեբանությունը. «Յերբորդ ղըն ալ լամեցին՝ Ողիլ ղոզին զվարթացուցած եր Բարսեղ աղան. մինչև ալ կանջները կտա կարմիր կտրած՝ ջարուհակ կ'խնդար և կ'խոսեր. նստած տեղը յերկու կողմ կերերար, հավասարակշռությունը կորուսած եր, սակայն խելքը դուռն եր, և կախատեր այնպես ցույց տալ, թե՛ վորպես թե ինքն յուր կամոքն կերերար»:

Սակայն Պարոնյանի ստեղծագործություն մեթոդը վորակել վորպես բնավիտական, տակավին հերիք չե, պետք և ցույց տա նրա յերգիծական բնավորման բնույթը:

Ինչ հատկություն ունի Պարոնյանի յերգիծանքը:

Մեր հեղինակի յերգիծանքը յերկկողմանի չէ: Կան «դեպքեր և դեմքեր» (ինչպես կասեր Նազարյանը), վորոնց նկատմամբ նա անվերապահ միտական վերաբերմունք ունի, միանգամայն թշնամական դիրքավորում: Յեվ ընդհակառակ. կան յերգություններ և մարդիկ, վորոնց նկատմամբ ընկերական ջարժի՝ պոյոմներ և բանեցնում, այսինքն ծաղրածի նկատմամբ ավելի համբերատար ու կարեկից եւ Անատոլ Չրանսը նման յերգիծաբաններին իդեալիստ և անվանում, վորովհետև նրանք կյանքից ավելի բան են սպասում, քան թե ներկան, ավայր: Այդ իդեալիստները՝ հումորիստներն են:

«Բաղաքավարության փոստերի» մեջ Պարոնյանին դեկամբրում և հումորական յերգիծանքի իդեալիզմը: Ո՞ր, ինչպիսի հումորիզմ, — ասում և նա, — նկատել պարզամիտ մարդկանց պակասությունները, նկատել այն ամենը, ինչ վոր ծիծաղելի չէ, անկազմ և, այն ամենը, ինչ վոր խանդարում և գեղեցկություն չի բարայակամության ներդրումները (ընդգծումները մերն են. Ա. Տ.):

Վորոնք են «պարզամիտ մարդկանց» պակասությունները — «Մարդս իր տունին մեջ միայն կրնա հանգիստ ըլլալ» ասում և նրանցից մեկը Բայց սա ստիպված և տանից դուրս դալ և ղիվել «բարձրաստիճան» մարդկանց հետ և նրանց կյանքի «կարգն ու կանոնը», սովորությունները փոխ տանել: Այդ փոխադրությունը կատարվում և ցավալիներեն: Մինչև վարժություն ձեռք բերելը, մինչև իրագրել դառնալը նա սայթաքումներ և անում, վորոնք ծիծաղ են չարժում: Պիտի նկատել, վոր նրա ծիծաղի մի ավելի ուժեղ աղճատվն այն է, վոր մանր բուրժուական կազմից դուրս և դալիս հարուստներին նմանվելու, բայց նյութական միջոցները չեն ներում և նա ստիպված և կեղծել, ձեռնարկ Որնա՞նի. տոն որը մեկը հիվանդ և ձեռնում, վորովհետև նոր հաշուատ չունի հյուր գնալու համար, ամ յեր հյուր և գնում «վոտքի ամանները» կարկատաններից ստատիկ ձևովում եւ

Ծիծաղի մյուս չարժատիքն այն է, վոր Պարոնյանի հերոսները ցերեկն ամբողջ՝ աշխատում են և իրիկուններն ստիպված են «քաղաքավարությունը» տուրք տալ: Այդ վրձակը յերկու հետևանք ունի. նախ՝ նրանք նստած տեղը ցնում են, ասպ՝ ջարուհակ հիշեցնում են, վոր վաղ առավոտ շուտ պիտի վեր կենան և գործի գնան: Դատարկապորտ, պորտաբույժ, անաշխատ եֆենտիներին կենցաղի հակադրումն այդ վրձակին, անպայման կոմիկական եւ Բայց այդ կոմիզմը յերկուսյալի չէ. մինչդեռ մի կողմով խփում և (= սարկազմ) եֆենտիներին, մյուս կողմով խղճահարություն և ցուցնում (= հումոր) «պարզամիտները» հանգիստ

Այնուամենայնիվ սխալ կ'լինի պնդել, թե Պարոնյանը խփելով եֆենտիներին դատարկապորտությունը, իդեալականացնում և մանրբուրժուական սահմանափակությունը: Վնչ, նա խիստ վերաբերմունք ունի իր դատարկապորտ պակասությունների և սայթաքումների դեմ: Շատ ճիշտ և նկատում Հրանտ Ասատուրը, թե Պարոնյանը «Յերբ մոլություն մը դեմ կ'լիտսի, յերբ թերություն մը մատնանիլ կընե, խստափուլթ բան մը ունի, անդուլթ, աններող» *): Որնա՞նի. ճատախոսության բազմաթիվ փաստեր բերելով և խփելով այդ արատին, նա պարզապես ցույց և տալիս, վոր դա սահմանափակ, մոնոտոն, անհետաքրքիր, հորանջի ջղաձղություն առաջ բերող, քնեա՞ծ

* Տե՛ս «Մասիւն», 1892 թ. էջ 276:

կլիշեներ, վոր բոլոր գրվածքներն մեջ ևս միևնույն ձեով (շատմբ) կրկնում ե:

Այդ թերութիւններն մեկը կամ մյուսը, թերեւ, բոլորում ե քաղաքավարութեան վնասներն գրական ժանրից, այն հանգամանքից, վոր որը որին պարբերականում տպւելով հատուկ մշակումով չի ամբողջացված և վերանայված իբրև տոանձին մի գրքով:

Ա. Յեռերյան

1984 թ. փետրվարի 14-ին,
Յերեան

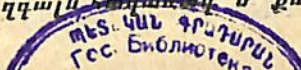
59884-69
59885

* * *

Բռնավոր մը կա, վոր գեղեցիկ անվան տակ ծածկված, զմեզ գերութեան կը դատապարտե նույն իսկ այն առանձնաշնորհմանց մեջ, զորս մեր կամքն կը շնորհե մեզ և վորոց չը՝ ահառակիր որենքն: Այս բռնավորը բնութեան ալ կը հակառակի և թուլ չտար անոր, վոր ազատ համարձակ գործե մարդ ելակին վրա: Այս բռնավորը քաղաքավարութեանն ե: Այս բռնավորին հակառակորդներն անկիրթ կանվանվին հանրավի:

Այս քաղաքավարութեան քաշվելու բան չե մանավանդ անոնց համար, վոր կը սիրեն և տրամադրութեան ունին բնութեան որինաց հետեի և այս ընթացքով յերջանկութեան գտներ Հասկցնելու համար, թե վորչաք կը չարչարվին, կը հարստահարվին այս խեղճերն, արժան կը դատենք քանի մ'որինակներ մեջ բերել:

Բարեկամներեդ մեկուն անվան տոնախմբութեան ներկա գտնվիլ կը փափագիս: Ընթրելն հետո կենես, բարեկամիդ տունը կերթաս, ուր սիրալիւ ընդունելութեան մը կը գտնես: Մեկ ժամու չափ նստելն յետքը աչքերդ կըսկսին գոցվիլ, և կուզես բազմոցի վրա ընկողմանիլ: Քաղաքավարութեանը կարգիլ: Ախորժակով ընթրած ըլլալով՝ գոտիդ քիչ մը թուլցնելու կամ քակելու պետքը կզգաս: Հրավիրելոց առջև ասանկ պետք մը դդալն հարկուկ ե քաղաքավարու-

Թխան: Քուներ յերթալով կը ծանրանա արտեանացդ վրա: Բազմութիւն մեջ յեկող քուներն անկիրթին մեծն ե, վանել հարկ ե այդ քուներ: Բնութիւնը քնացիբ կըսես, քաղաքավարութիւնը մի քնանար կը պոռա: Փորձե ե քիչ մը քնացիր:

Տան տերը գլխուդ վրան կը տնկվի:

— Ինձի նայեցեք, կը պոռա սոլասավորներուն, քիչ մը շուր բերեք Պապիկ աղային:

— Ձե, չե, չեմ ուզեր շուր:

— Ինչո՞ւ կը քնանաք, Պապիկ աղա:

— Նստած տեղս քուսս յեկավ, ներեցեք:

— Մեզմե չախորժեցար:

— Քավ լիցի:

— Ուրիշներուն տունը մինչև առտու կը նստիք, մեր տունը շուտ մը կը քնանաք:

— Շատ կերա այս գիշեր, այդ պատճառով...

— Վոչ աս ե, վոչ ան, կըսես տան տիկինը, մեր տունն աղեկ զբոսում չկա, անոր համար...

— Կաղաչեմ, մի խոսիք այդպես:

— Ուրիշ տուն մը գտնվելիք նե, հարկավ քալ ավելի պիտի զբոսնուիք ե զվարճանայիք:

— Սիկարա մը բերեք Պապիկ աղային, կը հրամայե տան տերը:

— Խնձոր մը ըստկեցեք Պապիկ աղային, կը հրամայե տան տիկինը:

— Շնորհակալ եմ:

— Խաճի մ'եփեցեք:

— Թեյ մը բերեք:

— Յեկիր, սանկ քիչ մը պտըտե, Պապիկ աղա, վոր քունդ փախչի:

— Յեկհը, սքանալի մը խաղանք, վոր չքնանա, կը պոռա անդին ուրիշ մը

— Շնորհակալ եմ, դուք քեյֆերնուդ նայեցեք:

— Չըլլար, սքանալի մը պիտի խաղամ քեզի հետ: Պապիկ աղան չկրնար դիմադրել: Կսկսի սքանալի խաղալ: Հաղիվ կը խաղա յերեք քառորդ, ե ան քունն վերստին կուզա:

— Մի քնանար, Պապիկ աղա:

— Ձեմ քնանար կոր:

— Կը քնանաս կոր, Պապիկ աղա:

— Ձեմ քնանար կոր:

— Յեթե կուզես, բոլքս մը պարե, վոր քունդ փախչի:

— Բոլքս չեմ գիտեր:

— Կը սորվիս:

— Թող տվեք զիս, աստվածնիդ սիրեք նե, անդիս սենյակը կերթամ, կը քնանամ քիչ մը:

— Անկարիլի բան ե: Տոնախմբութիւն մեջ կը քնացվի:

Բռնութեամբ պարի կը հանեն Պապիկ աղան, վոր մտքն իրարու չետե կը շարե այն խոսքերը, զորս բարկութիւնն արտասանել կուտա մեզ նմանորինակ պարագայից մեջ:

Պարը կը վերջանա: Պապիկ աղային քունը կը փախչի:

Մեկ յերկու ժամեն հրավիրւալները վոռք կենեն մեկնելու համար: Պապիկ աղան ալ կենն տուն կը դառնա: Անկողին կը մտնե, չկրնար քնանալ, քունն անդառնալի կերպով փախած ե: Կենն անկողինն, քիչ մը կը կարգա, վոր քունը գա, չգար. ուրիշ քնա-

բեր գիրք մը կառնե, հնար չե քնանալ նուշնիսի
լեթե... որ վաճակ չլի (1) կարդա: Այսպես Պա-
պիկ աղան մինչև առտու կը տապալակի անկողնուն
մեջ և կսկսի այն ատեն քնանալ, ուր ամեն մարդ
կարթննա և գործի կերթա:

Ահա վասիկ քաղաքավարութեան արդյունքը:

— Թող չերթար, եֆենտիմ, թող տունը նստեր,
պիտի առարկվի մեզ:

Միթե մարդս յուր տան մեջ ամէլ տալիս է:

Փորձենք:

Իրիկունը տունդ կը դառնաս, հագոստներդ կը հանես
և գլխերադդեպտդ կը հագնիս և սենյակիդ մեկ անկունը
կը քաշվիս, կը նստիս: Դիչ մը կանցնի, կերակուրի
սեղանը կը դրվի: Կինդ, հայրդ, մայրդ, զավակներդ,
յեղբայրներդ, քույրերդ, թոռներդ կառնես և վար
կիջնաս ընթերցու: Սեղանեն կիսնես, խահվեդ կը խմես
և սանկ կերկնես քաղմոցիդ վրա:

— Չաթ, չաթ, չաթ...

— Վաճառ... հիւր ե արդյոք...

— Չաթ, չաթ, չաթ...

— Ո՞վ մտիկ պիտի ընե ասոնք, նա... ըսեք վոր
հոս չեմ...

— Չըլլար, պատուհանն տեսան:

— Չաթ, չաթ, չաթ...

— Վերը տարեք և ըսեք, վոր Պապիկ աղան ան-
հանգիստ ե այսօր:

— Չաթ... չաթ...

1) Որովհետև կյանք — հեղինակը նկատի ունի լրագրի խորհի-
կայի բաժնի, վոր արեւմտահայ թերթերում հաճախ կրում ե հենց
այդ վերնագիրը:

Դուռը կը բացվի:

— Վեր հրամայեք, վեր հրամայեք:

Հյուրերը վեր կենեն:

Պապիկ աղան վստահ ե ալ, թե փորձանքն ան-
ցուց:

Կես ժամ կանցնի, չանցնի, Պապիկ աղային դուռը
կը բացվի, և հյուրերն մին ներս կը մտնեն:

— Պապիկ աղա:

— ...

— Ձայն չկա, արդյոք կը քնանամ կոր... Պապիկ
աղա...

— ...

— Կը քնանա կոր:

Պապիկ աղան արթուն ե:

— Արթնցնենք... Պապիկ աղա, Պապիկ աղա...
ըսելով հանդերձ կը հրե, կը հրմշտկե Պապիկ աղան,
վոր արթննա:

Պապիկ աղային ճարը կը հատնի, կարթննա:

— Դո՛ւք եք, մոսիո Բոլ

— Յես եմ... անցած ըլլա:

— Շնորհակալ եմ:

— Տիկինն ըսավ, թե անհանգիստ եք:

— Այո, շատ անհանգիստ եմ:

— Թե գլխու ցավ ունիք:

— Այո:

— Յես ալ ըսի, վոր յերթամ, նախիմ անգամ մը
Պապիկ աղան, վերջը չըսե, թե մեր տունն յեկեր ե
ու չե ուզեր քովս գալ:

— Շնորհակալ եմ:

— Ինչպէս չեղավ, վոր գլխու ցավ ունեցաք:

— Իրավ վոր չեմ գիտեր... ան, չեմ կրնար գլուխս բռնել... կաղաչեմ, վեր գացեք դուք, ինձի համար անհանգիստ մի ըլլաք, քիչ մը քնանամ եւ, կանցնի,
— Ձե, եֆենտիմ, չե, քնանալով չանցնիր, Ենքսեյիդ քորը քիչ մը հարտալ պտտցնենք. սա հարտալը բերեք:

— Ձեմ ուզեր, բարեկամ:

— Դուն չիլտես. սա հարտալը բերեք...

Հարտալը կը բերեն... Մոսիո Բոլ ենքսեյին քոքը կը դնեն հարտալը:

— Քիչ մ'ալ լիմոն բերեք:

— Թող մնա, ճանրմ:

— Քիչ մը լիմոն բերեք: Հիվանդին խոսքը մտիկ չըլլիր:

Լիմոնը կը բերեն և ճակատին վրա կը պահեն...

— Քիչ մը բոմ բերեք:

— Բոմը լիւն պիտի ընես:

— Բերեք քիչ մը բոմ, շուտ լեղեք:

— Թող մնա, քուզում, պապամ, Թող մնա պե, ուռնի...

— Շուտ ըրեք, բոմը բերեք:

Բոմ կը բերվի: Մոսիո Բոլ բոմով կը շփեն Պապիկ աղալին գլուխը:

— Անցանվ քիչ մը ցավը:

— Վնչ:

— Բախը բերեք. բախը... շուտ...

— Ձեմ ուզեր, մոսիո Բոլ, ճիւլերս...

— Բախը... կրակին մեջ տաքցուցեք...

— Տաքցուցինք...

— Պապիկ աղա, շողին քիթդ քաշե:

— Քաշեցի:

— Թեթեցանվ քիչ մը ցավը:

— Վնչ:

— Ձուր տաքցուցեք... վոտքերը մեջը դրեք...

— Ձե, ճանրմ...

— Ձուր պաղեցուցեք... գլուխը մեջը դրեք...

— Անցավ, մոսիո Բոլ, անցավ...

— Ձանցնի պիտի տե, ինչ պիտի ընե, ինձի մոսիո Բոլ կըսեն...

— Կեցիր, հագվիմ, ու վեր լերթանք:

— Աղեկ վոր լեկա:

— Շնորհակալ եմ:

— Յեթե չի գալի, մինչև առտու պիտի քաշելիք այս ցավը:

— Այո:

— Յեվ պիտի ըսեիր, թե մոսիո Բոլը քովս չեկանվ:

— Այո:

— Շուտ ըրե, հագվե ուրեմն:

— Հիմա:

Պապիկ աղան կը հագվի ու վեր կեկնե:

— Ո՛րո, Պապիկ աղա, անցած ըլլա:

— Անցած ըլլա, Պապիկ աղա:

— Ինչպէս եք, Պապիկ աղա:

— Շնորհակալ եմ:

— Այս գիշեր ձեզի անհանգիստ ըրինք:

— Ընդհակառակն, գլխուս ցավն անցավ:

— Խոսեցեք, նալինք, Պապիկ աղա:

Պապիկ աղա հակառակ լուր կամաց՝ կսկսի խոսիլ:

Հյուրերը կը նստին աչնչափ, վորչափ վոր պետք է Պապիկ աղային քունը հեռու հալածելու համար, և կը մեկնին:

Պապիկ աղան բաժնված չուր քուռենն՝ մինչև առաու
հյուրերն անիծելով կը տքնի:

Ի՞նչ ընե այս մարդն:

Ի՞նչպէս կյանք վարե քաղաքավարութեան այս
դոհն:

Շարունակենք:

Պապիկ աղան ստիպողական դործ մ' ունի և կը
ստիպվի մեկ կողմե դործին վազել և մյուս կողմե պա-
նիր ու հաց ուտել փողոցի մեջ:

Քաղաքավարութեանը կարգիլի փողոցի մեջ անո-
թենալը: Կուզե բարեկամի մը խանութը մտնալ և հոն
ճաշել չուր պանիրն ու հացը:

Քաղաքավարութեանը միշտ կը պուռա, թե բարեկամի
մը խանութը ճաշարան չե:

Պապիկ աղան խոսք տված ե մեկուն. ժամադիր
յեղած ե մեկու մը հետ:

Թող անոթի չերթա ժամադրութեան տեղը, կըսե
քաղաքավարութեանը:

Պապիկ աղան կը հնազանդի: Նույն որն անոթի
կանցնե և իրիկվան տուն կը դառնա թեթե տկարու-
թեամբ:

Այս ապաշխարանքին փոխարին մարդկութեանն
ի՞նչ վարձատրութեան կընե Պապիկ աղային, վոր
քաղաքավարութեան դեմ չմեղանչելու համար որ մը
ծոմ պահեց: Վոչինչ: Ո՞վ խացավ Պապիկ աղային
այս զոհողութեանն: Վոչ վոր: Բայց աստիճան չընե,
յեթե փողոցն ուտելով քաշելը, վորքան խոսքեր պի-
տի լսվելին...

— Իմացած Պապիկ աղային բրածը:

— Վաճառականի մը կը վալլէ, լեղբայր:

— Յուր վարկը կոտրեց. մեղք, բիացայի վրա
30.000 վոսկվո վարկ ունե:

— Ի՞նչ մը համբերեր թող, փաթլամիշ չպիտի
ըլլար յա...

* * *

Թորոս աղան առաւիտտուն տունեն կեննե բեռնավոր-
յալ այն հանձնարարություններով, զորս կինն ընդհան-
րապէս կընե երկան, և վորոնց գործադրությունն մի-
միայն դրամով կըլլա:

Թորոս աղա դրամ չունի և սակայն չուր տիկնոջ
հանձնարարությունները կատարելու փափագ ունի:

Դժվարություն չկա Թորոս աղային կացությունը
գուշակելու:

Շուկան չգացած՝ զբոսարան կերթա ըստ չուր սո-
վորութեան առաւիտտան խաֆէն խմելու համար: Զրո-
սարանի մեջ կան ուրիշներ ալ, վոր կը խոսին այլ և
այլ նյութոց վրա: Թորոս աղան չուր սիկարը կը
պլորե և խաֆէ մը կատարէ:

— Ա՛հ, Թորոս աղա, կը պոռա զբոսարանի մեկ
անկյունը նստող մարդուն մեկը, քովս յեկուր, քովս
յեկուր, նայինք:

Թորոս աղան մտմտալու բաներ ունի, գոնե ժամ
մ'առանձին մնալու պետք ունի, ուստի քիչ մը կը
վարանի բարեկամի հրավերն ընդունելու:

— Թորոս աղայի դահվեն հոս բերեք, կը պոռա
Ստեփաննոս աղան (այս և անկյունը նստողին անունը):

Թորոս աղան բարեկամին քովը կերթա, հակառակ
չուր կամաց, բոլորովին մտադրաւ:

— Ի՛նչպէս եք, Թորոս աղա, ի՛նչպէս ժամանակ
կանցունեք, նայինք:

— Սանկ, նանկ:

— Գիտե՞ք՝ մեր վարած կյանքն ինչի կը նմանի,
կեցեք, ձեզի պզտիկ առակ մը պատմեմ:

Ստեփաննոս աղան կսկսի յերկար պատմություն մը,
զոր յերբեմն յերբեմն կընդմիջեն՝ Թորոս աղային ուշա-
դիր ունենդրությունը հրավիրելու համար, մինչդեռ
Թորոս աղան մտածութեանց մեջ թաղված՝ կը խորհի,
թե ուր դիմել հարկ ե պատիկ փոխառություն մ'ընե-
լու և անով իր տղայոց կոշիկ, գլխարկ, մայրենի
լեզու գնելու և դպրոցին թոշակը վճարելու համար:

Պատմութեան ընթացքին մեջ Թորոս աղան տասն
անգամ վտռի կելլի յերթալու համար. Ստեփաննոս աղան
ոճիքն կը բռնե և թող չըտար՝ ըսելով, թե պատմու-
թյունն հտաքըքրաշարժ ե, և չեղրակացությունն
սքանչելի:

Վերջապես լերկու ժամ խոսելեն լետքը Ստեփան
նոս աղան կը հասնի յեղրակացութեան, այսինքն չե-
րեսփոխանաց վոմանց ատենաբանութեան ավետաց
յերկիրն¹⁾, և կը կնքե չուր պատմությունն ըսելով.
«Ահա մեր վարած կյանքն այս անասունին կյանքին
կը նմանի», և պատմությունն լմնցնելուն պես՝

— Ծո՛ տղա, սա տոմինոն բեր կըսե:

— Ինձի հրաման տվեք, վոր յերթամ:

— Ձե, չե, կաղաչեմ. բարթի մը տոմինո խաղանք.
կեսվակնի առնենք քարերը. թե՞ քաշենք. քաշելն ա-
ղեկ չն:

— Դործ ունիմ, յերթամ պիտի:

¹⁾ Ավետաց յերկիր—այսպէս ելին կոչում Պաղեստինը նրա
առանձնակից դուրս արդող հրեաները, վորոնց ըստ ավանդութեան
խոստացված եր այդ յերկիրը:

— Նստե՛հ, պե՛տ մարդ, հնժիկե մը քաշե՛ նայիմ սը-
կեց:

— Ժամանակ չունիմ նստելու, արդեն ուշ ալ
մնացի:

— Ծո՛ւ, սա սոմինոն բեր, ըսի, չիմացա՛ր, խմել էս,
թնչ էս:

— Մնաք բարով:

— Թող չեմ տար, ախոր գործի պիտի չերթամ
չես, դուն ալ մի չերթար. Ժամանակ կանցունենք հոս:

— Ձե, ճանըմ, գործի որ ե, չեմ կրնար նստիլ:

— Խոսքս կտարե՞ս պիտի:

— Թորոս աղա, դուն ալ չերիար ըրի՛ր մ, աչաչափ
նաղ չեն ըներ, նստե՛կ կըսեն կոր նե, կը նստին, կըսեն
հոն գտնվողներեն մեկ չերկուքը:

— Գործ ունիմ, եֆենտիմ, գործ:

— Բարեկամաց ալ խաթըր կը սեպեն քիչ մը,
եֆենտիմ, խաթըր իչին չից թավուք չինիլ¹⁾:

Թորոս աղային ճաբը կը հատնի և կսախտվի
հպատակիլ հասարակաց կարծյաց:

Տոմինոն կը բերեն: Թորոս աղան կարելի չեղա-
ծին հափ շուտ կը խաղա, վոր Ժամ ուռալ խալսի ալս
փորձանքեն: Ստեփաննոս աղան մեկ քար դնելուն
մեյ-մեկ պատմություն կընե, մերթ անցած պատ-
րիարքաց վրա, չերբեմն Սահմանադրության վրա և
միշտ աղգային լրագրության վրա, այնպես վոր Թո-
րոս աղան Ժամերով կըսպասե, վոր կարգն իրեն գա
խաղալու:

1) Խաթըր իչին չից թավուք չինիլ—առակալան տոաց-
վածք ե, նշանակում ե՛ր քո խաթեր համար հավը հում կուտան:

կրնամ չերեկայել, թե ինչ կղղա Թորոս աղան,
յես վոր ալս տողիլը դրած Ժամանակս հազար ան-
գամ աթոռիս վրա կը ցատկեմ:

Թորոս աղան ինքզինքը կուտե: Ստեփաննոս աղան
կը զարմանա Թորոս աղային աճապարելուն վրա:

Ժամ ու կես կը տեվե տոմինոն. Ստեփաննոս
աղան կը կորսնցնե խաղը:

— Ե՛յ, Թորոս աղա, ըսիքները չեկան, բարթի
մ'ալ խաղանք:

— Վտուք պագնեմ, Ստեփաննոս աղա, կաղաչեմ,
զոր մի ըներ, չորուխ չոճուխ տեր եմ չես:

— Ատեմ, աստված վողորմած ե, տյուշեղը իմ
քովս ե... ահա դրի...

— Խոսք չեմ կրնար կոր հասկցնել, Ժամանակ չու-
նիմ կըսեմ կոր, եֆենտիմ:

— Շեշպեղդ դիր նայիմ:

— Տեր վողորմյա, տեր աստված, մեղա:

— Ժամանակ չունիմ կըսես կոր, Ժամանակ կան-
ցունես կոր. մինչև հիմա լմնցուցած ելինք խաղը...
շեշպեղդ դիր:

— Յես պիտի չերթամ... մնաք բարով:

— Գնա պե, առամ, գնա, առաւուրնե ի վեր յես
պիտի չերթամ, գնա, գնա:

— Բարկանալու իրավունք չունիք, կարծեմ:

— Անանկ բաներ կըսես կոր քի, մարդը կը ճա-
թեցնես կոր, եֆենտիմ, մենք քեզի աստեղ զինճիլով
կապած չենք մ. տա մերեթը յերկու բարթի կը խաղան,
սովորությունն ասանկ ե. չպիտի խաղալիլ նե, հիչ
թող չխաղալիլ. ամեն բան որենք մը ունի. կանոն

մ'ուշնի. բախիները կը խմեն ու չեն փախչիր ան, աֆ կընեն ամա, ըրածնիդ քիչ մը չվալեր:

— Պէ՛հա՛ն, փոխանորդ մը ձգեմ, լերթամ:

— Ասոր աս տեղը պատրիարքարան չե...

— Բարթի մ'ալ, բարթի մ'ալ, Թորոս աղա, կը կըկենն քովը նստողները:

Թորոս աղան կը զիջանի՝ հազար անգամ զղջալով զբոսարան մտած ըլլալուն վրա:

Այս անգամ Թորոս աղան կը հաղթվի Հաղթանակը տանողին իբր մրցանակ ողի մը կը հրամցնեն և կը պատ-
րաստվի լերթալու:

— Ենֆիլէ մը չեմ քաշեր, Թորոս աղա:

— Մեծավ հաճութիւն:

— Պոլիս պիտի իջնաք, այնպես չե:

— Այո:

— Յետի գուլի¹⁾ պիտի յերթամք:

— Վոչ, շուկա պիտի լերթամ:

— Պիտի աղաչելի ձեզի, վոր Յեմրոպայեն եկած ենֆիլէյեն ինձի կես ոխա առնելիք. քանի վարա չե նե, վերջը կուտամ:

— Աղեկ, բայց...

— Բայց գիտե՛ք, ուսկից պիտի առնեք. Ղալաթա²⁾ Մոմխանե³⁾ մեկը կա, հոն գացեք, Ստեփաննոս աղայի համար ե՛ւ ըսեք, իմ ենֆիլէյեն թող տա, նայե, վոր չխաբվիս:

¹⁾ Յետի գուլի բառացի նշանակում է յոթ աշտարակ. այսպես կոչվում է բլուզանդական հին պարիսպների մնացորդը Պոլսում:

²⁾ Ղալաթիս Պոլսի յեմրոպական քաղաքամասերից մեկն է:

³⁾ Մոմխանե փոմի արտադրութեան հետ կապված մի վայր էր. Պարոնյանի ժամանակ այդպես կոչվում էր Ղալաթիայի թաղամասերից մեկը:

Թորոս աղան քսակը փող մ'անգամ չուշի, ուրիշ ձեռք մը կուզե հասկցնել այդ հրամանին անգործադրելի ությունը, ուստի՝

— Ներեցեք կըսե, տխոր չեմ կարող այդ կողմերն անցնիլ:

— Ատան, քսառսուն տարին անգամ մը բան մը աղաչեցի, ան ալ չես կատարեր. դուն բնավորութիւնդ ըրողքովին փոխած ես, պամպաշխա բան մը յեղեր ես:

— Կը ցավիմ վոր...

— Գոնե Գում-քարու իջիր ու յեկենիս ըսե, վոր ան առնե ու քեզի տա, վոր բերես. բայց ստակը դուն տուր, յեկենիս քով պելքի ստակ չգտնվիր:

— Ժամն արդեն ութ յեղավ, Թորոս աղա, կըսե ուրիշ մը, առնողն առավ, ծախողը ծախեց, ասկեց յետքը լերթաս, ինչ պիտի ընես. յեկուր քեզի հետ բարթի մը թավրու խաղանք:

— Աս ավելի աղեկ կըլլա, կը հարե Ստեփաննոս աղան:

— Վոչ, վոչ, պետք ե վոր լերթամ, կըսե Թորոս աղան և զբոսարանեն դուրս կը նետե ինքզինքն լերթալու համար... շուկա, — վոչ առանձին տեղ մը գտնելու և քիչ մը հայցոյելու համար. «Մշակ»-ի¹⁾ խմբագրատունն գոնե մոտ ըլլար...

¹⁾ Մշակ — լիբերալ որդան, վոր հրատարակել է Թիֆլիսում Գր. Սըրժուսնու խմբագրութեամբ 1872 թվականից մինչև 1892 թվականը՝ այնուհետև անցնելով Սըրժուսնու գաղափարային հետնորդներին Դադարեկ և 1910 թ.:

* * *

Շաբաթ որ և, Ելիտի ամիլլի Գասպար աղան:

Սափրիչի մը խանութը կերթա:

— Սանկ շուտ մը կ'ածիլեմ ինձի և մազերս ալ կը կտրեմ:

— Ինչո՞ւ չես:

Գասպար աղան կը նստի աթոռին վրա:

Սափրիչն ատենական գործողությունները կատարելն չեսքը կը սապոնի չուր նոր հաճախորդն և կը դիմե չուր զենքերուն:

— Քեզի սա կաղաչեմ, վոր ամեյիդ սուր ըլլա, վորովհետեւ իմ մորուքս քիչ մը սերթ ե, վերջը դուն ալ կը չարչարվիս, յես ալ:

— Հանգիստ չեղեք, կը զատասխանե սափրիչն՝ սուր ամեյի մը ընտրելու լերելութն ունենալով:

Գիտնալու չեք, վոր բերտահ ալ չեմ ուզեր, սանկ վրայեն թեթեւ կերպով անցնելու, ձգելու չե:

— Ճանըմ, հոգ մ'ընեք, սափրիչ կա, սափրիչ ալ կա, կըսե սափրիչն և ամեյիցով սպառազինյալ կը մոտենա Գասպար աղային:

— Շատ աղեկ:

— Գլուխդ սանկ դիր, նայում:

— Դիմեք:

Գործողությունը կսկսի, վորուն ամմիջապես կը հաջորդե արշունահողությունը:

— Կտրեցիր, յեղբայրս, կամաց ըրի քիչ մը:

— Պզտիկ չիպան մը կտր հոն, ան արյունեցավ. չուրա պերպերին թրալ յեղեր ես:

— Ասդին ալ կտրեցավ:

— Հոն ալ մազը ծուռ բուսեր եր. անանկ պերպեր մ'ունիս յեղեր վոր...

— Ծնոտիս վրան հապա...

— Ծնոտդ կերկի բռնեցիր սե, անկից չեղավ: Մի վախնար դուն, յես դանոնք հիմա քիչ մը բամբակով կը թխմեմ:

— Վաղ անցա, պապամ, հոգիս ցավեցավ, լերեսս կըրակի պես կերի կոր:

— Սանկ թեթեւ բերտահ մ'ընեմ ու լերեսդ անուշահոտ քաջախով վրամ նե, կանցնի, բան չմնար:

— Չեմ ուզեր բերտահ, չեմ ուզեր, լմնցնու:

— Առանց բերտահի չըլլար:

— Ճանըմ, գլուխն իմա չե՞ մի:

— Գլուխդ քուկդ ե, բայց ամեն խանութ պատիվ մ'ունի, ամիլլելու մազեր կան տակավին լերեսիդ վրա ասդին անդին: Ասանկ ձգելն մեղի անպատվություն ե: Դուն սանկ դիր գլուխդ և հանգիստ չեղիր:

— Պե ճանըմ, դորով դիս տանջել կուզես, ինչ ըսել ե աս, յես քու խաղալիկդ եմ, պատիվդ պաշտպանելու համար իմ յերեսս ընտրեցիր ասպարեզ. դահիճի պես գլուխս տնկվիր, կեցեր ես:

— Բարկացած կերեաք կոր, անոր համար չեմ ուզեր պատասխանել. միայն կաղաչեմ, վոր քիչ մը համբերեք, ու լմնցնեք սա գործը:

Սափրիչը կը հաջողի նստեցնել Գասպար աղան, վոր գլուխն սափրիչին տրամադրության տակ դրած՝ անոր ամեյիին քերթվածներուն վանկերը կը համբե ակռաները սեղմելով: Բայց վերջապես համբերությունը կը հատնի և հանկարծ աթոռեն կը ցատկե՝

— Հերիք, պէ մարդ, հերիք, արդան մեջ ձգեցիր յերեսս՝ ըսելով:

— Լնցա՛վ, լնցա՛վ, կը պատասխանե սափրիչն և պարզ ջուրով կը լվա Գասպար աղային յերեսը:

— Ե՛ճֆ, ե՛ճֆ...

— Տես, դադրեցա՛վ արդունը, չորս տեղեն միայն կը բղխէ կոր, ան ալ քիչ մը բուտրալով կանցունենք հիմա:

— Ըրե՛, լեղբայր, ինչ վոր պիտի ընես, և լնցուր. պիթտիմ, պե առանմ, պիթտիմ 1):

— Ձե՛մ ուրանա, թե մորուքդ քիչ մը սերթ ե:

— Առաջուց ըսինք ձեզի, եֆենտիմ:

Սափրիչն յուր բոլոր ուժը կսպառե բրինձի փոշիով դադրեցնել արյունահեղութունը և չհաջողիր:

— Հարյուր տրամի մոտ արյունս հանեցիր, պե առանմ:

— Ծն՛, սա շիշեն տուր:

Աշակերտը սրվակ մը կը բերե. պարունակութունն դժոխային քարե պատրաստված բաղադրութուն մ'ըլլալու լեր, վորովհետև ամեն անգամ, վոր փետուրի մը ծալրով կը քսեր այն ջուրեն Գասպար աղային յերեսը, Գասպար աղան դժոխային ցավեր կզգար և վեր-վեր կը ցատկեր:

— Ահա լնցա՛վ, սիրտդ հանդիսա ըլլա, ըսավ սափրիչը Գասպար աղային՝ սրվակն աշակերտին դարձնելով:

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, պատասխանեց Գասպար աղան:

— Հիմա մազերդ:

— Ձե՛, չե՛, չե՛մ ուզեր, մազերս թող մնան՝ ըսելն, հինգնոց մը նետելն ու դուրս լեկնելն մեկ ըրավ Գասպար աղան:

— Այսչափ ալ աքսի մարդ բնավ տեսած չունեյի, մոմուաց ինքն իրեն սափրիչը:

Իսկ Գասպար աղան ինքզինքն փողոցի մեջ գտնելուն պես հառաչեց ու վողբաց սասպես.

— Աս ի՛նչ թոհաֆ աշխարհ ե, գլուխնուս պիլե տեր չենք կրնար կոր ըլլալ...

1) Պիթիմ, պե առամ, պիթիմ, — (տաճկերեն) վերջացա, այ մարդ, վերջացա

* *

Մեկըն աղան, խոնջած ցերեկվան աշխատութիւններէն, կարողութիւն չունի հետիոտն չերթալ տունը, Սամաթիա¹⁾, ուստի կորոշե թրամվեյով չերթալ և ինքզինքը կը նետե թրամվեյի կառքին մեջ, վոր մեկ մարդու համար տեղ մնացած եր միայն: Հազիվ կը նստի Մեկըն աղան, և ահա միջին հասակով, գիրուկ անձ մը կը մտնե կառքն և Մեկըն աղան տեսնելով՝

— Շատ ուրախ եմ, կըսե, ձեզի հոս տեսնելուս համար:

— Յես ալ նույնպէս, կը պատասխանե Մեկըն աղան:

— Ձեզի խոսելէք ունիմ. բայց նախ և առաջ կընամք արդոք ինծի ալ ձեր քոյն առնել, սանկ քիչ մը իլիշմիշ ըլլամ, սանկ պղտիկ տեղ մը բանաք նե, բաժական ե ինծի համար, իես կընամ սղմիլ, արդեն պըզտիկ մարդ մ'եմ:

Մեկըն աղան լուր բարեկամին տեղ շինելու համար ասդին կը դառնա, անդին կը դառնա, աջ ծունկը ձախին վրա կը դնե, պղտիկնալու կը ջանա: Մեկըն աղային ալս ճգանց միջոցին բարեկամն՝

— Ահ, ինքզինքդ ինծի համար անհանգիստ մի ըներ, յես կընամ հոռ սղմիլ, կըսե ու, վորպէս թե տեղ գտած ե, Մեկըն աղային ծունկին վրա կը նստի:

— Անհանգիստ չըլլաք...

— Ամենակին, ամենակին, դուք ձեր հանգիստը նախեցեք, կարծեմ թե ձեզի քիչ մը անհանգիստ ըրի:

1) Սամաթիա— Պոլսի արվարձաններից մեկն է, Մարմարա ծովի ափին:

— Վոչ:

— Ձմեռ ե հիմա, սըխ նստինք նե, կը տաքնանք:

— Այո:

— Յեթե պետութիւնը չեղաք, կաղաչեմ, ըսեք:

— Վոչ, կը պատասխանե Մեկըն աղան, վոր հազիվ կընա շունչ աւնել:

— Ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա, նայինք, Մեկըն աղա:

— Վոչինչ:

— Տունը թնչպէս են, չոճուխները աղէկ են:

— Խաթըրդ կը հարցունեն:

— Վողջ ըլլան:

Մեկըն աղային ծունկերը կսկսին թմրիլ. քըրտինքը ճակտեն կը վաղե. ի՞նչ ընե, քաղաքավարութիւնը կը պահանջե, վոր մեր բարեկամները չվշտացնենք վոչինչ բաներու համար:

— Վայ կիտի Մեկըն աղա, վալ, ասանկ հեհ... զիրս պիտի տեսնենք չեղի թրամվեյի մեջ, աղբար, ըհաթ չնստիմ, սանկ վոտքերդ չերկնցնես...

Մեկըն աղան չպատասխաներ, վոտքի կէլնե և լուր տեղն բարեկամին կը հանձնե:

— Ի՞նչ, անհանգիստ չեղար:

— Ձե, ալսոր շատ նստեցա տե, ատոր համար վոտքի վրա կախիլ կուզեմ քիչ մը:

— Ատ ուրիշ, իես կարծեցի, վոր պետութիւնը չեղաք: Ել, Մեկըն աղա, սա թրախոման մեր ազգին տունը կը քանդե կոր, ի՞նչ պիտի ըլլա ատոր վերջը, քանի կը մտմտամ կոր նե, խելքս կը թոցունեմ կոր:

— Իրավունք ունիք:

— Բայց ալս խնդիրը խիստ կարևոր բան մ'ե, ասանկ չերեսի վրա ձգվելու խնդիրներն չե:

Յեւ Մեկքոն աղալին թեւ կը քաշե ուժով, վոր պեսդի անոր զգացնե խնդրույն կարեւորությունը:

— Այնպես ե, կը պատասխանե Մեկքոն աղան:

— Յեղբայր, մեր ազգին մեջ այս բանին կարեւորություն տվող չկա, կը հարե բարեկամն՝ վոտքերովն Մեկքոն աղալին վոտքերուն զարնելով:

— Կը հասկնամ կոր, աղբար, կը հասկնամ կոր:

— Այնպես վոր թրախոմա աալու կարողություն չունեցող խեղճ աղջիկները տունը մնալու կստիպվին կոր... աա ի՞նչ սարսափելի բան ե, աղբար, չպատասխանեա...

— Ի՞նչ պատասխանեմ...

— Մահու ե կենաց խնդիր մ'ե ալս:

Բարեկամն ամեն խոսելուն կամ ձեռքովը Մեկքոն աղալին կուրծքին կը դարնե, կամ վոտքովը անոր վոտքերուն վրա կը կոխե, կամ անդին կը հրե, կամ ասդին կը քաշե: Յեւ խոսք հասկցնելու այս չեղանակն հաղվադեպ չե մեր ազգին մեջ: Տեսակ մը պերճախոսություն, վոր ունենդիրները ծեծելու վրա կը կայանա:

— Իրավունք ունիս, ճանը՝մ, բայց չես ի՞նչ ընեմ: Ըսածդ կը հասկնամ կոր:

— Կը հասկնաս կոր, բայց անտարբեր կը կենաս կոր, պնպամ, կըսե Գասպար աղան ե Մեկքոն աղալին թեւ ուժով կը սխմե:

Կառքին մեջ գտնվողներն կը խնդան այս տեսարանի վրա, բայց մեր բարեկամն չհասկնար ե կը շարունակե ծեծել Մեկքոն աղան, վորուն համբերու-

թյունը կը հատնի ե կառքը Չեմպերլի Թաշ¹⁾ հասնելուն պես ինքզինքը կառքն դուրս կը նետե:

Ի՞նչ ընեք Մեկքոն աղան. կընամբ ըսել բարեկամին, վոր ըրածն քաղաքավարության դեմ եր, անկրթություն եր: Վնչ, Գաղաքավարությունը բացարձակ կերպով կը դատապարտե անկիրթ²⁾ ըսելը, ուստի Մեկքոն աղան անկիրթ յերվալեն լավ համարեց ծեծ ուտելը:

Այս տողերը գրողն ալ որ մը այս տեսակ յերկու պերճախոսներու մեջտեղը գտնվեցալ դժբախտաբար, ե մաղ մնաց, վոր վոսկորներն ջարդուբուրդ ըլլալին, յեթե գթասիրտ մեկն վարպետությամբ չազատեր զայն:

Բայց այս պերճախոսներն ավելի սարսափելիները կան:

Պատմենք:

¹⁾ Չեմպերլի Թաշ—բառացի նշանակում ե դոտկավոր քար: Պոլսում մի քանի կոթող ե յերկաթե ձողերով դոտկավորված. ամբողջ քաղաքամասն ել կրում ե այդ անունը:

Մեկըն աղան, խոնջած ցերեկվան աշխատություններին, կարողություն չունի հետիոտն չերթալ տունը, Սամաթիա ¹⁾, ուստի կորոշե թրամվեյով չերթալ և ինքզինքը կը նետե թրամվեյի կառքին մեջ, վոր մեկ մարդու համար տեղ մնացած եր միայն: Հազիվ կը նստի Մեկըն աղան, և ահա միջին հասակով, գիրուկ անձ մը կը մտնե կառքն և Մեկըն աղան տեսնելով՝

— Շատ ուրախ եմ, կըսե, ձեզի հոս տեսնելուս համար:

— Յես ալ նույնպե՞ս, կը պատասխանե Մեկըն աղան:

— Ձեզի խոսելիք ունի՞մ. բայց նախ և առաջ կընամք արդյոք ինծի ալ ձեր քովն առնել, սանկ քիչ մը իլիշ միշ ըլլամ, սանկ պղտիկ տեղ մը բանաք նե, բավական ե ինծի համար, չես կընամ սղմել, արդեն պըզտիկ մարդ մ'եմ:

Մեկըն աղան չուր բարեկամին տեղ շինելու համար ասդին կը դառնա, անգին կը դառնա, աջ ծունկը ձախին վրա կը դնե, պղտիկնալու կը ջանա: Մեկըն աղային ալս ճգանց միջոցին բարեկամն՝

— Ահ, ինքզինքդ ինծի համար անհանգիստ մի՞ ըներ, յես կընամ հոռ սղմել, կըսե ու, վորպե՞ս թե տեղ գտած ե, Մեկըն աղային ծունկին վրա կը նստի:

— Անհանգիստ չըլլաք...

— Ամենեկին, ամենեկին, դուք ձեր հանգիստը նաչեցեք, կարծեմ թե ձեզի քիչ մը անհանգիստ ըրի:

¹⁾ Սամաթիա — Պոլսի արվարձաններից մեկն է, Մարմարա ծովի ափին:

— Վոչ:

— Ձեռ ե հիմա, սըխ նստինք նե, կը տաքնանք:

— Այո:

— Յեթե պեոյուզլուր չեղաք, կաղաչեմ, ըսեք:

— Վոչ, կը պատասխանե Մեկըն աղան, վոր հազիվ կընա շունչ առնել:

— Ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա, նայինք, Մեկըն աղա:

— Վոչինչ:

— Տունը թնչպե՞ս են, չոճուխները աղեկ են:

— Խաթըրդ կը հարցունեն:

— Վոզը ըլլան:

Մեկըն աղային ծունկերը կսկսին թմրիլ, քըրտինքը ճակտեն կը վաղե. ի՞նչ ընե, քաղաքավարությունը կը պահանջե, վոր մեր բարեկամները չվշտացնենք վոչինչ բաներու համար:

— Վայ կիտի Մեկըն աղա, վայ, ասանկ հեհ... զիրսը պիտի տեսնենք չեղեր թրամվեյի մեջ, աղբար, րահաթ չնստի՞ս, սանկ վոտքերդ չերկնցնի՞ս...

Մեկըն աղան չպատասխաներ, վոտքի էկնե և չուր տեղն բարեկամին կը հանձնե:

— Ի՞նչ, անհանգիստ չեղար:

— Ձե, ալսոր շատ նստեցա տե, ատոր համար վոտքի վրա կաշիլ կուզեմ քիչ մը:

— Ատ ուրիշ, չես կարծեցի, վոր պեոյուզլուր չեղաք: Ել, Մեկըն աղա, սա թրախոման մեր ազգին տունը կը քանդե կոր, ի՞նչ պիտի ըլլա ասոր վերջը, քանի կը մտմտամ կոր նե, խելքս կը թռցունեմ կոր:

— Իրավունք ունիք:

— Բայց ալս խնդիրը խիստ կարևոր բան մ'է, ասանկ լերեսի վրա ձգվելու խնդիրներն չե:

Յեւ Մեկքոն աղալին թեւ կը քաշե ուժով, վոր պեսդի անոր զգացնե խնդրույն կարեւորությունը:

— Այնպես ե, կը պատասխանե Մեկքոն աղան:

— Յեղբայր, մեր ազգին մեջ այս բանին կարեւորություն տվող չկա, կը հարե բարեկամն՝ վոտքերովն Մեկքոն աղալին վոտքերուն զարնելով:

— Կը հասկնամ կոր, աղբար, կը հասկնամ կոր:

— Այնպես վոր թրախոմա ասուլու կարողություն չունեցող խեղճ աղջիկները տունը մնալու կստիպվին կոր... աս ի՞նչ սարսափելի բան ե, աղբար, չպատասխանէս...

— Ի՞նչ պատասխանեմ...

— Մահու և կենաց խնդիր մ'ե աս:

Բարեկամն ամեն խոսելուն կամ ձեռքովը Մեկքոն աղալին կուրծքին կը դարնե, կամ վոտքովը անոր վոտքերուն վրա կը կոխե, կամ անդին կը հրե, կամ ասդին կը քաշե: Յեւ խոսք հասկցնելու այս չեղանակն հազվադեպ չե մեր ազգին մեջ: Տեսակ մը պերճախոսություն, վոր ունենդիրները ծեծելու վրա կը կայանա:

— Իրավունք ունիս, ճանըմ, բայց չես ի՞նչ ընեմ: Ըսածդ կը հասկնամ կոր:

— Կը հասկնաս կոր, բայց անտարբեր կը կենաս կոր, պնդամ, կըսե Գասպար աղան և Մեկքոն աղալին թեւ ուժով կը սխմե:

Կառքին մեջ դռնվողներն կը խնդան այս տեսաբանի վրա, բայց մեր բարեկամն չհասկնար և կը շարունակե ծեծել Մեկքոն աղան, վորուն համբերու-

թյունը կը հատնի և կառքը Չեմպերլի Թաշ¹⁾ հասնելուն պես ինքզինքը կառքն դուրս կը նետե:

Ի՞նչ ընեք Մեկքոն աղան. կընամբ ըսել բարեկամին, վոր ըրածն քաղաքավարության դեմ եր, անկրթություն եր: Վնչ, Բաղաքավարությունը բացարձակ կերպով կը դատապարտե անկիրթ՝ ըսելը, ուստի Մեկքոն աղան անկիրթ յերեմվան լավ համարեց ծեծ ուսելը:

Այս տողերը գրողն ալ որ մը այս տեսակ յերկու պերճախոսներու մեջտեղը դռնվեցավ դժբախտաբար, և մաղ մնաց, վոր վոսկորներն ջարդուբուրդ ըլլալին, յեթե գթասիրտ մեկն վարպետութեամբ չազատեք զայն:

Բայց այս պերճախոսներն ավելի սարսափելիները կան:

Պատմենք:

¹⁾ Չեմպերլի Թաշ — բառացի նշանակում ե դռնվողը քար Պոլսում մի քանի կոթող և յերկաթե ձողերով դռնվողոված, ամբողջ քաղաքամասն ել կրում ե այդ անունը:

* * *

Սեդրակ աղան կոշկակարի մը խանութը կը մտնե,
— Բարեկամ, կ'ըսես կոշկակարին, զուլդ մը կոշիկ
կուզեմ ապսպրել:

— Շատ աղեկ:

— Կոշիկներուն քիթը նեղ լլլալու չեն:

— Հիմակվան մոտայն չեք ուղեր ըսել ե:

— Միայն կուզեմ, վոր վոտքս կոշիկի մեջ կարե-
նա շարժիլ. նեղ վոտքի աման չեմ ուղեր, վորովհետեւ
նասըր ունիմ:

— Գլխուս վրա, ձեզի անանկ կոշիկ մը շինեմ,
վոր թե մոտալի համաձայն ըլլա, և թե ձեր վոտքերը
չսխմեն:

— Յեթե կարենաս գոհ ընել զիս, միշտ քու խա-
նութը կ'ուգամ:

— Վստահ չեղեք:

Կոշկակարը Սեդրակ աղային վոտքի չափը կառնե
և կ'իմացնե, թե քանի մ'որեն պատրաստ պիտի ըլ-
լան կոշիկները:

Սեդրակ աղան քանի մ'որեն կերթա կոշկակարին:

— Պատրմաստ են կոշիկներու:

— Այո, պատրաստ են:

Կոշկակարին աշակերտը Սեդրակ աղային կը ներ-
կայացնե կոշիկները:

— Յեղբայր, կ'ըսես Սեդրակ աղան, ասոնք պղտիկ
են:

— Ընդհակառակն, մեծ են:

— Ասոնց քիթերը նեղ են:

— Չոմ կարծեր, շատ լաչն քիթերն աչտոր մաք-
պուլ չեն. կաղաչեմ, անգամ մը ձեր վոտքն անցունե-
ցիք սա կոշիկները:

Սեդրակ աղան կը նստի. Կոշկակարին աշակերտը
քառակուսի տախտակ մը կը դնե Սեդրակ աղային
վոտքերուն տակը: Սեդրակ աղան կը ձեռնարկե նոր
կոշիկներն հագնելու. Կոշիկները կապստամբին:

— Վոտքդ ուժով կ'իսես, կը պոռա կոշկակարն:

— Վոտքի վրա չեմ ու աչալես կ'իսես, կ'ըսես կոշ-
կակարին քալֆան:

— Ուժով վոտքդ գետինը դարի, կը խրատես կոշ-
կակարին աշակերտը:

— Ծո՛, սա վոշիկն, ցանե քիչ մը կոշիկներուն մեջ,
վոր Սեդրակ աղային վոտքերը դժուրութեամբ սահին
ու մտնեն. կը հրամայե կոշկակարն պղտիկ աշակեր-
տին:

Հրամանը կը կատարվի:

Կոշիկներն հաստատամիտ են:

— Ե՞հ, քրտնեցա, պե ատամ, կ'ըսես Սեդրակ ա-
ղան՝ չերեսը թիվիցնելով, քեզի քառասուն անգամ
ապսպրեցինք, վոր մեծ ըլլան, լաչն ըլլան, չերկար
ըլլան:

— Կերեա, վոր վոտքերդ ալ քրտնած են և անոր
համար...

— Չե, քուզում, չե ճանրմ... կոշիկները նեղ են:

— Անգամ մը հագնիս նե, կը բացվին. Լայն վոտ-
քի ամաններն ավելի կը ֆլասեն նասըրներուն:

— Չեմ կրնար կոր հագնիլ:

Կոշկակարն քալֆալովն և աշակերտներովն Սեդրակ

աղային ոգնելու կերթա: Յերկու հոգի Սեդրակ աղային թե՛վը կը մտնեն. կոշկակարը Սեդրակ աղային մեկ վոտքը կը բռնե և կաշխատի կոշիկին մեջ դնելը Սժրոյշ կոշկակարացան խումբը կը քաջալերե Սեդրակ աղան.

— Հն, հն. կը մտնա կոր...

— Քիչ մ'ալ համբերութուն...

— Քիչ մ'ալ հաստատամտութուն...

— Ո'ն, քաջալերվե...

— Վն, վն, վն...

— Քիչ մը դիմացիր, եֆենտիմ...

— Անգամ մը մտնա նե...

— Վոտքս կոտրեցին նե, ալիկի աղիկ կը...

— Հն, հն, քիչ մնաց...

— Քիչ մ'ալ ճահտ ընես նե, կը լմննա, կերթա:

— Հոգնեցար նե, քիչ մը հոգնութուն առ տե...

— Չեմ ուզեր, պե ատամ, թող տվեք հանեմ վոտքըս, ճիշերս սղամըշ կըլլա կոր...

— Բան մը չե, կանցնի:

— Հարցուր անգամ ալ ապսպրեցի, վոր չիս մոտոս չեմ ուզեր, վոտքերուս հանգստութունը կուզեմ...

— Կոխե վոտքդ...

— Ի՞նչպես կոխեմ, ճանըմ, չեք հասկնար կոր, վոր վոտքերս կերին կոր, կարծես թե կրակի մեջ կոխած եմ... թող տվեք, աստվածնիդ սիրեք, սա ի՞նչ խոսք չհասկցող մարդոց հանդիպեցանք:

— Քիչ մ'ալ դալրեթ ըրե, եֆենտի:

— Ղալրեթնիդ ալ գետնին տակը անցնի, կոշիկնիդ ալ... թող տվեք վոտքս, վաղ անցա:

— Բարեկանալու իրավունք չունիք, Սեդրակ աղա...

— Չունիմ, աղբար, չունիմ, դուք իրավունք ունիք բարեկանալու, թող տվեք, սա վոտքս քաշեմ:

Կոշկակարն ուժով բռնած և Սեդրակ աղային վոտքեն, վորուն ինքը տասներորդ մասը մտած և կոշիկի մեջ:

— Շատ բժախնդիր եք, Սեդրակ աղա:

Սեդրակ աղան կզգա, թե գերի բռնված և. ուստի անձնատուր կըլլա կոշկակարին, վոր յուր խումբովը կը հաջողի կոշիկներն անցնել լուր հաճախորդին վոտքերուն:

— Տեսմը, ինչպես աղեկ չեղավ... վոտքի վրա կայնե քիչ մը. ո՛հ... մինչև առաջ յերթաս նե, վոչ ցավ մը կմնա, վոչ բան մը... սանկ քալե, նալիմ:

— Ի՞նչպես քալեմ, ճանըմ, նասըրնիրս կը ցավին կոր... հանեցեք սըվեք:

— Քիչ մը խոսք մտիկ ըրե, Սեդրակ աղա, մինչև տուն գնա, վոտքերդ պիտի վարժվին ու...

— Քիչ մը լայնեցի շինեցիք նե, չե՞ր ըլլար:

— Չըլլար, Սեդրակ աղա, չըլլար, ամեն խանութ նաճուս ունի, մինք մեր խանութին պատիվը չենք կրնար կոտրել անանկ մեծ, լայն ու տձև կոշիկներ կարելով. ամեն մարդ իր գործը գիտե:

— Աղեկ, աղեկ, ի՞նչ պիտի տանք:

— Վոսկի մը ու մեծիտիցե մը:

— Առեք:

— Շնորհակալ եմ: Մեզի մի մոռնաք, Սեդրակ աղա:

Սեդրակ աղան ալդ կոշիկներով դուրս կենե կոշկակարին խանութն, նասըրներու ցավեն ամեն քալափոխին հառաչելով, յերբեմն ալ արտասովելով: Կզգա վերջապես, թե չպիտի կրնա շարունակել ճամբ:

բան, զբոսարան մը կը մտնե, բաղձոցի վրա կը նստի
և կոշիկները հանել կուզե: Չհաջողիր: Սրճարանին
սպասավորը կը կանչե և կաղաչե, վոր կոշիկներն քա-
շե: Սպասավորը բոլոր ուժը կսպառե, կարելի չե կո-
շիկները հանել: Իմաց կը տրվի կոշկակարին, վոր
քալֆալին ընկերակցութեամբ կը հասնի ու մեծ դժ-
վարութեամբ կը հաջողի ազատել Սեդրակ աղան յուր
վտարներուն ձեռքեն: Սեդրակ աղան կը հագնի հին
կոշիկները: Դորս կոշկակարի խանութեն հետն առած
եք, և կը հանգստանա:

— Բնավ սըխըյի չեք դար կոր, Սեդրակ աղա,
կըսե կոշկակարը, ձեռքեր և ճաշակավոր բան մը հագ-
նելու համար քիչ մը ակռան սխմելու չե մարդս:
Ինչ վոր ե. տվեք սա կոշիկներն ինձի, վաղը յես զա-
նոնք աղվոր խալըպի ը զարնեմ տե, զրկեմ ձեզի:

— Շատ աղեկ, կը պատասխանե Սեդրակ աղան
ու խանգի մը խմելուն պես կը մեկնի:

Հետեյալ որը Սեդրակ աղան շուկա կերթա, ա-
ղաչե լաբճիկն մը ու լաստիկ մը կը գնե, կը հագնի
ու գործին կերթա:

Դիտողութունները կսկսին.

— Սա Սեդրակ աղան շատ թոճաճ մարդ ե:

— Ապտալ ե պարզապես:

— Տիվանե ըսեք սըվոր, չերթա:

— Յես ալ տեսա, ապա լաբճիկն մը անցուցեր ե
վտարը, վրան ալ լաստիկ հագեր ե...

— Խալտառակութուն ե:

— Ինչ մեղքս պահեմ, հետը պտըտելու, կամչնամ
կոր:

— Թող գլուղ մը յերթա, նստի, եֆենտիմ:

— Ատ վտարներով ընկերութեանց մեջ մտնել կա-
րելի չե:

Այս դիտողութուններն Սեդրակ աղալին ականջը
կը հասնի: Սեդրակ աղան կը համոզվի, թե քաղաքա-
վարութունը չը հակառակիր նա սըրի, բայց սարսա-
փելի թշնամի չե ապալաբճիկն ի: Սեդրակ աղան կը
ստիպվի հանել լաբճիկները և ընդունել մոտայի հա-
մաձայն կոշիկներն ու անոր հարկածներն:

Ծնունդի կամ Զատիկի առթիվ բարեկամաց և ազգականաց այցելությաններ կընդունիր:

Շատ անգամ կը պատահի, վոր լերեք կամ ավելի անձանց այցելություններն միանգամայն ընդունիր:

Սովորություն ունիք ասոնց խանգել կամ անուշ կամ ոշարակ կամ ողի հրամցնել:

Տան աղջիկն ափսե ի ձեռին կը մտնե սենյակը:

Վորձը հրամցնե նախ և առաջ:

Բնականաբար ամենեն տարիքոտին:

(Բնականաբար ամենեն հարուստին):

Աղջիկն կուզի յուր քալերն դեպի ճերմակ մազերն, Արիմեիք աղան:

Արիմեիք աղան չընդունիր անուշեղեն նախապատվությունը ու՛

— Առաջ Գաբրիել աղային տուր, կըսե:

Աղջիկն կը ներշնչանա Գաբրիել աղային. վոր կը ղրկե գալն Համբարձում աղային:

Աղջիկը կը տնկվի Համբարձում աղային առջև, վոր նշանացի Գաբրիել աղան ցույց կուտա անոր:

Աղջիկը կսկսի ճամբորդութեան, Արիմեիք աղային Գաբրիել աղային, Գաբրիել աղային Համբարձում աղային, Համբարձում աղային Արիմեիք աղային: Ծամբորդութեանը կը կրկնվի քսան անգամ, խեղճ աղջկան թևերուն վրա կար և կարողություն չմնար ափսհն տանելու: այցելուք այս ճամբորդութեան միջոցին հարգանքներ կը փոխանակեն իրարու հետ:

— Կաղահեմ, առեք:

— Կը խնդրեմ, հրամայեցեք, Գաբրիել աղային տուր, աղջիկս:

— Չեմ ընդունիր, Արիմեիք աղային տուր, աղջիկս:

— Վրտքերնիդ պահեմ, մի ընեք, աղջիկը հոգնեցուցիք. Համբարձում աղային հրամցուր, աղջիկս:

— Աստված չընե, չես ուր հմ, վոր ձեզմե առաջ առնեմ. Գաբրիել աղային գնա, աղջիկս:

— Չեմ առներ, չեմ առներ. պարսպ տեղը մի գար, աղջիկս:

— Արիմեիք աղան առնելու չե նախ և առաջ: Մոռցանք ըսելու, թե այցելվաց մեջ՝ չորրորդ մ'ալ կա, վոր դասատու յե և ուսումնական խորհրդեն վկայական ալ ունի:

— Կարելի չե, վոր ընդունիմ, կը վալի ինձի, վոր ձեզմե առաջ հրամցվիմ, Համբարձում աղան պետք ե վոր...

— Իմիշ խոսքս կըլլա. տեր ողորմյա. ճուրճինայի պիտի լելանք, ամեն բան կարգով, կանոնով ըլլալու լի. Արիմեիք աղային տուր, աղջիկս, Արիմեիք աղան այսոր, աստված տա, չերեսուն հազար վոսկու տեր ե, չես անոր ծառան պիլ չեմ կրնար ըլլար վոր:

— Ատ ի՞նչ պարսպ խոսք ե, Համբարձում աղա, դուն պատվավոր մարդ մ'ես...

— Ատմամ, պատվավորութեանը ստակով կըլլա հիմա, անանկ չե, պատվելի:

— Անանկ ե, եֆենտիմ:

— Գաբրիել աղային տվեք անանկ ե նե, ան ալ թաղական ե:

Հոգնեցուցիք աղջիկս, եֆենտիմ...

— Իրավ ե:

— Մեղք ե զավարն:

— Վնաս չունի, քնաս չունի, չհոգնեցա յես, կը պատասխանես ազնիւն շունչ կտրած:

— Անուշ չպիտի առնեք ալսոր, հրամանեցեք, կըսես տան տերը:

Վերջապես Արիմելիք աղան կը հավանի նախապատվութիւնն ընդունիլ և յերկար պատմութեամբ մը պարզելէ հետո այն պատճառներն, վորոց համար կուզեր ամենին վերջը ուտել անուշն, կը բարեհաճի դգալ մ'անուշ առնելու և ավուր պատշաճի բարեմաղթութիւններն ընելէ հետո անուշն ուտելու:

Կարգը Համբարձում աղային ե:

— Շնորհավոր նոր տարի, Կիրակոս աղա:

— Շնորհակալ եմ, կը պատասխանես տան տերը:

— Յեւ բարի կաղանդ:

— Շնորհակալ եմ:

— Յեւ աստվածահալոնութիւն տառն մերո:

— Վողջ ըլլաք:

— Ուտիք ե մեղ ութ որ և անձրևաբեր հողմունք:

— Այո:

Համբարձում աղան ալ կը կատարէ յուր պաշտօնն, թեև կը մոռնա Գերմանիո կայսեր գահակալութեան տարեդարձը հիշելու:

Գաբրիել աղան դգալն անուշամանի յերկնցներով կսկսի բարեմաղթութեանց:

— Շնորհավոր նոր տարի և բարի կաղանդ և աստվածահալոնութիւն:

— Շնորհակալ եմ:

— Աստված շատ տարին իրու հասցնէ խնդութեամբ:

— Բարեկամօք հանդերձ:

— Աստված քետեր չցցունես:

— Ամեն:

— Աստված քյար պերեքեթ տա:

— Ամեն:

— Տեր աստված ձեր տունը շին պահե:

— Վողջ ըլլաք:

— Փեսաներ տոնեք, հարսեր առնեք:

— Շնորհակալ եմ:

— Թագերը, պսակները պահեք:

— Շնորհակալ եմ:

— Թոռներ ունենաք:

— Աստուծով:

— Թոռներու թոռներ ունենաք:

— Աստված լսե:

— Թոռներու թոռներուն թոռներն տեսնաս:

— Շնորհակալ եմ:

— Հիվանդութիւն և ցաւ չտեսնաք:

— Ամեն:

— Խոր ծերութեան հասնիք:

— Դուք ալ: Անուշ ըլլա, Գաբրիել աղա:

— Շնորհակալ եմ, Կիրակոս աղա, հող բռնես վոսկի դառնա:

— Հրամանեցեք, պատվելի:

Պատվելին պարզ թեմենտահ մ'ընելով, հաղիվ թե դգալին կը դպչի, ամսան աղջկան ձեռքին կիլնա, և պատվելին վրան դուխը կանուշանա և կը ջրանա:

Հյուրերն իրար կանցնին:

— Վախցա՛մր, որիորդ:

- Մի վախճար, աղջիկս:
 — Գինիի մեջ քիչ մը կրակ մարեցեք և թող տվեք,
 վոր խմեմ:
 — Խեղճ աղջիկ:
 — Մենք պատճառ չեղանք:
 — Թեևն արլուն առեք:
 — Թաքլաք մը նետել տվեք:
 — Ժեռոտելի բաստիլներն ¹⁾ տվեք:
 — Սինկերի ²⁾ կարի մեքենա մը չունի՞ք:
 — Վախցձք, որիորդ:
 — Չե, չե, չվախցա, բայց կը ցավիմ վոր...
 — Ցավելու բան չկա, որիորդ, ասանկ որեր շատ
 կը պատահին, ասանկ փորձանքներ:
 — Գնա, հանգստացիր, որիորդ:
 Աղջիկն դուրս կելնե: Դուրին ե գուշակել, թե ինչ
 կըսե մտքեն:
 — Պատվելի, մահանալով տուշ ըրիր հե...
 — Քիչ մը թրջեցավ վրան:
 — Ժեռոտելի բասթիլին քսեցեք վրան:
 — Կը չորնա, կը չորնա: Մնաք բարով, պատ-
 վելի:
 — Յերթաք բարով, եֆենտիմ:
 — Մնաք բարով, պատվելի:

¹⁾ Ժեռոտելի բասթիլները Պարոնյանի ժամանակ մեծ բեկ-
 լամով հռչակված Ֆրանսիական հայտնի հարեր եյին, վորոնք հեղ-
 նանքով համարվում էին միջոց զրեթե բոլոր հիվանդություն-
 ների դեմ:

²⁾ Սինկեր = Ջիեգեր — ամերիկական հայտնի գործարանատի-
 բոջ աղբանուռը. գործարանը հռչակվել է իր կարի մեքենաներով:

- Յերթաք բարով, պեյս
 — Կեցիք բարով պառվելի:
 — Յերթաք բարով եֆենտիս:
 Ահ, աս քաղաքավարության ձեռքեն մեր քաշածը...
 մանավանդ դաստոռներուն քաշածը:
 Բայց աս ալ բան մը չե, ավելի սարսափելիներ-
 ըր կան:
 Մտիկ ըրեք:

* * *

Վաճառական մ'ես: Յեւ յես չեմ մեղադրեր զքեզ վաճառական ըլլալուդ համար, վորովհետեւ մեղավորը դու չես, այլ աչն, վոր զքեզ վաճառականութեան առաջնորդես: Չեմ ալ նախատեր զքեզ, այլ, թող ներվի ինձ անաչառաբար խոսիլ, կը վարվիմ հետդ աշխատես, վորպես պիտի վարվեցի քսակահատի մը հետ, աշխնքն քեզի հետ գործ ունեցած ժամանակս կը զգուշանամ, վոր չխաբվիմ, վոչ թե խրատվելով Վովնարկի¹⁾ սա խոսքեն, թե վաճառականութունը խաբերալութեան արհեստն է, այլ հենլով անձնական փորձառութեանս, վոր հանդգնութուն կուտայ ինձ բարձրաբարձառ խոստովանիլ աչսոր, թե հարկուր վաճառականներու մեջ յերկու վաճառական ճանչցած եմ միայն, վոր սուտ չեն խոսիր... բաց արի, տես, վոր աչս յերկու վաճառականներն ալ բնավ չեն խոսիր:

Վաճառական մ'ես, ըսինք և ամշնալու պատճառ մը չունիս— Առաջնորդն կանուխ վաճառատունդ կերթաս, վորոգայթերդ կը լարես և ամեն բան կը նշուրես, վորպեսզի չփախցնես վորսն, վորուն կսպասես ժամե ժամ: Մեծ վաճառական մ'ես, ավելորդ ե ըսել. թե մեծ խաբեբա մ'ես. ուստի վաճառատանդ մեկ անկուռնը քաշված՝ աչերդ կը սեւեռես վաճառատանդ դռան, ուս-

1) Վովնարկի Լյուկ-Կլոպ, (1715-1727) ֆրանսացի բարոյաբան գրող էր, առաքինութեան աղբյուրը համարում էր վոչ թե բանականութունը, այլ սիրտը, վորակվում է վորպես «զբխատոնյա—փիլիսոփա»:

կից պիտի դա վորսն: Քանի մի ժամեր կուգան, կը հոլովին, կը սաշին, կանցնին, կերթան. և ահա հաճախորդ մը կերևա դռան առջև: Անմիջապես վորտքի կենես. կը վազես դիմավորելու հաճախորդդ և բազմոցիդ վրա բազմեցնելու: Խափե կը հրամցնես իրեն, կը շողոքորթես, կը շոյես զինքն, կը քծնիս իրեն, չափադանց հարգանքներով կը շրջապատես զինքն և մեկ ժամ շարունակ սուտ կը խոսիս: Գրագիրդ ալ ուրիշ սուտերով հաստատութուն կուտա սուտերուդ:

Հաճախորդդ քիչ մը պարտատ է, յերեք-չորս հազար վոսկվա գնում մը պիտի ընես: Այլ և ալ ապրանաց որինականեր կուգե, ցույց կուտաս՝ գովեստներ կարդալով անոնց վրա, միայն թե դափնյա պսակներ չես բոլորեր ապրանացդ ճակտին վրա:

— Այլ ապրանքը հրապարակի վրա չը գտնվիր, մասնավորապես մեզի համար ապսպրած ենք:

— Շատ ընտիր ապրանք ե, կը հարե գրագիրդ, վորուն հետ փոխասաց կըլլաս:

Սքանչելի ապրանք մ'ի, նմանը չկա:

— Ուր եր, թե քանի մը հազար հակ ունենայինք այս ապրանքն:

— Ապրանք մը, վորու գուշնը չըջիր:

— Ապրանք մը, վոր հազար անգամ իսկ չեթե լվացվի, չփոխեր յուր գաղափարը:

— Սկզբունքի տեք ապրանք մը:

— Յեւ հաստատ սկզբունքի տեք, վորովհետեւ բնավ չաւտուիր:

— Հարյուր տարի կրնա գործածվի:

— Ի՞նչ կըսեք, տեք իմ... հարկուր տարի... հարյուր հիսուն տարի, չերկու հարյուր տարի, յերեք հարյուր տարի...

Ծ ի ծ ա դ. — 1) Շիրիմ մը կանգնեցեք սա ապրանքին վրա, հիվ հարուստներ...

— Շատ պատվական ապրանք ե:

— Յեկ ամեն մարդու ալ չենք ցուցներ սա ապրանքը:

— Զձեզ մեր վաճառատան վարժեցնելու նպատակով ե, վոր հանեցինք այս ապրանքը:

— Ներեցեք մեզի՝ ձեզի աղաչելու, վոր չըսեք ուրիշին, թե այս ապրանքը մեր վաճառատունին առիք:

Ասոր նման հազար ու մեկ խոսքերով վերջապես կը հաջողիք դու և գրագիրդ համեցնել ապրանքներդ: Կարգը կուգա սակարկութեան:

— Վերջնական գին մը պիտի գրուցեմ:

— Մեր եֆենտին սովորութիւնն է՝ միշտ վերջնական գին մը գրուցել:

— Սակարկութենէ չեմ ախորժիր:

— Մեր եֆենտին բնավ չախորժիր սակարկութենէ:

— Թերեւ աղեկ բան մ'ըլլա սակարկութեանը, բայց իմ նախուրաջիս հակառակ ե: Շատ խոսք չեմ սիրեր:

— Մեր եֆենտին շատ խոսիլ չսիրեր:

— Ուստի, մեկ խոսքով, այս ապրանք համար պիտի վճարեք չերեք հազար ութ հարյուր մեկ քառորդ վոսկի և չերկու դանակա:

— Սխալեցաք, եֆենտի, սխալեցաք, չորս հազար վոսկի մեզի ապրանք չեղած են անոնք:

— Ի՞նչ կըսես:

1) Ծիծաղ — Պարոնյանի յերգիծաբանական գրքերից մեկի վերնադիրն է: Ծիծաղը յերգեան Պարոնյանի լերկերում հանդես ե գալիս վորպէս գործող անձ:

— Սխալ հաշիվ ըրիք, եֆենտի, սխալ, կեցիք, ցուց տամ ալդ ապրանք հաշիվներն, զորս Յեկրոպայեն մեր գործատանին ընդունած ենք:

Գրագիրն շինծու հաշիվեցույցիւ կը բերէ և կը նետե առջևդ:

Դուն ալ վորպէս թե կը քննես և կը խոստովանիս սխալած ըլլալդ:

— Սխալ հաշիվ եմ ըրեր:

— Զորս հազար հարյուր մեկ քառորդ վոսկի պիտի ըսելիք:

— Ի՞նչ վոր ե, անգամ մը բերնես չեղալ, խոսքս չեմ չեմ առներ չես:

Գրագիրը բարկանալ կը կեղծէ և յուր գրասեղանին առջև կերթա՝ քթին տակեն մրմուռու:

— Յերեք հարյուր վոսկի ֆուսսե՛լ խոսքն չեմ չառնելու համար:

— Այո, բերնես չեղալ, կը վճարեք ալդ գումարն և կ'առնեք ապրանքները:

— Մեզի պես ապուշներն ամեն ոք կը խաբեն ասանկ, լիթե լես այս վաճառատան մեջ գրագիր չըլլալի, միշտ հոս պիտի գալի ապրանք գնելու, կը մրմուռ գրագիրը:

— Եֆենտի, կը պատասխանէ հաճախորդը, յես ալ վերջնական գին մը պիտի տամ այն ապրանք համար. չերեք հազար յոթը հարյուր քսան վոսկի պիտի վճարեմ:

Վորսը բռնվեցաւ: Հինգ հարյուր վոսկի կը շահիս. կուրախանաս հաղթանակիդ վրա, բայց անմիջական հալանականութեան մը գալթակողութիւն պատճառելու հալանականութիւնը մեկ կողմէ և քանի մ'ոսկի ավելի փրցընելու անգթութիւնը մյուս կողմէն կը հարկադրեն դքեդ

զարմացական լեղանակով մը պատասխանել հաճախորդիդ:

— Տղամ յես, աղբար, ապրանքը չճանչցար ..

— Այդ ապրանքն ամեն մարդու հանելու չի, կը մըմուս գրագիրն:

— Ներիցեք, մարդ խաբելու համար նստած չենք հոս:

— Քսան վոսկի յեվս տամ, կըսե հաճախորդը:

— Քսան վոսկի խոսքը կըլլամ... կուգեք նե, տարեք ապրանքներն և բարա մը մի վճարեք. բայց խնդիրն անոր վրա չի, ապրանքին արժեքը տալու չիք:

— Տասն վոսկի ալիսի տամ

Հասած է ժամն համաձայնություն գոյացնելու և վոսկիներն առնելու. հետևապես կըսվիս կարճ, բայց ազդու ատենաբանության մը, վորով կընդոնիս ինչ ինչ զիջումներ ընելու, և ահա ճիշտ այս միջոցին կարճ, բայց ազդու մարդ մը կը մտնե վաճառատունդ:

— Քրիստոս հարչամ ի մեռելոց:

— Որհնյալ է հարություն Քրիստոսի:

— Ի՞նչպես էք. աղեկ էք:

— Փառք աստուծո, Յենովք աղա:

— Տիկինը ի՞նչպես է:

— Աղեկ է:

— Որիորդներն աղեկ են:

— Աղեկ են:

— Վողջ ըլլան. տղադ ի՞նչպես է:

— Շատ աղեկ է:

— Մայրդ:

— Գեշ չե:

— Մեծ մայրդ:

— Հանգիստ է:

— Փեսան ի՞նչ կընե:

— Ինչ ընե:

— Ձեզի՞ չի:

— Ձե:

— Դուք փեսին տո՞ւնն եք:

— Ձե:

— Ո՞ւր եք հապա:

— Մեր տունը:

— Շատ աղեկ, շատ աղեկ... Խահվե մը ապսպրել տայիր ինձի, վորովհետև հոգնած եմ:

— Շատ աղեկ:

— Ձեա ըսեր, մեր պզտիկ շունը յավրուււմի՞ւ ըբաղ լերիկ գիշեր:

— Կ'ընե չա:

— Մեկ հատը ձեզի պիտի տանք:

— Շնորհակալ եմ:

— Բայց քիչ մը մեծնան տե, անանկ:

— Շատ լավ:

Հաճախորդն մեկնելու շարժումներ կընե. նշանացի կը պատասխանես իրեն, վոր քիչ մը համբերե: Կը բարկանաս, բայց քաղաքավարությունը չներեր, վոր Յենովք աղան վռնտես:

— Ի՞նչ ալ աղվորիկ լակոտներ են:

— Այո:

— Սա պիտի հարցնելի ձեզի, թե ինչպես մեծցնելու չի ասոնք: Մայրերին տկար ու հիվանդոտ է, կաթ չունի... տոնեն ըսին, վոր պիպըռոն առնենք ու անով կաթ տանք:

— Այո

— Կըլլամ մի:

— Ձիտեմ:

— Ձեր թաղը սառնկ շուն մը չկա՞մ, վոր դա, մեղի մնա ու սա լակոտները պեսլամիշ ընեն: Գողում, կաղաչեմ, աշխատինք ու աղատենք սա խեղճերը... պիւպըլոնի խելքս չպառկիր իմին: Ասդին, անդին հարցնեյիք ու փնտռելիք սառնկ շուն մը...

— Շատ լավ, կը նայինք:

— Հիմա նայեյիք:

— Հիմա գործ ունիմ, անկարելի է:

— Աս ալ գործ է, սեպապ է:

— Գլուխս քերելու ատեն չունիմ ալսոր:

— Յէրբ կը նայիք:

— Ստիպողական գործեր ունիմ, ցերբ նայելիքս անգամ վորոշելու ժամանակ չունիմ:

— Ժամանակ անցնելու չի դար, անանկ բան մ'ի, վոր...

— Դործ ունիմ, Յենովք աղա:

— Անանկ բան մ'ի, վոր ուշացնելու չգար... մեկ հատը քեզի պիտի ըլլա:

— Գառորդն մը կուգամ, կըսես հաճախորդն ու վաճառատունն դուրս կելնես:

— Ե՛րֆ, Ե՛րֆ, Ե՛րֆ, կը հառաչես ինքերմեդ:

— Լակոտներն անանկ ալ սատանա ցեն, վոր տեսնելու բան է:

— Այո:

— Ուրեմն դարար տանք ու լմնցնենք:

— Այո:

— Պիպըլոն չըլար:

— Չըլար:

— Ստնտու շուն մը գտնելու ցե:

— Այո:

— Ուրիշ ճար չկա:

— Չկա:

— Կո մի յե:

— Չկա:

— Չե, թե վոր կա նե, ըսե:

— Չկա, Յենովք աղա, չկա, չկա, չկա:

— Բարկացած:

— Չը բարկացա, բայց...

— Բարկանալու իրավունք չունիք, լես ձեր սպասավորը չեմ, ձեզմե շահ մ'ալ չեմ ակնկալեր, խահվե մը խմեցի, կուզեք նե, անոր ալ բարան կուտամ, հոշ կելտին, սեֆա կելտին ¹⁾:

— Չե...

— Դիտնալով, վոր շուներն կախորժիս, ուզեցի քեզի շուն մը հետիյե ընել, դուն շնորհակալ ըլլալու տեղ ոտապաշըլի թավըր կը բռնես ինծի:

— Չե, Յենովք աղա:

— Հեր քուշուն եթի լեննմեդ, ²⁾ աս ալ սորվես, չես գիտեր նե:

Յենովք աղան բարկությամբ կը մեկնի:

Դուն ալ հաճախորդիդ դարձին կսպասես:

Յերեք ժամն ցեղք հաճախորդդ կուգա:

— Ալսոր ստակ չունիմ, քանի մ'որեն պիտի գամ ապրանքներն առնելու, մնաք բարով:

— Յեկուր, ուր կերթաք... խոսք մ'ունիմ... վալը-

¹⁾ Հոգ կելթիմ սեֆա կելթիմ (տաճկ.) բարով յեկար ուրախությունով յեկար:

²⁾ Հեր քուշուն եթի լեննմեդ տաճկական ասացվածք է նշանակում ե' ամեն թուշի մի չի ուսով:

կլան մը... ինծի նայե... աղա... եփհնտի... բտրեկամ...
չգտա... լեկուր տե, դարձալ գնա... չենք ուտեր քեզի...

Խեղդե ե, վոր լետ դառնա:

Կզգաս դժբախտաբար, թե հաճախորդդ ուրիշ վաճառականի մը հետ համաձայնած ե ավելի գոհացուցիչ պայմաններով: Քիչ մը գրագրիդ դեմ կը բարկանաս և հետո կսկսիս հայտնություններով փաթտել Յենովք աղալին գլուխը:

Դառնանք այժմ ուրիշ տեսարանի մը:

* * *

— Կը ճանաչե՞ք Բարթողիմեոս աղան:

Զարմանալի մարդ մ'ե:

Դիցուք թե առավոտ մը գործիդ գլուխը գտնվելու համար վազելով կ'երթաս խանութդ բանալու: Մարդ մը կելնե դեմդ, մեկ քիլոմետրո հեռավորութենե կը բաժնե զքեզ, թեդ կը մտնե և կըսե.

— Յես ալ քեզի տեսնել կուզեյի, սանկ քիչ մը երկըննանք, խոսելիք ունիմ քեզի:

Այդ մարդն ե անա Բարթողիմեոս աղան:

(Խոսքը մեջերնիս ֆիա, Բարթողիմեոս աղան չէ՝ մանա):

Բարթողիմեոս աղան այնքան քաջ կառնե քեզի հետ, վորքան վոր պետք ե վորպիսությունդ հարցնելու համար, և անա խոսքի կը բռնվի ուրիշ բարեկամի մը հետ, վորուն կը հանդիպի:

— Ըսածդ կերպով ըրի, բայց չհաջողեցա:

— Անպատճառ սխալ մ' ըրած ըլլալու յես:

— Վոչ, ձուկը խորովեցի և աղով ու լիմոնով պատրաստված համեմի մեջ դրի, անհամ բան մ'եղավ:

— Զարմանալի բան:

— Կաղաչեմ, վոր որ մը գտա ու քու ձեռքովդ պատրաստես. տիկինն ալ հետդ բեր, նստինք ու քիչ մը ժամանակ անցուենք: Տիկինն ինչպես ե, աղեկ ե:

— Շատ աղեկ ե:

— Հատկապես բարե կընեմ:

— Գլխուս վրա:

— Յե՛րբ պիտի խալսի:

— Ամիսե մը, յեթե աստված կամենա:

— Մանչ կը նմանի:

— Հայտնի չե:

— Մանչ ե առաջ աստված: Տիկնոջդ ըսե, վոր չը նստի, միշտ շարժի, քալի ու քալի:

— Շնորհակալ եմ, մնաք բարով:

Բարթողիմեոս աղան նորեն քեզի կը դառնաւ և վերադարձուց յո՞ւնդ դարձաւ հարցնելն վերջը մասվածաւ մը խանութը կը մտնե:

— Այս վերջին անգամվան միտդ ուսվելու բան չեր շխտակը:

— Ամենն պատվական միտն տվի:

— Սխալ ե տիկինն ըսաւ, թե աչս անգամվան միտն գեշ ու անհամ եր, կը խնդրեմ, վոր ուրիշ անգամ քիչ մը ուշադրութիւն ընես, չես քուկին քսան տարվան հաճախորդդ եմ, և չվայլի, վոր գեշ միտն ինձի տաս, վորովհետեւ յիս կանխիկ կը վճարեմ միշտ:

— Գալ անգամ ալիլի ուշադրութիւն կընեմ:

Բարթողիմեոս աղան վերստին քեզի կը դառնաւ:

— Ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա, նաչինք, չխոսիս...

Յիվ ահա յերկար հասակով մարդ մը կենն դեմն, վորուն հետ կսկսի խոսակցիլ:

— Տակավին չմոռցա, կըսե, այն գիշերվան զբոսանքը:

— Յես ալ չմոռցա:

— Գարեջուրն պատվական եր:

— Այո:

— Ժանպոնն ալ համով եր:

— Ընտիր:

— Գրան բաժակ խմեցի այն գիշերը:

— Անուշ ըլլա:

— Գալ շաբթու նորեն միտնանք գիշեր մը Ֆիլիբի խանութը:

— Միտնանք: Մնաք բարով:

— Մեզն առաջուց պատրաստենք սակալն:

— Կըլլա: Մնաք բարով:

— Բայց ոտարական չգտնվի մեջերնիս:

— Շատ աղեկ: Մնաք բարով:

— Մենք մեզի ըլլանք:

— Այո: Մնաք բարով:

— Բազմութիւն ըլլա նե, համ չըլլա:

— Անանկ ե: Մնաք բարով:

— Տեսնվինք:

Բարթողիմեոս աղան խոսքը ձեզի կուղղե վերըստին:

— Ի՞նչ կընես կոր, նաչինք:

— Վոչինչ:

— Բնավ չես չերեար, յիղբայր, անոր, ասոր կը հարցնեմ քեզի համար ու...

Այս միջոցին տիկին մը կը տեսնե հանկարծ:

— Ի՞նչպէս եք տիկին, աղեկ եք:

— Փառք Աստուծո, Բարթողիմեոս աղա, հրամանքնիդ ընտիր եք:

— Սանկ, նանկ, Ընտիր ըրիք դիտարկը:

— Վճր գլխարկը:

— Անցալ շաբթու գլխարկ մը կը սակարկելի կոր, հարկուր քսանի չտվալ:

— Ինտիր ալ միտքդ կը մնա, Բարթողիմեոս աղա, իննըսունի առինք:

— Աղեկ գլխարկ եր սակալն. ձեզի շատ աղեկ վայլեց, տիկին, աղջիկ դարձաք:

— Թոհաֆ ես, Բարթողիմեոս աղա, աղջիկությունս
մնացեր ե:

— Յես քեզի հազար աղջիկի չեմ փոխեր:

— Տեր վողորմյա:

— Տունն ինտոր են, աղէկ են, աղադ լինչ կընե,
առաջվան պես կերակուրն ուտելուն պես կերթա, կը
պառկի:

— Ի՞նչ ընե, հոգնած հոգնած կուգա:

— Բարե ըրե:

— Շատ աղեկ:

— Տեսնվինք:

— Գլխուս վրա: Մնաք բարով:

— Յերթաք բարով:

Բարթողիմեոս աղան խոսքը ձեզի ուղղելով՝

— Ել, զրուցե նայինք:

— Ի՞նչ զրուցեմ...

— Առո՛ո ո՛ո ո՛ո ո՛ո ո՛ո, փառք տիրոջ, վոր տեսնվեցանք,
հըր եք, աղբար, հըր եք, կը հարցնե Բարթողիմեոս
աղան յոթանասունոց մեկու մը:

— Հոս եմ:

— Համաձայնեցամք հետը:

— Համաձայնելու մոտ ենք:

— Համաձայնեցեք, համաձայնեցեք, անուշ տեղը
կայեցեք, հինգ վար, հինգ վեր, լմնցուցեք գործը:

— Ի՞մ միտքս ալ անանկ ե:

Գործ ունիս, կուգես բաժնվիլ Բարթողիմեոս աղա-
յնն և խառնութե յերթալ, Բարթողիմեոս աղան ընում ե
ձեռքեր:

— Ինձի հրաման, Բարթողիմեոս աղա:

— Մեկ տեղ կերթանք հիմա. սա խոսքս լմնցնեմ,

ըսելիք ունիմ քեզի: Տահա ինտոր ես, նայինք...

— Սանկ, նանկ. կերթանք. կոր:

Քանի մը քալ ևս կառնես Բարթողիմեոս աղային
հետ, և ահա սրճարանի մը մեջ նստող մարդու մը
կուղղվի:

— Բարեվ, տիրացու:

— Ծառա չեմ:

— Շատ ուրախացա, շատ ուրախացա:

— Շնորհակալ եմ:

— Քեզմե աղէկը պիտի գտնալինք:

— Վողջ չեղեք:

— Մեզի ալ քեզի պես մեկը պետք ե:

— Յերախտագե՞տ եմ:

— Ձեռնադրությունն չե՞րբ պիտի ըլլա:

— Ամիսե մը:

— Ամիսն ինչ ե, դալ շաբթու ձեռնադրվե, լմնա,
յերթա: Անուշդ պիտի փոխես:

— Այն:

— Ի՞նչ պիտի դնես:

— Ամբակում:

— Շատ հարմար անուն մ'ե, ծառա չեմ, տեր Ամ-
բակում:

— Յերթաք բարով:

Բարթողիմեոս աղան այսպես քու ոձիքեդ ընելով՝
քեզ կը տանի մինչև հոն, ուր պիտի յերթար: Յուր
յերթալիք տեղը հասնելուն պես՝

— Չես խոսիր կոր, աղբար, կըսե քեզի:

— Ի՞նչ խոսիմ:

— Ուրիշ որ մը չերկար բարակ տեսնվինք, սանկ
խոսինք: Մնաք բարով. տեսնվինք սակայն:

Հ. Պարոնյան—3

- Յերթաք բարով:
- Ըսելիք ունիմ քեզի:
- Շատ լավ:

Կը բարկանաս, բայց քաղաքավարութունը կարգիլի քեզի յերեսել իրեն անկրթությունն: Կերթաս, խանութդ կը բանաս և գործերդ նույն ուրը ձախորդ կերթան: Կը հիշե՞ք որ մը, ուր բարկացած ըլլաք և հաջողութուն ունեցած ըլլաք:

• Յես չեմ հիշեր:

Այսու ամենայնիվ. Բարթողիմեոս աղան ալ կը մարսովի. անանկ անմարսելի բաներ կան, վորոնց պատմութիւնն իսկ սոսկում կը պատճառե մարդուս:

Քիչ մը համբերեցե՞ք:

* * *

— Գամիկ աղա, այս իրիկուն կերակուրը մեկ տեղ ուտենք:

— Շնորհակալ եմ, Մարկոս աղա, բայց չեմ կրնար գալ, վորովհետեւ ուրիշ տուն մը հրավիրված եմ:

— Կաղաչեմ:

— Կը խնդրեմ:

— Խոսքս մի կտորեր:

— Մի ըներ:

— Չեմ մի ըսեր:

— Մի ստիպեր:

— Ի՞նչ կըլլա, մեկտեղ ժամանակ կանցունենք քիչ մը:

— Աղեկ, բայց...

— Բայցս ալ ի՞նչ ե, յերթանք:

— Վորովհետեւ այսչափ կստիպես կոր, չես ալ չեմ մերժեր. յերթանք:

— Կեցցես Գամիկ աղա, շնորհակալ եմ:

— Յես ալ շնորհակալ եմ:

Այս խոսակցութիւնը տեղի կունենար Բերա մեծ փողոց, գինետան մ'առջև:

Մարկոս աղան հրավերն ընդունել տալուն պես բարեկամին ձեռքէն բռնեց և գինետունը տարավ:

— Մասթիքամ կը խմեք:

— Վո՛չ:

— Անանկ ե նե, տյուզ կը գործածեք:

- Վնչ:
- Րոճ:
- Վնչ:
- Ըսել ե՞ գոնյաք կը խմեք:
- Վնչ:
- Ի՞նչ կը խմեք ուրեմն:
- Վոչինչ: չիտե՞ք, քանի մը տարի կա, վոր չես ըմպելիք չեմ գործածեր:
- Ըպելիք չե՞ս գործածեր:
- Վնչ:
- Վոտքդ պաքնեմ:
- Վնչ:
- Իրավ կըսես:
- Ինչո՞ւ սուտ խոսիմ:
- Աստվածդ սիրես:
- Ձեմ խմեր:
- Կատակ կընես հետս:
- Ի՞նչ հարկ կա կատակ ընելու:
- Հիմա մասթիքա չե՞ս խմեր դուն:
- Վնչ:
- Տյո՞ւզ:
- Վնչ:
- Րոճ:
- Վնչ:
- Գոնյաք:
- Վնչ:
- Ինչո՞ւ կապրիս կոր ուրեմն, կը պոռա հաճախորդներեն մին՝ լեցնելով գավաթը:
- Կը խմե, կը խմե, կատակ կընե կոր, կը պատասխանե Մարկոս աղան:

- Ձեմ խմեր, Մարկոս աղա:
- Ամոթ ե, աղբար, չխմել կըլլա, լաված բան ե, նստողները վրանուս խնդացունենք պիտի:
- Սովորութուն չունիմ, չեղբայր ինչո՞ւ կը ստիպեք:
- Կնիկ ես, ի՞նչ ես, պե մարդ, ողին չըխմվի՞ր, կըսե մին:
- Բերնին համը ի՞նչ գիտե անիկա, կը հարե վոմն:
- Պարզ մարդ մ'ե, կըսե չերրորդ մը:
- Ծգնավոր, կը պոռա ուրիշ մը:
- Հա՛ հա՛ հա՛, ողի չխմեր չեղբեր, վա՛յ ապուշ, վա՛յ, կը թոթովե գինեմու մը խնդալով:
- Կը խնդրեմ, Գամիկ աղա, վերջացնենք սա խաղը, կըսե Մարկոս աղան:
- Ի՞նչ ընեմ:
- Գավաթ մը միայն խմե: Մեղի շիշ մը մասթիքա բերեք:
- Գավաթ մը կը խմեմ խաթերդ համար:
- Շնորհակալ եմ. ժամանակին հարմարելու չե. չխմողի վրան կը խնդան հոս, թող վոր չխմելն ալ պաղ բան մ'ե:
- Շատ աղեկ:
- Հրամայեցե՞ք:
- Կենդանութուն:
- Անուշ:
- Գամիկ աղան կը ստիպվի քանի մը գավաթ ևս խմել՝ գայթակղութուն չստանառելու համար հարբեցողաց մեջ:
- Ժամը տասներկուփին կը մոտենա: Գամիկ աղան անոթի չե. ամեն չերեկո սորված ե ընթերել առ առա՝ վելն ժամը կեսին:

— Յեղիենք, Մարկոս աղա, յեթե կը հաճիք, կըսե
Քամիկ աղան:

— Դեռ կանուխ ե:

— Տասնեկուքին մոտեցավ:

— Առաժը չիցտեմ. միսաֆիր եմ սահիպիւնին գու-
ղուսու տուր¹⁾:

— Գիտեմ, բայց...

— Իմ կը տաւս չլմնցավ դեռ: Ծիշտ չերկու շիշ
պիտի ըլլա:

— Շատ աղեկ:

Մարկոս աղան կը շարունակե յուր կը տաւս չիմ
Քամիկ աղան յուր անոթութիւնը:

— Ժամը մինչե քանի՞ն պիտի նստինք հոս, Մար-
կոս աղա:

— Ինչո՞ւ կաճապարես կոր, բարեկամ, նստինք, խո-
սինք, տուն յերթանք՝ ի՞նչ ընենք հիմա. այս ատեն
կերակուր կուտվի՞, անասունները կուտեն հիմա...
Ի՞նչ... անոթի՞ չես դուն:

— Չե, չե, բնավ չե:

— Յեթե անոթի չես, յերթանք:

— Չե, այս ատեն կերակուր կուտվի՞:

— Շիտակ զրուցե, կաղաչեմ. չես կուղեմ, վոր եյ-
լենմիշ ըլլաս դուն, ֆերահլանմիշ ըլլաս... չե նե, ի՞նչ
հասկցա... չես կուղեմ, վոր հյուրս քեյֆլենմիշ ըլլա...
յերթանք, թե վոր անոթի չես...

— Չե, չե, բնավ չե:

— Կը կըկնեմ, յեթե անոթի չես, յերթանք:

1) Միսաֆիր եմ սահիպիւնին գուղուսու տուր տաճկական
ստացվածք ե, նշանակում ե հյուրը տանտիրոջ դասն ե

— Չե, այս ատեն կերակուր կուտվի՞:

— Կը կըկնեմ՝ շիտակ զրուցե, կաղաչեմ. չես կուղեմ,
վոր եյլենմիշ ըլլաս դուն, ֆերահլանմիշ ըլլաս, չե նե,
ի՞նչ հասկցա... չես կուղեմ, վոր հյուրս քեյֆլենմիշ
ըլլա, յերթանք, թե վոր անոթի չես:

— Անոթի չեմ:

— Խոսե ուրեմն, ըան մը պատմե, արձանի պիտ
ինչո՞ւ մունը կեցեր ես: Կենդանութիւն:

— Անուշ անմահութիւն:

— հատ մ'ալ քեզի տամ:

— Չե, գլուխս կը դառնա կոր:

— Խոսե նայիմ, Կենդանութիւն:

— Անուշ:

— Գործ մ'ունելիր նե, ի՞նչ ըրիր ան:

— Վեր գործը:

— Վորն ըլլա նե, ըլլա, գործ մ'ըլլա տե, մերամ
ժամանակ անցունել չե՞ մի:

— Անանկ ե չա:

— Չխոսիս, աղբար. գիշերներն ի՞նչպիս ժամանակ
կանցունեք կոր, ցերեկներն ի՞նչ կընեք կոր, առտու-
ները ինչո՞վ կը զբաղիք կոր:

— (Մեկուսի) Անոթութենե մարելիք կուգա
կոր վրաս:

— Ինչպե՞ս լեղավ նայինք այդ գործը:

— Մեղքոնի՞ն գործը:

— Հա, Մեղքոնին գործը. (մեկուսի) պարե
գիտնամ...

— Մեղքոնը հանցավոր եր այդ գործին մեջ. (մե-
կուսի) Ժամ մ'առաջ յերթայինք ու սեղան նստելինք:

— Իրավ կըսես, վախ անպիտան վախ, վախ, Մեղքո-

հենց հիւր հոսար. (մեկուսի) — պարե ճշնանմ:

— Չար տղա յե:

— Անպիտան. պատմի, հայրնք:

— Յերկար ե պատմութիւնը (Մեկուսի) Գալիլ
մը պես անոթի լեմ:

— Թող լերկար ըլլա, ատան: (Մեկուսի) Սըվիկա
քիչ մը խոսիլ տամ, վոր բացվի կը հեղանա կոր
զավալը մարդը:

— Հիմա չեմ կրնար պատմել (Մեկուսի) Անոթի
փորանց:

— Կենդանութիւն անանկ ե հե:

— Անուշ, ժամը մեկ ե:

— Շատ աղեկ, կերթանք, Սա հաշիվս մաքրեմ:

Մարկոս աղան հաշիվը մաքրելու կը զբաղի. Գամիկ
աղան ինքզինքը գինեւորեն զուրս կը հետե և փո-
ղոցին մեջ կսպասե Մարկոս աղային, վոր վերջին գա-
վաթները կը խմի մի ըստ միոջն:

Գամիկ աղան քառորդ մ'ալ կսպասե փողոցին
մեջ և հետո գինեւորան սե'ին վրա կեղնե ու կը կանչե
Մարկոս աղան:

— Մարկոս աղա, ուշ մնացինք:

— Կուգամ կոր:

Գամիկ աղան քառորդ մ'ալ կսպասե. համբերութիւնը
հատենելու վրա յի, կուգե մեկնիլ, բայց քաղաքավա-
րութիւնը չը թողուր: Աւստի նորին կը կանչե:

— Մարկոս աղա, Մարկոս աղա, յերթանք:

— Հիմա:

Գինեւորուն հիման առ նվազն քառորդ ժամ ե,

— Մարկոս աղա, յերկար ըրիր:

— Յեկա:

Գինեւորուն յեկան պիտի գամ ե:

— Մարկոս աղա:

— Կողաչեմ, քիչ մը... հերս յեկուր, մեկտեղ լեղենք:

— Չեմ գար:

— Յեկուր:

— Վնչ:

— Կը բարկանամ:

— Բայց պիտի յերթանք:

— Այո: Ահա յեկա. Կարծեմ քեզի սպասցուցի քիչ մը:

— Վնաս չունի:

— Գեղի տեսա, չիտես, վորչափ գոհ յեղա, ալս
իրիկուն քեյֆս քեզի պարտական եմ. վոտքի վրա հատ
մը կը տնկեմ:

— Չե, յերթանք:

— Շատ աղեկ, յերթանք: Կենդանութիւն:

— Անուշ, յերթանք:

— Այո, յերթանք:

Յերկու բարեկամները ճամբա կեղնեն և քանի մը
փողոց դառնալի հետո տուն կը հասնին:

— Վնչ, Գամիկ աղա, հրամանեցք, ըսելով հյուրը
վեր կը հրամցնե Մարկոս աղային տիկինն, վոր խըն-
դումերես և քիչ մ'ալ—սիրտը չվերաւորվի—շատա-
խոս ե:

— Գամիկ աղան հյուր բերի, տիկին:

— Շատ աղեկ ըրիր, վնչ Գամիկ աղա, վալ:

— Բարի յեկաք, կըսեն Մարկոս աղային աղջիկ-
ները Գամիկ աղային ու անոր ձեռքը կը թոթվեն:

Գամիկ աղան աչքերով սեղան կը փնտռե:

— Վնչ, Գամիկ աղա, վնչ, ե, տահա ինտոր ես,
հայրնք:

— Փառք աստուծո, տիկին, դուք ինտո՞ր եք:

— Ձեզի տեսանք, ավելի աղեկ յեղանք, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, դուռն ալ ոս պիտի գաս լեղեր:

— Սա բախըլի թեփսին շտկեցեք, կը հրամայե Մարկոս աղան:

— Վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, բնավ մտքես չեր անցնել, վոր Գամիկ աղան մեզի հյուր պիտի գա աչս գիշեր. վո՞ր հովը փչեց ասանկ, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, ել ինտոր եք, նայինք, ի՞նչ կընեք կոր, շիտակը հաւ վատալիքս չգար կոր, վոր դուք հոս եք, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ... եյ, խոսե նայինք... մեզի չաեսնելին ի աղա, վաչ... եյ, խոսե նայինք... մեզի չաեսնելին ի աղա, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ: Գամիկ աղալին ողի մը տվեք. շատ բան, շատ բան, վաչ Գամիկ աղա, վաչ, մեզի տեսնալ պիտի գաս լեղեր աս գիշեր, վորո՞ւ մտքեն կանցներ, ափերիմ, Գամիկ աղաս... ողի մը տվեք, աղջիկներ:

— Ողի չեմ խմեր:

— Հատ մը խմե, կըսե Մարկոս աղան:

— Ձե, Մարկոս աղա:

— Վաչ, Գամիկ աղա, վաչ... տահա ի՞նտոր եք, նայինք, չորուխ չոճուխը ի՞նչպես ե...

— Աղեկ են:

— Աղեկ ըլլան, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ:

— Գամիկ աղա, կըսե Մարկոս աղան, դուռն մեր թեքլիֆսիդ հյուրն ես. մեզի մի նայիր, լեթե անոթի լես, ըսե, ուտենք, մեզի համար հոգ չի:

— Բա ճանըմ, կեցի հելե, քիչ մը յիրեսը տեսնանք, աս ալ հանգստանա քիչ մը, ու վերջը կուտենք, աստծո

տվածեն հարկավ բան մը պիտի գտնենք ուտելու, անոթի չպիտի մնանք չա. ամա ի՞նչ ընենք, Գամիկ աղան կերակուրներու չպիտի համլի լեղեր, միտաֆիր ումտուղունու չեմեղ, պուլտուղունու լեղեր¹⁾, հա հա հա, անանկ չե՞ մի. ամա, Գամիկ աղա, շիտակը զրոցե, դուռն շիտակը խոսող մարդ մ'ես, հա հա հա, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ: Ե, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, Գամիկ աղան յապանճի չե, քի վախնամ, վոր յերթա, ուրիշ տուներ մեր կերակուրը ավրե. Գամիկ աղան թեքլիֆսիդ ե, այսոր չպիտի ճանչնանք դիրար չա. վտաղ պաքնեմ, Գամիկ աղա, իրավունք չունիմ մի, ամա... ասանկ հե, Գամիկ աղա, աչս գիշեր հոս պիտի գաս լեղեր. բարի յեկար, հազար բարի, ամեն որ հրամամե, մեր դուռը բաց ե: Ե, տահա ինտոր եք, նայինք, ի՞նչ կա, ի՞նչ չիկա, նայինք, դրացիներնիդ ի՞նչպես են, Յեպրոս հանըմը ի՞նչպես ե, Մաքրուհի հանըմը նշանվեցա՞վ մի... Թորոս աղան գործ մը գտա՞վ մի... հավերը մորթեցի՞ք մի, վո՞ր մեկը հարցնեմ, չիտեմ քի. քեզի տեսա նե, կարծես քի գանձ մը գտա, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, աչս գիշեր պիտի գաս լեղեր. ինչո՞ւ համար ողի չես խմեր կոր. Գամիկ աղա... մի խմեր, լես զոր չեմ ըներ, ինտոր կուգես նե, անանկ ըրե, քեֆդ նայե, սանկ հանգիստ նստե, կաղաչեմ, կոնակդ բարձին տուր... կուգես նե, հեմվե, ենթարի մը բերեն, բապուչ բերեն... ասանկ հա, վաչ, Գամիկ աղա, վաչ, եհ, ապրիս, վողջ մնաս:

— Կնիկ, թող չես տար, վոր քիչ մ'ալ լես խոսիմ:

— Տեր ողորմյա, բերանդ ո՞վ բռնած ե... վաչ, Գա-

1) Միտաֆիր ումտուղունու յեմեղ, պուլտուղունու լեղեր (տաճկ.) հյուրը յուր ակնկալածը չի ուտում, դաժան ե ուտում:

միկ աղա, վալ, շատոնց ե տեսած չունիմ տե. ուրա-
խութիւնես ինչ ընելիքս չեմ գիտեր կոր... անոթի
յես նե, նստինք սեղան:

— Գեշ չըլլար:

Գամիկ աղան յերկար շունչ մը կառնե:

— Աղջիկներ, պրիզուան կրակի վրա դրեք, ձուկն
ալ տապկեցեք...

— Ոհ, ոհ, ոհ, ըսավ ինքն իրեն Գամիկ աղան,
ասկից վերջը կերակուր պիտի չեփվի, ու պիտի ուտենք:

— Վալ, Գամիկ աղա, վալ, մինչև վոր կերակուրը
պատրաստվի, կընաք քանի մը դավաթ ողի խմել.
ախորտակնիդ կը բացվի:

— Շնորհակալ եմ, Մարկոս աղան թող խմե:

— Պրիզուան հիմա կըլլա: Հիշ չպիտի մոռնամ այս
գիշերվանը. վալ, Գամիկ աղա, վալ:

Սեղանի զանգակը կը զարնե:

Կը ցատկե Գամիկ աղան և ճաշի սենյակը կիջնե:
Չմոռնանք հոս հիշել, թե հարբուխը Գամիկ աղային
ակռաներուն լերեք քառորդը հափշտակած ե:

— Պրիզուային սա կտորն առեք, Գամիկ աղա,
կըսե Մարկոս աղան:

Գամիկ աղան կառնե միսն և սպառազինվելով դա-
նակով ու պատառաքաղով, լուր բոլոր ուժովն կաշխատի
հոշոտել միսն: Դանակը չկտրեր. առկաներն, վոր ար-
դեն կորուսած են իրենց մեծամասնութիւնն, կարո-
ղութիւն չունին կտրելու. Գամիկ աղային անոթու-
թիւն վրա բարկութիւնն ալ կը բարդվի, և սակայն
քաղաքավարութիւնը կը պահանջե, վոր մսի խոշոր
կտորներն առանց կոտորակելու կլին և ցամաք հացով
փորը կշտացնելու աշխատի:

— Գամիկ աղաս, պրիզուայեն չեք տխրեիր, կը
հարցնե տիկինը:

— Շատ կախորժիմ, կուտեմ կոր, կերա, շնորհա-
կալ եմ. պիտի ուտեմ, հոգ մի ընեք:

— Գինի հրամանեցեք:

— Կը խմեմ, շնորհակալ եմ:

Գինին քացախ ե, և քաղաքավարութիւնը թող
չտար, վոր հլուր մը տան տիրոջը հայտնե ասանկ
ճշմարտութիւններ: Գամիկ աղան չուզեր խմել. տի-
կինը կստիպե:

— Իմ խաթերս համար սա բաժակը պիտի խմես:
Գամիկ աղան կստիպվի խմելու:

— Բաժակ կառաջարկեմ Գամիկ աղային կենդա-
նութիւնը:

Գամիկ աղան կստիպվի խմել չերկրորդ բաժակն ալ:

Մարգոս վոչ միայն յուր թերութիւններն, այլ լուր
սեղանին թերութիւններն ալ չտեսներ չեղեր:

Գամիկ աղան անոթի փորանց քացախ կը խմե, մինչև
վոր վերջապես ձուկը կը բերվի սեղան: Դանակներն,
պատառաքաղներն ու պնակները կը փոխվին, Գամիկ
աղան պատառաքաղով ու դանակով ձուկ կերած չե
կյանքին մեջ, մատները կը գործածե անոնց տեղ: Բայց
այսոր քաղաքավարութիւնը պարտ կը դնե վրան
տան տիրոջը սովորութեան ստիպելը: Յերբ պիտի սոր-
վի և չերբ պիտի ուտե:

— Չեք ուտեր կոր, Գամիկ աղա, կըսե Մարկոս
աղան, կարծեմ չախորժեցաք մեր կերակուրներն:

— Քավ լիցի: Կուտեմ կոր:

— Ձուկը գեշ չե յեղեր:

— Աղեկ ե:

— Վայ, Գամիկ աղա, վայ, Միայն թե փուշը քիչ
մը շատ ե, ըստկելը դժվար ե:

— Ինձի համար բան մը չե:

— Մի քաշվի՛ք, կաղաչեմ:

— Հոգ մի՛ ընեք:

— Իմ կենդանութեանս բաժակ մը չե՞ք խմեր:

— Ինչպես չխմե, քառասուն տարին անգամ մը մեզի
կերակուրի չեկավ տե... վայ, Գամիկ աղա, վայ, իրավ
վոր շատ գոհ յեղա ձեր գալեն:

Գամիկ աղան յերրորդ անգամ կը կլլե քացախը:

Յերրորդ կերակուրը կը բերվի. սերկելիով միայն
Գամիկ աղան բնավ չախորժիր այդ կերակուրին, բայց
ուտել ձեռքներով պանիր ու հացով կը կշտանա:

Կերակուրին հետո խանգի կը բերվի, և Մարկոս ա-
ղան կսկսի, ոգնութեամբ տիկնոջն, չորս ժամ շատախո-
սութեամբ գլուխն ուռեցնել իր հյուրին, վոր կսկսի
մրափել նստած տեղը:

Պառկելու համար սենյակ մը ցույց կը տրվի Գա-
միկ աղային: Հազիվ կը մտնե անկողին, մլուկները
վրան կը հարձակին և կը ստիպեն զինքն յինել, ճրագ
վառել և տեսնել, թե մլուկներն վոչ թե միայն անկող-
նույն մեջ բանակատեղի հաստատած են, այլ պատե-
րուն վրա ևս կեկնեն ու կիջնեն:

Գամիկ աղան մինչև առտու կը տքնի: Ի՞նչպես,
Ամենուս հայտնի յե, մարդ չկա, վոր կեհաց մեջ դոնե
անգամ մը մլուկներու բանակին մեջ չիջնա:

Հետևյալ առավոտ Մարկոս աղան և տիկնոն կը
հարցնելին Գամիկ աղային.

— Ի՞նչպես անցուցի՞ք գիշերը:

— Շատ հանգիստ:

— Մլուկ կամ:

— Չկար:

— Ի՞նչ քաշեցի յես, մինչև վոր մլուկները սատ-
կեցուցի նե, կը պատասխաներ տիկնոն:

— Մնաք բարով, ձեզի նեղութուն տվի:

— Ատ ի՞նչ խոսք ե, այս գիշեր ալ հրամանեց՞ք,
գարձյալ հրամանեց՞ք, Գամիկ աղա:

— Գլխուս վրա:

— Տունը բարե ըրե՞ք:

— Լավ: Մնաք բարով:

— Յերթաք բարով:

— Յերթաք բարով:

— Վայ, Գամիկ աղա, վայ, — ըսավ տիկնոն վերջին
անգամ և դուռը գոցելով ներս մտավ երկանը հետ:

Գալով Գամիկ աղային՝ հսկայաքայլ կերթար
մոմաւով:

— «Գիտեմ յես, մարդու տուն մնալն ասանկ ե,
մարդս չուր տունին մեջ միայն կրնա հանգիստ ըլլալ.
դորով ողի խմե, մինչև ժամը չերեք անոթի փորանց
քացախ խմե, բերնիդ հարմար կերակուր մի՛ գտնե,
ցամաք հացով կշտացիր, պարապ խոսքեր մտիկ ըրե,
այնուհետև մինչև առտու քնատ մնացիր, ինչո՞ւ հա-
մար. քաղաքավարութեան համար: Այս քաղաքավարու-
թեան տակեն պարզապես եղութուն կելլե կոր: Իրենց
ըսելու ելի. յես տառներկութիւն կերակուր կուտեմ,
ողի չեմ խմե, շատախոսութեան կը ձանձրանամ, քացախ
ողի չեմ խմե, սովորութեան չունիմ, ձեր դանակները չեն
խմելու սովորութեան չունիմ, ձեր դանակները չեն
կտրեր կոր, միսաֆիրի համար անանկ փշոտ ձուկ չեն
առնե, սերկելիով միայն ուտվելու կերակուր չե, ձեր

սենյակը լեփ լեցուն մլուկ է, չե՞ք ամչնար դուք, մինչև առտու չկրցի քնանալ, մեղք չե՞ ինձի... շիտակը ձեզի չվալլեցուցի, վոր հյուր մ'ասնակ տանջեք. ավանակի տեղ դրեք զիս... կամ մարդու տեղ չդրեք զիս... ձեր ըրածը անկրթութունն է, այո՛, այո՛, և մեծ անկրթութունն է... կամ այսպես վարվելու չեյի՞ն հետս... կամ բացե՛ ի բաց զրուցելու եյի, թե՛ ձեր ըրածը պարզապես եշուէթունն է...»:

Վալ, Գամիկ աղա, վալ...

* * *

— Մեկիտոս աղա, ամոթ չեղավ, գիշեր մը չկրցինք եֆենտիին չերթալ: Այս գիշեր չերթանք, քանի մը ժամ կը նստինք, կը դառնանք:

— Գիշեր մը կերթանք, կ'նիկ:

Հետևյալ չերեկոյին Մեկիտոս աղան տուն կը դառնա և ձեթի հաղաբնոց շիշը, զոր Պոլիս ¹⁾ լեցուցած էր, կ'նռճ կուտա:

— Մեկիտոս աղա, ամոթ չեղավ, այս գիշեր չերթալինք եֆենտիին:

— Կ'նիկ, հոգնած եմ, այնքան մտածուք ունիմ, վոր զրոսնելու, ժամանակ անցնելու խորթակ չունիմ:

Յերրորդ չերեկոյին Մեկիտոս աղան տուն կը դառնա:

— Մեկիտոս աղա, ալ մեծ ամոթ չեղավ, այս գիշեր անպատճառ չերթալու չենք եֆենտիին. կտոր մը կը նստինք, կելլենք, կուզանք:

— Այս գիշեր թող մնա:

Չորրորդ չերեկոյին.

— Մեկիտոս աղա, այս գիշեր ալ չերթանք նե, ալ բարեք կտրելու չե անոնց հետ:

— Կերթանք գիշեր մը, կ'նիկ, կերթանք, հոգնած եկա, թող տուր, վոր շունչ առնեմ:

— Կուզես՝ գնա, կուզես՝ մի՛ յերթար, մեկ մ'ալ բերանս չեմ բանար:

¹⁾ Պոլիս բառը ունի մասնավոր, հատուկ նշանակություն. այսպես կոչվում է ներկայումս բյուզանդիոնի բուն միացորդը, վոր այժմյան Պոլսի մը փոքրիկ մասն է կազմում:

Յեվ չեղեվ չերեկո հինգերորդ:

— Մեկտոս աղա:

— Ի՞նչ կա, ի՞նչ կա, ի՞նչ կա:

— Այլ այս գիշեր պիտի լերթանք, այնպես չէ:

— Յերթանք, լերթանք, վոր խալխիմ ձեռքեդ: Յերթանք, ամեն գիշեր լերթանք, լմնցա նե... ետֆ...

— Կերակուրնիս ուտենք...

— Յերթանք:

— Յե՛նենք...

— Յերթանք ըսինք ա՛:

— Յերթանք...

— Քանի անգամ կըսեն:

— Ի՛նչ մը նստինք...

— Նստինք:

— Յելինք, գանք:

— Յելինք, գանք. ուրի՞շ...

— Կերակուրնիս ուտենք, շտկվինք, շտկուովինք, դուն ալ շապիկդ փոխե, հփենտին տունը մեծ մարդեր կուգան, խաղը չըլլանք:

— Կերակուրնիս ուտենք, շտկվինք, շտկուովինք, լես ալ շապիկս փոխեմ, հփենտին տունը մեծ մարդեր կուգան, խաղը չըլլանք... լմնցա՛մ:

— Գե՛շ կը խոսիմ կոր:

— Գե՛շ չես խոսիր կոր:

— Քեզի համար կըսեմ կոր:

— Ինձի համար կըսես կոր, լմնցուր:

— Սա բարկանալու բան մը չեմ տեսներ կոր լես. այս գիշեր լերթանք, ըսի. այս գիշեր լերթանք ըսելը հանցանք ե՛ նե, մեղա:

— Բարկանալու բան չկա, իրավունք ունիս... լմնցունենք ալ, այս գիշեր պիտի լերթանք:

— Կը նայիմ, վոր պարապ տեղը կը բարկանա՞ս:

— Կը բարկանամ: Ամա՛ն իրեկուն ե՛սս. լերթանք, այս գիշեր լերթանք, լերթանք այս գիշեր, այս գիշեր լերթանք նե, չըլլար... դուլիս ուռեցավ, հատա լմնցա նե... քանի որվան կյանքս մնաց... լերթանա՞սա՞նք... կը լմնցենե՛ս ալ:

Կինը կը պատրաստե սեղանը, կը բերե կերակուրները: Կուտեն, կենեն սեղանին, այցելության հագուստները կը հագնին և ձավառ կենն:

Եֆենտին, վորո՞ւ տունը կերթալին Մեկտոս աղան ու կինն, Մեկտոս աղային կնոջ աղգականն ե: Ընդհանրապես կանայք, վոր հարուստ աղգական և աղքատ ամուսին ունին, իրենց հարուստ աղգականին վրայոք կը խոսին իրենց ամուսնուն շարաթը առնվազն չորս անգամ լերկու ժամ: Յեվ ի՞նչ խոսքեր: Ավասիկ.

«Եֆենտին գորզը ի՞նչ աղվոր ե, սրահն անառկ զարդարած ե, վոր դրախտ կը նմանի. ինչո՞ւ քուկին բանթալոնիդ ձեն աղեկ չե, հփենտին բանթալոնները միշտ ձևավոր են... Եֆենտին հիսուն չեքի փառ ե առերա՞ծի որը. հփենտին վոսկրի շղթան վորչափ հաստ ու յերկայն ե... հփենտին խոհարարը փոխեր ե... գաղղիացի խոհարարու՞նի մը պիտի առնե չեղեր... հփենտին ամեն որ կառքով կերթա գործին զուլսը... հփենտին... մեր հփենտին շարաթը չերեք անգամ կ'ածիլվի. տուն մ'ալ պիտի գնե չեղեր... հփենտին սեղանին վրա ամեն իրեկուն ձուկ պիտի ըլլա... հփենտին առանց ձուկի չըլլար... հփենտին կինը կ'ըռն շրջաղգեստ մը հագած եր, վոր կը վառեր կոր կարծես... ե-

Ֆենտիին ձին անձնական տկարութիւն ունի յեղեր քիչ մը... (բանավոր պատճառ մը, վորով ազգային յերեսփոխան մը կրնա բացակա գտնուիլ ժողովն)։

Այս կանայք կը պնդեն նաև, վոր գոնե ամիսը մեկ անգամ իրենց ամուսինները տանին իրենց հարուստ ազգականին տունը։ Կերևի թե կանայք փառավորվիլ, իրենց ամուսիններուն վրա ազնվականութիւն կամ կրթութեան առավելութիւն մ'ունենալ կը կարծեն՝ իրենց հարուստ ազգականին տունը տանելով իրենց ամուսիններն և ըսելով լռելալն։

— Տես, յես հարուստ ազգական ունիմ, դուն ի՞նչ ունիս, զիս հանդիմանելու մօրդ ես, լաթերդ լվալու, կերակուր յեփելու, տախտակ շփելու կնիք եմ յես, ճանչցիր արժեքս և ըստ այնմ վարվի հետս։ Յե՛վ յեթե նորեն զիս տանջես, գիտցած չեղիր, վոր ամեն բան կը պատմեմ եֆենտին և պատժիլ կուտամ դքեդ։

Կերևի դարձալ, թե Մելիտոս աղան ալ այս՝ լուռութեամբ արտասանվելիք խոսքերը լուռութեամբ չըլսելու համար եր, վոր չեր ուզեր յերթալ եֆենտին տունը, բայց խոսքը, վորպես կըսեն, կարճ կապելու համար հալանած եր յերթալու և ճամբա յիւած եր։

Հետեւինք ուրեմն իրենց։

— Գիտցած ըլլաւ, վոր շատ չեմ նստիր, ըսավ Մելիտոս աղան կնոջն, յերբ մոտեցան եֆենտին տունը։ Բաղխեցին և բացվեցավ։

— Հրամայեցեք, տիկին, ըսավ հարգանք տանն ըստ պատմութեան և տիկնոջ թեք մտնելով՝ սանդուխեն վեր հանեց։

Մելիտոս աղան սանդուխին, առաջին աստիճանին վրա նստեցավ և հանեց չուր վոտքի ամանները, վոր

քանի մի կարկտանք ունեցին։ Հետո վեր լեւալ՝ զգացված սգաստվորի կողմեն իրեն յեղած պարզ ընդունելութենէն և մտալ ընդունելութեան սենյակը։

Եֆենտին քանի մի բարեկամաց հետ թուղթ կը խաղար։ Մելիտոս աղային տիկինն եֆենտին տիկնոջը քովը նստած եր, վահրամա ալ, եֆենտին տղան, հագիլ յերկու տարեկան, սենյակին մեջ կը պտըտեր վանկեր շինելով։

Յերբ Մելիտոս աղան ներս մտավ, եֆենտին կինը գլուխը կես սանթիմեթր ծռեց, վորպես թե հշուրին բարեն առնելու համար, եֆենտին չտեսնել կեղծեց Մելիտոս աղան։

Մելիտոս աղան քիչ մ'ալ զգացվեցավ և մոմռաց ըթին տակեն։ «Երթանք, յերթանք, ահա յեկանք»։

Եֆենտին բարեկամներն քաջալերված անշուշտ այն պաղութենէն, զոր եֆենտին ցուցց տվալ Մելիտոս աղային, սկսան իրենց մեջ խոսիլ։

— Ի՞նչ անկիրթ մարդ ե։

— Ո՞վ ե այդ վայրենին։

— Կոշիկները վարը ձգեր ե։

— Անասուն կը նմանի։

Մելիտոս աղան կիմանա այս խոսակցութիւնն, բայց քաղաքավարութիւնը կը պահանջե, վոր կլի այդ ծանր խոսքերն, վորովհետեւ ցած ձայնով կարտասանվին անոնք։ Ըստ քաղաքավարութեան վոչ վոք իրավունք ունի բողոքել իրեն ուղղված այն հայհոյութեանց դեմ, վորք առաջին ձայնով չեն յերգվիր։

Թղթի խաղը կը շարունակվի. եֆենտին մերթ ընդ մերթ հետևյալ հարցումները կուղղե Մելիտոս աղային տիկնոջ։

- Ի՞նչպես եք, նաչինք:
- Աս հւր ե, չեք չերեար կոր:
- Հանգի՛ստ ես:

Մեկիտոս աղան, վոր բաղմոցի վարի կողմը նստած եր և ամեն պատրաստություն տեսած եր կանխավ եֆենտին կողմե գալիք հարցմանց քաղաքավարությամբ և ակնածությամբ պատասխանելու համար, ակն ունէր եֆենտին բարեին դալստյան:

Մեկիտոս աղալին կինն յերբեմն յերբեմն ակնարկություն կընէր երկանն, ակնարկություն, վոր կը թարգմանվիր այսպես.

- Ի՞նչու միս-մինակ նստեր ես, քովերնիս չգամս.

Յե՛վ Մեկիտոս աղան այս ակնարկության կը պատասխանէր արագիսի նշաններով. վոր կը նշանակէին, գետնին տակը անցնիս, վոր բռնությամբ հոս բերելը զիս:

Յե՛վ անա Վահրամն բառեր թոթովելով Մեկիտոս աղային կը մոտենա, Մեկիտոս աղային գիրկը լինել կուզէ. Մեկիտոս աղան կը գրկէ Վահրամն և կսկսի տանտանա տանտան տանտան տանի:

Հայրական սեր... Ի՞նչպես հայրերու կամքը կը ջախջախես:

Եֆենտին Մեկիտոս աղային գրկացը մեջ Վահրամին խաղալն տեսնելով՝

— Ո՞րո, ըսա՛վ, Մեկիտոս աղան ալ հոս ե յեղեր, յերբ յեկա՛վ, չիմացա գալը, ինչո՞ւ մեկ ծակը քաշվեր նստեր ես, չմոտենամս:

— Յես ալ հոս եմ, տիկնոջս հետ յեկա, գալս չիմացաք, հոս հանգիստ եմ, կը պատասխանէ Մեկիտոս աղան:

— Իրավ, ինչո՞ւ մինակ նստեր եք, մեր քովը յեկեք, նստեցեք, կըսեն եֆենտին բարեկամներն, վոր քիչ մ'առաջ անկիրթ և վաչկենի պատվանուններով պատված եյին Մեկիտոս աղան:

Վահրամը Մեկիտոս աղային պէսերը կը քաշէ, մատնանոր աչքին կը խոթէ և կուզէ, վոր տանտանա ընէ զինքը:

Մեկիտոս աղան կը հոգնի, բայց չի կընար գետնը ձգել, վորովհետեւ թող չեն տար:

Ի՞նչպես:

— Շատ բան, շատ բան, Վահրամը վորքան կը սիրէ կոր Մեկիտոս աղան, չնայի՛ս, անկէ բաժնվիլ չուզեր կոր, կըսէ Վահրամին մայրը:

— Բոլոր տղաքները կը սիրեն Մեկիտոս աղան, կը պատասխանէ Մեկիտոս աղային կինը:

— Ձանձրություն տվա՛վ քեզի, գետնը ձգէ, Մեկիտոս աղա, կավեցնէ Վահրամի մայրը:

— Ձանձրություն չորար ինձի, կը պատասխանէ Մեկիտոս աղան, վոր թեւերն վերցնելու կարողություն չունի:

— Տեր վողորմյա, ինչո՞ւ ձանձրություն տա... տղու մը ձանձրությունն ի՞նչ պիտի ըլլա, արդեն Մեկիտոս աղան խենդ կըլլա տղայոց համար:

— Յես խենդ կըլլամ տղայոց համար, կը կրկնէ Մեկիտոս աղան հետաքննելով:

Վահրամը ցատկել ցատկուտել կուզէ:

Մեկիտոս աղան կը գոհացնէ Վահրամին կամքը:

— Հոգնեցար, Մեկիտոս աղա, վար ձգէ, կըսեն նորեն Վահրամին մայրը:

— Չհոգնեցա, հոգ մի՛ ընեք, տիկին, կը պատաս-

խանե Մելիտոս աղան շնչասպառ և մեկուսի կանխի՞ծե
ժամն, հորում եփենտիին տունն վրաք կոխեց:

Խանվե կը բերեն:

Մելիտոս աղա առնթին ողուտ քաղելով Վահրամը
քովը կը նստեցնէ:

Վահրամ կսկսի լալ բարձրաձայն: Մելիտոս աղան
կ'ստիպվի նորեն գրկել Վահրամն և խանվեն այնպէս
խմել:

Վահրամ հանգիստ չկայնիր, կը շարժի և խանվեն
կը թափվի Մելիտոս աղային շապիկին վրա:

— Վահրամ, Վահրամ, կըսե մայրն, ատ թնչ ըրիր:

— Վնաս չունի, քնաց չունի, կը պատասխանե Մե-
լիտոս աղան՝ ի ներքուստ աւանները կը ճտելով:

Միջադեպը կը փակվի:

Վահրամ կուզե Մելիտոս աղային կռնակն յեղնել:
Կը հնազանդի Մելիտոս աղա:

Վահրամ կը կամի, վոր Մելիտոս աղան վրաք յեղնե:
Կը հոժարի Մելիտոս աղան:

Վահրամ կը փափաքի, վոր Մելիտոս աղան քալե:
Մելիտոս աղան կը համառի:

Վահրամ կսկսի պոռալ:

— Սըվոր ձայնը կտրեցեք, կը պոռա եփենտին:

Յեւ Մելիտոս աղան կսկսի քալել:

— Շատ բան, շատ բան, չթողուց մարդն, վոր քիչ
մը նստի, կը մոմա եփենտին:

— Արդեն Մելիտոս աղան ալ կախորժի կոր տղաք-
ներեն, եփենտի, կըսե Վահրամին մայրը:

— Կախորժի կոր, բայց հոգնեցավ:

— Այսչափ ալ խենդենալ տղայոց համար, զարմա-

նալի բան, կըսե ինքն իրեն եփենտին տիկինը Վահ-
րամը քեզի տանք, առ, գնա:

Կը լա կը պատասխանե Մելիտոս աղան, ճանա-
պարհորդելով սենյակին մեջ:

— Հոգնեցար Նե, ձգե, Մելիտոս աղա:

— Վհչ: (Մեկուսի) Աներեսներ, չէք հասկնար կոր,
թե հոգնած եմ:

— Աղեկ, լիս ըլլայի նե, թեքա կը բրդելին... Մե-
լիտոս աղան ուժով ե յեղեր, շիտակը կը զարմանամ կոր:

Մելիտոս աղան, վորուն ինչպէս ըսինք, ուսերուն
վրա բազմած եր Վահրամ, վորոտման ձայներ կը լսե:
Կարևորութուն չտար, վորովհետև քաղաքավարութեան
հակառակ ե ամեն բան լսելը: Բիչ մը յտքը ծոծրա-
կին վրա տաք տաք անձրե գալը կզգա: Բարկութենե
կը կատուի. դուրս կը տանի բեռը և սպասուհիւն կը
հանձնե:

Վահրամ աշխարհ տակնուվրա կընե, կը պոռա, կը
կանչե կուլա: Սպասուհին իր պարտքը կը կատարե՝
հարկ լեղած լաթային փոփոխութուններ մուծանելով
Վահրամին լաթերուն մեջ: Վահրամ բարկացած ե սա-
կայն, քըհ կըսե Մելիտոս աղային, կապտակե զայն
պզտիկ թաթիկներովը: Մելիտոս աղան թող չտար-
սպասավորները կը հրավիրեն Մելիտոս աղան քանի
մը ապտակ առնուլ, վորպեսզի տղան լռե, չեթե վոչ,
կըսեն, եփենտին տղուն ձայնը առնելուն պէս կը սրդողի:

Վահրամ կապտակե Մելիտոս աղան և կուզե, վոր
խոհարարն ալ քանի մ'ապտակ հանե Մելիտոս աղային:
Յեւ խոհարարը կստիպվի թեթե կերպով ապտակել Մե-
լիտոս աղան: Բայց վերջապէս խոհարարի ապտակն
վորքան ալ թեթե ըլլա, կերկի, թե ծանր լեկած ե Մե-

լիտոս աղալին, վոր քանի մ'ապտակ առնելեն յետքը ըսավ.

— Ատ ի՞նչ է, կը ցավցնես կոր:

— Տղամ յես, ապտակ կըսեն անոր: Տղան լռեցնելու համար սանկ չերեսդ կը քերիմ կոր: Թող տուր, աստվածդ սիրես. քանի մը անգամ ալ զարնեմ, վոր լռես սա չարաճճին.

— Տիկինն իմաց տվեք, յես կերթամ կոր:

Դեռ կանուխ է, այս ատեն կերթվի:

Մեկիտոս աղալին համբերութունը կը հատնի, վեր կելե, դուռը կը բանա, սենյակը կը մտնե ու՝ «ներեցեք, ձեր հրամանովն չերթանք, վորովհետեւ վաղը առտու կանուխ պիտի չելիմ», կըսե:

— Մեկիտոս աղա, կանուխ ե դեռ, կը պատասխանե եֆենտին կինը:

— Վոչ, ժամանակ ե:

— Դուք գնացեք, տիկինը թող նստի քիչ մ'ալ:

— Կաղաչեմ:

— Տիկինը թող չեմ տար. այս գիշեր թող հոս մնա:

— Դուռն գնա, յես վերջը կուգամ, կըսե կինը:

— Շատ աղեկ, կը պատասխանե Մեկիտոս աղան շեշտով մը, վորու հավատարիմ թարգմանութունն է.

— Առնելեքդ ըլլա:

Յեւ Մեկիտոս աղան տուն կը դառնա և կըսպասե փեկնոջը դաւտոյան, վոր վրեժը լուծե:

Յերեք ժամ հետո տուն կուգա կինն ու վեր չելլելով՝

— Մեկիտոս աղա, զարմանալի մարդ մ'ես, անդ մը չես կրնար նստիլ. ինչո՞ւ աճապարեցիր:

— Ինչո՞ւ աճապարեցիր:

— Քիչ մ'ալ նստելիք, մեկտեղ կուգայինք:

— Հոգիս բերանս բերին...

— Գե՞շ յեղավ, ժամանակ անցուցինք քիչ:

— Անցուցինք. տղան խաղցուցինք, խահվեն վրաս թափեցին, իշու պես ուսերուս վրա առի վահրամիկ պեյը և պտտցուցի, վրաս մնտոց, վերջն ալ ապրակ կերանք... մա եր ժամանակ անցնել ըսածդ. ի՞նչ անկիրթ մարդ ես յեղեր ասոնք, ատանկ կը մեծցնեն տղա: Յեթե յես անքաղաքավար մեկն ըլլալի, քանի մը խոսք կընեյի իրենց. անպիտաններ... Եշութունն իմա եր ա... ինչ վոր է, յեղավ. տո՛ւներնիդ հյուր չեկած եմ, չըսե՞ք սպասավորներուդ, վոր տղան վար տանին...

— Դուռն ալ չերկար կընես, Մեկիտոս աղա:

— Յերկամբ մի կընեմ. առններնին հյուր գացած եմ, նստեցնեն զիս, «ի՞նչպես ես, աղեկ ես. Մեկիտոս աղա» ըսեն, ես ալ «փառք ասածո, աղեկ եմ, դուք ինտո՞ր եք», ըսեմ, «շնորհակալ եմք», ըսեն, «սանկ ինտո՞ր եք», ըսեմ, «շնորհակալ եմք», ըսեն, «սիրար հրամցնեն, չեմ ուզեր», ըսեմ, «նստինք», ըսեն, «շնորհք խոսինք». ասոնց վճիռ չեղավ. գացի, չգացի, տղան ձեռքս տվին, և՛շորս ժամ շարունակ տղան կրեցի... ավանակ մը գտան ա, հոգերնի՞ն է... ինչ ըսեմ յես իմ բնավորութանս, վոր չերեսս չը բռնեի, չեմ խոսիք ու յետքը ինքզինքս կուտեմ. աղնվականութուն չունին, չունին:

— Մի՞ ըսեր ատանկ խոսքեր, եֆենտինն ականջը կերթա:

— Թող լերթա:

— Կը բարկանա:

— Թող բարկանա:

— Ինչու բարկանա... Հտեսար գորգը, մեծ հաշիկները...

— Ինչո՞ւս պետք, գորգ ունեցողը, մեծ հաշիկներ ունեցողն անկիրթ ըլլալու յե անպատճառ:

— Ըսել կուզեմ, վոր ատանկ մեծ մարդոց հետ ինձն աղեկ չե: Արդեն յիղածն ի՞նչ ե վոր... տղան քիչ մը խաղցուցիր... Ի՞նչ ֆլաս ունի... մեկ բանը կառնես, կանցնիս, դուռն ալ... ուժուր կընես:

Մեկտոս աղան չպատասխաներ, բայց մինչև առավոտ չը կրնար քնանալ բարկութեանը պատճառով:

* * *

Մերկեր աղան ճշտապահ մարդ մե: Տասն և մեկին տուն կը դառնա, կը հանվի, գիշերադէստը կը հագնի և կեսին սեղան կը նստի:

Սեղանին կելնե, խանութն կը խմե, զավակները կը սիրե, կը համբուրե, տիկնոջ հետ սքանչալիլ մը կը խաղա և կերթա քնանալու: Կենացը մեջ գինետուն մտած չե բնավ, Ընկերութեան հետ հաշտ չե, վոչ հյուր կընդունի, վոչ ալ հյուր կըլլա: Արի, տես սակաչն, վոր մարդս յուր անձին իշխանը չե:

Մերկեր աղան որ մ'երեկոյան ժամը տասնևմեկ ու կեսին տանը դռան առջև աթոռ մը կը դնե և կը նստի զավակը գրկած: Նույն միջոցին մարդ մը, վորու հետ սերտ բարեկամութեան հունի, կանցնի և բարեվիճեն հետո Մերկեր աղան՝ կըսե անոր.

— Սա քուկին ասանկ դռան առջև նստիլդ բան մի ձգեց միտքս:

Յե՛վ Մերկեր աղային գիմացը կանգնած՝ կսկսի պատմութեան:

— Ժամանակավ, կըսե, համետագործ Բարադամ աղա մը կար: Համետագործ կըսեմ նե, խոսքը, խորաթան տեղը, շուքը ծանր, տեսքոտ, խելացի մարդ մ'եր: Լուսերու մեջ պառկի: Հիմակվան համետագործներուն պես չեր. տունը յերթայիր նե, քառսուն տեսակ կերակուր կը հաներ, տեսակ տեսակ անուշեղեններ, աղած ձուկեր, ընտիր ողի, գինի, մանավանդ գինի՞ն, քնավ չեմ մոռնար, լուսերու մեջ պառկի, սպասա-

— Այս Բա...ափշեմ...Բա...փսեմ փսեմ...քաղա...փսեմ
...եմ... զամ աղան... փսեմեմ... ալս Բաբաղամ աղան,

— Այս Բարադում աղան, ինչպես ըսի, աղեկ մարդ

մ'եր, թեև քիչ մը խիստ եր: Մարդս ալ քիչ մը խիստ
ըլլալու չէ, թուրքերան մարդիկը պարսպ մարդիկ են,
անանկ չէ մի... Մերկեր աղան, մարդ հրամցնողը ողի
կը հանե, ուր ե նա յինք ողին, տիկինին ալ չերեսը
չանսանք... տիկինը ուր ե:

— Կերակուրի պատրաստութիւն կը տեսնե, վո-
րովհետև յես ժամը կեսին կուտան:

— Շատ աղեկ կընեք, շատ աղեկ կընեք, յես ալ
անանկ կընեմ: Կեցցես, սիրած մարդ ես: Յես ինչո՞ւ
կը սիրեմ քեզի:

— (Մեկուսի) Ուր եր, թի սիրած մարդդ չըլլալի,
ու կորովելիր յերթալիր:

— Վորովհետև գիտեմ, վոր դուն ալ կը սիրես ինձի.
սերը չերկու կողմին ըլլալու չէ, կըսեն նախնիք, ախ...
այս նախնիաց խոսքերուն մեջ շատ աղվոր խոսքեր
կան, մարգրիտի պես խոսքեր կան, բայց մենք չենք
ճանչնար... Հրաման ըրեք, ողի բերեն, Մերկեր ա-
ղա, աս ի՞նչ ե, տրտում, տխուր նստի՛նք պիտի... այս
իրիկուն քիչ մը տխուր կերևաս կոր... ինձի անանկ
կերևա կոր, չե նե... ինչո՞ւ տխուր ես... մարդս աշխա-
տելու չէ, վոր միշտ ուրախ ըլլա, մինչև անգամ ակա-
մա ուրախ, բռնի ուրախ... ցավ մը ունիս նե, ըսե ինձի,
բացվե, ի՞նչ ֆլաս ունի... բարեկամ ենք...

Այս միջոցին տանտիկինը կը մտնե սենյակն և
երկանը դեմքեն առած հրահանգաց համաձայն՝ կա-
տարչալ պաղովթյամբ կը բարեկ հոգի աղան:

— Ներեցեք, տիկին, մինչև այսոր հոս չգալուս հա-
մար, շատոնց կը փափագելի տեսնել ձեզի, բայց ժա-
մանակները... ժամանակները... կը հասկնաք ս... չե
նե, մենք Մերկեր աղալին հետ յեղբոր պես ենք,

գրեթե ամեն ոք մեկ տեղ ենք, այս իրիկուն ալ չեյի
գար, բայց չկրցի դիմանալ Մերկեր աղալի թախան-
ձանաց. ոճիքս թող չտվալ, անպատճառ ներս պիտի
գաս, ըսավ. Մերկեր աղալին խոսքը կը կոտրեմ ես:

Յով պատուհանը բացավ, փողոցը նետեց թիւն,
վորով ծխափողին կորկը մաքրած եր:

Տիկինը վար իջավ: Քանի մը վայրկյանեն հետո
ողի բերին:

— Մեյմեկ հատ ճնկենք, ըսավ Ղուկաս աղան և
գավաթն մինչև բերանը լեցունելով մեկ ու միւր պարպից:
Մերկեր աղան չեղձութիւն պահեց: Ղուկաս ա-
ղան գավաթ մ'ալ տնկեց:

— Այս Բարադամ աղան...

— Սեղանը պատրաստ ե, պուռացին վարեն: Ղու-
կաս աղան գավաթ մ'ալ խմեց:

— Կը ներեք, Ղուկաս աղա, աղաքը, գիտեք ս,
վարժված են կանուխ ուտելու, անտի չեն կընար
սպասել:

— Ինչո՞ւ սպասեն, եֆենտիմ, ինչո՞ւ... հրամանեցեք,
իջնանք, միայն թե մեկը պտնալինք ու մեր տունը
ղրկելինք, վոր չսպասեն ինձի:

— (Մեկուսի) Յեկուր տե, մի ճաթիր:

— Ջքեղ չկոտրելու համար ե, վոր հրավերդ ըն-
դունեցի. չե նե, լես ուրիշին տունը կերակուր կերած
մարդ չեմ: Մեյմեկ հատ ալ խմենք... գինի ունի՞ս,
հարկավ ունենալու յես... Բաշա Լիմանի՞ յե:¹⁾

— Բան մը կընենք: (Մեկուսի) Համբերելու չե,
ուրիշ ճար չկա:

1) Բաշա Լիմանի — Պոլսի արվարձաններից մեկն է՝ ասիա-
կան ասիւն հայտնի յեր իր գինիով, վորը պատրաստվում եր յեփելովի
չ, Պարոյան—Վ

— Ինչո՞ւ այս գիշեր սանկ տխրության պէս բան մը կա վրադ:

— Վոչինչ:

— Մեյմեկ հատ ալ խմենք:

— Յես չեմ խմեր:

— Յես կը խմեմ քեզի համար:

— Կերակուրը պատրաստ ե, կը կրկնեն վարեն:

Ղուկաս աղան ողին հետն առած վար կիջնա, սեղանը կը բազմի ե, վորպէս տանտեր, սեղան կը հրամեցընէ Մերկեր աղան, անոր կինն ու զավակները: Մհրանի վրա ինչ ինչ կարգադրություններ կընէ. «դուն քիչ մ'ասդին յեկուր», կըսէ միուշն, «դուն ալ քիչ մ'ասդին դնա», կըսէ միուշն, «քիչ մ'առաջ յեկուր», կըսէ մեկալին, «ջուրի սրվակը իմ առջեւ դրեք, ճրագն անդին տարեք, վոր արգելք չըլլա ձեզի, աղցանը քիչ մ'անդին քշեցեք, կերակուրը քիչ մ'ալ ասդին բերեք, դինին իմ քովս տվեք, հրամանեցեք, նալինք», կըսէ ե մսի լացնածովալ կտոր մը կառնէ առջև:

Ջրկեր մը կը դրվի Ղուկաս աղային տունը՝ իմաց տալու համար, թէ Մերկեր աղային տունը կընթրի Ղուկաս աղան:

Դյուրին ե յերեակալիլ, ինչ վոր կղգար Մերկեր աղան այս արարողությանց միջոցին. մերթ կը մտաբերեր հյուրին թեհն բռնել ու վորոցը նետել զայն, բայց քաղաքավարությունը կը հակառակեր այս որինակ չեթաս բարովի:

— Ինչո՞ւ գինի չենք խմեր կոր, կը հարցնէ Ղուկաս աղան քանի մը կտոր միս կլլելին յիտքը ե ջուրի բաժակ մը գինիով լեցնելով կը խմէ ե հետո յուր սեղանակիցներուն կը մատովակէ:

— Շնորհակալ ենք, կը պատասխանեն տանտերն ու կինն՝ առնելով հյուրին մատովակալ բաժակները:

Ղուկաս աղան սեղանի վրա խոսելու սովորություն չունի. կուտէ ե կուտէ, կը խմէ ու կը խմէ, մերթ ընդ մերթ յերկար ճ մը կարճակէ սրտին խորն ե նորեն կսկսի ուտելու ու խմելու: Միայն յերբեմն յերբեմն Մերկեր աղային դառնալով կըսէ.

— Բարադամ աղան ալ ինչպէս միտքս ինկով այս գիշեր:

Մերկեր աղան բարկությանը պատճառով հազիվ յերկու յերեք պատառ բերանը կը դնէ, կինն առն բարկությունը տեսնելով՝ կը կորսունէ ուտելու ախորժակը ե կսկսի Յերվանդը, պզտիկ տղան հանդիմանել. խեղճ տղայք, յերբեմն կը պատժվին ուրիշներու հանցանաց համար:

— Կաղաչեմ, տղան մի ջախեր, տիկին, բան մ'ըրած չունի տղան, գառնուկի պէս նստեր ե, կըսէ Ղուկաս աղան:

— Ինչպէս գառնուկի պէս նստեր ե, հանգիստ չկենար:

— Իրավունք ունիս, բայց վերջապէս տղա յե, կը պատասխանէ Ղուկաս աղան՝ գինիի շիշին հատակն ցույց տալով լուր բաժակին:

Մերկեր աղան կը կատարի:

— Ուրիշ գինի չունիք, Մերկեր աղա:

— Վոչ:

— Աղեկ վոր չունիք, բալական խմեցինք այս գիշեր. զարմանալի բնավորություն մ'ունիմ. բարեկամիս տունն ըլլամ նե, առանց քաշվելու կուտեմ, չեմ քաշվիր:

— Յերվանդ, թե՞ քաջե, կըսես Մերկեր աղան:

Տղան կսկսի լալ:

— Յերվանդ, լո՞ւս, հիմա վոտքերուս տակ կառնեմ ու...

— Աս ալ ա՛յս դիշեր յելավ, Մերկեր աղա, տղան ի՞նչ ըրած ունի... վա՛յ մեղքին... չես ջախեցի չա, հերքե՞

— Պապունձե, Յերվանդ:

— Տեր վողորմյա, տեր վողորմյա, չերկու կտոր միս կերա, կռնակս դնաց:

— Սա խնձորեն կուտե՞ք, տիկին, կըսես Ղուկաս աղան՝ խնձոր մը տալով տիկնոջ:

— Յերվանդ, լո՞ւս, կը կրկնես Մերկեր աղան՝ քիչ մ'ալ բարձրացնելով ձայնը:

Յերվանդ ալ բարձր ձայնով կսկսի լալ:

Մերկեր աղան չերկու. թեթե պպտակ կը հանես տղուն: Տղան հեկեկանոք կուլա: Մայրն կը գրկէ տղան և սեղանեն կենես բարկությամբ:

Ղուկաս աղան, վոր այս միջոցին չուրաքանչյուր խնձորն կիսազուռնտի բաժնելով կուտեր, տանը տիկնոջ բարկությամբ սեղանեն յիջնելու վրա Մերկեր աղային կը դառնա ու կըսես.

— Կարծեմ տիկինը բարկացա՛վ քիչ մը, իրավունք ալ ունի. տղա չե, կուլա. լալով կը մեծնան անոնք. մեր տղաքն ալ շատ կուլան:

— Յես չեմ ուզեր, վոր լան:

— Ի՞նչ ոգուտ:

— Յես կը կատողիմ, աս ե ընավորութունս. ամոթ չե չա:

— Ի՞նչո՞ւ ամոթ ըլլա. իմ ըսելիքս ալ սա չե, վոր ինչո՞ւ պարապ տեղը տիկինն ալ վշտանա:

— Վնաս չունի:

— Վեր յերթանք, ու հաշտեցնեմ ձեզի:

— Չկուլեցանք, վոր հաշտվինք:

— Քալե դուն, քալե:

— Չգե, յեղբայր, կատակի ժամանակ չե:

— Քալե դուն, քալե... պարապ բան ե ձեր ըրածը, տիկնոջ սիրտը առ, մեղք ե: Ձեզի հաշտեցուցած՝ սրկե հուսա չեմ կրնար յերթար չես:

Ղուկաս աղան բազուկները տարածելով՝ փառք քեզ աստված մը կարտասանե մեծաձայն, սեղանեն կիսե և ընկերակցությամբ Մերկեր աղային կը մըտնես սենյակն, ուր տանը տիկինն Յերվանդն գրկաց մեջ քնացնելու կաշխատեր:

— Տիկին կըսես Ղուկաս աղան բաղմոցին վրա նստելով, այս գիշեր քիչ մ'անհանգիստ յեղաք: Վնաս չունի: Մերկեր աղան ալ քիչ մը նեղսիրտ ե. Ի՞նչ ընենք, տուն չկա, վոր խոսք չըլլա. սանկ քովի քով նստեցեք, նայիմ:

Վորպեսզի խնդիրը չմեծնա, այլ և կին քովի քով կը նստին:

— Վճճ, տեսե՞ք մի հիմա... ի՞նչ մեղքս պահեմ, գինի մ'ըլար նե, կը խմի:

— Կը ցավիմ, վոր չունինք, կը պատասխանես Մերկեր աղան:

— Կատակ ըրի չիս. արդեն չեմ կրնար ավելի խըմել վոր... սա Բարաղամ աղային պատմութունը չըլըցինք լմնցնել: Կեցիր սա սիկառս պլորեմ անգամ մը:

— Տեր աստված, դուն համբերութուն տուր ինձի,

վոր կարենամ դիմանալ սա մարդուն անհոգության,
կըսե ինքնիրեն տան տիրը:

— Խանգիւնիս ալ խմենք:

— Ի՞նչ անհոգ մարդ ե, աստված իմ, կըսե տիկինն
յուրովի:

— Քթախոտ մ'ալ քաշեմ նախ:

Քթախոտը կը քաշե և աշխարհի հնչմամբ մը կը
փռնգտա, վոր Յերվանդ կը ցնցվի մօրը գրկաց մեջ և
կսկսի լալ:

— Ի՞նչ չեղավ այս գիշեր այս տղուն, կը պոռա
հայրն՝ վոտքը գետին զարնելով:

— Ինչո՞ւ կը պոռաս, Մերկեր աղա, կը պատաս-
խանե կինն աղերսալի ձայնով մը, ի՞նչ հանցանք ունի
տղան:

Փռնգտալուն կը հաջորդե հաղալ:

— Աստուծո՛ւմ գտնաս, մարդ, կըսե ինքնիրեն Յեր-
վանդին մալրը, պղտիկս ալ պիտի արթնցնե. կորսվիմ,
յերթամ սկեց:

Յե՛վ իրոք պղտիկն ալ, վոր որորոցի մեջ կը քնա-
նար, կըսկըսե լալու:

— Ինչո՞ւ չես լռեցնե տըվոնք, տիկին:

— Մի բարկանար, Մերկեր աղա, կըսե Ղուկաս
աղան, յես ոտարական չեմ, աղա յեն անոնք, թող
լան, յես անհանգիստ չեմ ըլլար, կաղաչեմ, ինձի հա-
մար հոգ մի ընե, չե նե, կելլամ, կերթամ հաա...
խըյանեթ, յես քեզի չեղբոր տեղ դրած եմ, ինչո՞ւ ա-
նանկ կընես: Թող տուր, վոր սա Բարաղամ աղան
պատմեմ քեզի:

Այս միջոցին դուռը կը զարնվի: Մերկեր աղային
տղան կը բանա դուռն և վեր կուգա վաղելով:

— Ո՞վ ե, Գարիկ:

— Յերկու մարդ յիկեր են Ղուկաս աղան կուգեն:

Մերկեր աղան չի՛վ կինն կուրախանան այս լուրին
վրա և Ղուկաս աղային չե՛ր թաք բարով ըսելու
նախապատրաստական ձեեր և շարժումներ ցուց կու-
տան, մինչդեռ Ղուկաս աղան դեպի պատուհան կեր-
կըննա և գլուխը դուրս հանելով կը հարցնե.

— Ո՞վ ե ան:

— Բարիկուն, Ղուկաս աղա, կը պատասխանե վա-
րեն հաստ ձայն մը:

— Դժեք եք, Կիրակոս աղա:

— Բարիկուն, Ղուկաս աղա, կը պոռա վարեն ու-
րիշ մը:

— Ո՞ր, դժեք ալ յիկեր եք, Զաքար աղա... իրավ,
այս գիշերվան համար խոսք տված ելի ձեզ, բաց Մեր-
կեր աղան թող չտվավ, վոր գալի... վեր հրամանեցեք,
վեր հրամանեցեք, սանկ քիչ մը նայինք, Մերկեր աղան
ոտարական չե, սեպե, թե աս ալ իմ տունս ե:

Մերկեր աղան յերկար ախ մը քաշեց. կինն
տղան, զոր արդեն զրկած եր, քովի սենյակը տարավ,
Գարիկն ալ չուր պղտիկ յեղբայրը գրկեց և մօրը
հետեկցով:

— Յերկուքն ալ պապա մարդեր են, ըսավ Ղուկաս
աղան, չե՛րք Մերկեր աղային հետ մենակ մնացին. Կի-
րակոս աղան զվարճախոս ալ ե, թե՛ բերանը մաքուր
չե. Զաքար աղան ըսես նե, կամացուկ կամացուկ կը
խնդա. բրեֆայի ընկերներս են:

Յերկու նորեկները ներս մտան և բարեկեցին Մեր-
կեր ու Ղուկաս աղաները:

— Ի՞նչպես եք, նայինք, ի՞նչ կա, ի՞նչ չկա:

— Սանկ, պատասխանեց Ջաքար աղան:

— Նանկ, հարեց Կիրակոս աղան կարուկ կերպով մը:

— Վալրկլան մը ներեցեք ինձի, ըսավ Ղուկաս աղան նորեկներուն և Մերկեր աղային դառնալով՝ աւելցուց. կարճ կապենք այսօր, ուրիշ օր մը յերկար բարակ կը պատմեմ քեզի Բարաղամ աղան...

— Վաչ, հոս ալ Բարաղամ աղա, պոռաց Կիրակոս աղան:

— Աղբար, քառսուն անգամ ալ չես մտիկ ըրած եմ, հարեց Ջաքար աղան:

— Մերկեր աղան չիտեւ: Այս Բարաղամ աղան ճիշտ քեզի պես իրիկուն մը դրան առջև աթոռի վրա նստած եր: Մեջ մ'ալ կը տեսնե, վոր սիրած բարեկամներն մին կանցնի. վտաք կելնե, խնդումով քիչ մը կը խոսակցի հետը վտաքի վրա անշարժ և հետո բարեկամին յերթաք բարով կըսե ու նստիլ ուզելով կոնակի վրա իջնալ մը կիցնա, վոր վտաքերը կը տնկիլին, Ֆեսը մեկ կողմ կերթա, հողաթափներն ողբի մեջ գլորելով դետինը կիյնան: Եհ, վորձա քով հոգի մնաց վոր. խընդալեն կը ջարդվելիք, աստված լուսավորե հոգին. չես յերկու կողերս բռնած, կոնակա պատի տված՝ խնդալեն մարկիլք չեկալ վրաս. դիմացի տուններն կնիկներն ըսես նե, աստված լուսավորե հոգին, անանկ քահքահով կը խնդալին, վոր փողոցը կը թնդացնելին: Վողորմած հոգին, տեր աստված ի դասս սրբոց դասեսցե, գլուխը վեր առալ սանկ և չորս կողմը նայելով ինքն ալ սկսալ խնդալ՝ ճամեն գործին մեջ խեր մը կա՞ ըսելով: Սպասուհին սեղանը պատրաստած տեսն՝ աթոռին մեկը պակսեր և, և դռան առջին տեսնելով դաչն առեր, տարեր և: Կուսահոգին, տեր աստ-

ված ի դասս հրեշտակաց ընկալցի, կարծեր և վոր... հա հա հա... կարծեր և վոր հա հա հա... քանի կը հիշեմ, չեմ կրնար խնդալս բռնել. կարծեր և, վոր աթոռ տեղը դրած և: Ասանկ մարդ մ'եր Բարաղամ աղան, աստված վողորմի հոգուն:

Մերկեր աղան հարկադրվեցալ խնդալու պես ընել:

— Եյ, ընկերներ, ձեր միտքը կը հասկնամ, ըսավ պատմիչն նորեկներուն դառնալով, դուք ըսել կուզեք, վոր պղտիկ բրեֆա մը դարձունենք:

Մերկեր աղան կալծակնահար չեղալ:

— Յեկեք, նալինք, հարեց Ղուկաս աղան՝ նստելով սեղանին առջև, վոր սենյակին մեջ տեղը դրված եր: Կիրակոս և Ջաքար աղաներն ընդունեցին հրավերն:

Ջաքար աղան գրպանին հանեց խաղի թուղթերը:

— Մոտեցեք, Մերկեր աղա, քովերնիս յեկեք, վոր չնեղվիք մենակ, ըսավ Ջաքար աղան:

— Հոգ չե, պատասխանեց Մերկեր աղան ծիծաղով մը, վոր կծու յեր և բարկութուն կը հայտնե:

Յերեք բարեկամներն սկսան խաղալ և Մերկեր աղան մրափիլ, վորովհետեւ կանուխ պառկելու սորված եր,

— Ատ թնչ պիտի ըլլա, Մերկեր աղա, կը քնանա՞ք կոր, արթնցեք, կըսե Ղուկաս աղան:

— Չե, չեմ քնանար կոր, սանկ. և կը պատասխանե Մերկեր աղան արթննալով և նորին գոցելու ստիպվելով արտահանունքն, վորովրա ծանրացած եր քունը:

Նաղը կը շարունակվի:

Կը շարունակվի նաև քունն, վոր Մերկեր աղային գլուխը կերերցնե՝ մերթ մեկն ի մեկ դեպի անոր կուրծքն իջեցունելով գլուխն և մերթ բարձրացնելով:

Կը տանջվի Մերկեր աղան, կամք կընէ չքնանալու: Քունը կը հաղթէ կամքին, և Մերկեր աղան վերստին կը փակէ աչքերը:

— Աս չեղավ, Մերկեր աղա, կերկրորդէ Ղուկաս աղան մի զեք մը խաղալով: Գնա, լեղքայր, տեղդ պառկէ, մենք քեզի անհանգիստ ընելու չեկանք հոս. դնա, հանգստացիր, մենք ոտարական չենք. լեթե տեղդ չը պառկիս, հիմա կելինք, կերթանք համ, գիտցած ըլլաս: Գիշերները նստելու սովորութիւն չունիս, ամոթ բան մը չե ասիկա... դնա, պառկէ տեղդ...

— Վնաս չունի, կըսէ Մերկեր աղան՝ աչքերը բանալ փորձելով և չհաջողելով:

— Խոչալես ֆլաս չունի... լես չիմ ուզեր, վոր անհանգիստ ըլլաս: Քեզի բան մ'ալ ըսեմ. լես գացած տեղս, թե վոր քիչ մը սանկ պաղ ընդունելութիւն գտնամ նե, կառնեմ, կը քալեմ. լես անանկ բաները սիրտս կը դնեմ, հասկցամ. անոր համար կըսեմ, վոր կամ գնա պառկէ, կամ քիչ մը ջուր խմէ, վոր քունդ փախչի:

Պատասխան չընդունիր Ղուկաս աղան, վասնզի քընացած էր. Մերկեր աղային գլուխը մեկ մ'ասողին, մեկ մ'անդին յերերալեն հետո բարձին վրա հանգչած էր:

Փամը մինչև իննուկէս կը խաղան յերեք ընկերներն: Հետո քիչ մ'ալ կը խոսին և կարթնցնեն Մերկեր աղան, վոր մնաք բարով ըսեն իրեն:

— Ներեցեք, Մերկեր աղա, կըսէ նախ Ղուկաս աղան, այս գիշեր ձեզի անհանգիստ ըրինք քիչ մը:

— Վորչափ վոր նեղութիւն տվինք նե, ներեցեք, կ'երկրորդէ Զաքար աղան:

— Մեզի համար քնատ մնացիք, կ'երրորդէ Կիրակոս աղան:

— Անհանգիստ չեղա, կը պատասխանէ Մերկեր աղան:

— Մելմեկ խահվե խմենք պիտի ըսեյի, բայց ժամանակն ուշ է, կըսէ Ղուկաս աղան:

— Այո, այո, ուշ է, յերթանք, կը պատասխանեն ընկերները:

— Յերթանք, կը կրկնէ Ղուկաս աղան և ընկերներուն դառնալով՝ խոսք կուտնէ վաղը գիշեր. հոս գալու, վոր ձեզի քատալիք մը շինեմ:

Մերկեր աղան կայծաղնահար կըլլա յերկրորդ անգամ:

— Մերկեր աղան ալ կամաց կամաց կը վարժեցնենք գիշերները նստելու. այո, այո, վաղը խորհինք ու ըան մ'ընենք գիշերը: Բայց, Մերկեր աղա, մենք լապտեր չունինք... կարծեմ կանձրեւ կոր. հովանոց ալ չունինք... լատիկներս ալ չհագա... տեսնո՞ւմի հիմա ըրածս:

— Մերկեր աղային առ աս գիշեր ու վաղը տուր, կըսեն ընկերները:

— Ուրիշ ճար չկա:

Մերկեր աղան կը մատակարարէ Ղուկաս աղային, ինչ վոր պետք էր անոր անձրեւն պահպանվելու համար: Ղուկաս աղան շնորհակալութիւն կը հայտնէ և կիմացնէ միանգամայն, թե Մերկեր աղային սիրուչն համար հանձնառու պիտի ըլլա հետեյալ գիշեր կանուխ Մերկեր աղային տունն յերթալ և քաթալիք մը յիփել:

Վերջապես կը մեկնին հյուրերն և Մերկեր աղան

ալուր պատշաճի հայհուցություններ ընելով դուռը կը կղպե, ճրագներն կը մարե և պառկելու սենյակը կը մտնե՝ ինքն իրեն խոսելով բարձրաձայն. «Աս ալ գըլուխս չեկած չեր, աս ալ տեսանք. այսչափ անկրթություն, այսչափ աներեսություն վոչ տեսած ունիլի, վոչ լսած. տասն յերկու ժամ անձանգիստ չեղիր, վորպեսզի աղաները զվարճանան. վոտքս կոտրեր, ու դուռը չընտելի. վաղն իրիկուն ալ գա պիտի ու քաթալիֆ պիտի չեփե յեղեր. դուռը բանամ նե, ներս կուգա: Անհոգ, անհոգ, անհոգ մարդ:

— Ի՞նչ կը մոմուս, ճանրմ, կըսե կինն՝ անկողնուն մեջ մեկ կողմեն մյուսը դառնալով և զլուսը վերմակին մեջ խոթելով:

— Ի՞նչ մի կը մոմուս, դուն հանգիստ քնացար ան, մեկ մը ինձի հարցուր քաշածս...

— Մի պոռար, տղաքները պիտի տրթնցունես:

— Չը պոռամ մի... ինչո՞ւ չեկար քիչ մը նստելու, վոր չես ալ քնանալի կտոր մը:

— Ինչո՞ւ պետք:

— Ինչո՞ւ մի պետք:

— Քեզի ըսե:

— Ինձի՞ մի ըսեմ:

— Քունս պիտի փախցունես, տէր վողորմիս, լմընցուր ալ, մեկ բանը չեն չերկնցներ:

— Չե՞ն մի չերկնցներ:

— Քունս կը փախցունես կոր, կըսե կինն մյուս կողմը դառնալով:

— Քունդ կը փախցնեմ կոր մի...

Մերկեր աղան ինքնիրեն շարունակելով չերկար մեխախոսությունն՝ անկողին կը մտնե: Չկրնար քնանալ:

Մինչև առավոտ անկողնու մեջ մեկ մ'ապրին, մեկ մ'անդին դառնալով կանիծե ու կանիծե Ղուկաս աղան: Յեվ միշտ կը կրկնե. «վաղը գիշեր ալ քատալիֆ պիտի չեփե չեղեր»: Սա աներեսը, անպիտանը, մազ մընաց, վոր պիտի ճաթեցներ ինձի... չես ալ հանցանք ունիմ ան Բունե ականջին, փողոցը նստե, լմնեա, յերթա. համբերելու բան չե վոր... իմ տունս քաղինի յե... թող կորսվին, ուրիշ տեղ խաղան իրենց բրեֆան... թե վոր լմանամ, վոր մեկու մը կաթված իջեր ե, պիտի ըսեմ, վոր աս աներեսը անոր տունը գացեր ե Բաղամ աղային սկսելով... վա՛յ, աներես, վա՛յ... Բաղամ աղայով մը անանկ մը քթես բռնեց, վոր... իրավ, լմնցենք ալ, մոռնամ զոնե սա խալտառակին ըրածն. քանի կը խոսիմ կոր նե, վրաս դող կուգա կոր: Յեվ Մերկեր աղան կսկսի արագ քայլերով դառնալ սենյակին մեջ:

Խոնարհություն կա, խոնարհություն ալ կա:

Յին մարդիկ, վոր բարձրանալու և ուրիշներն խոնարհեցնելու համար խոնարհությունը գործիք ըրած են իրենց:

Կան մարդիկ, վոր խոնարհության կը դիմեն՝ հարուրին քսան զեղկելու համար իրենց պարտքն:

Հաճախ պատահած է մ'աչնպիսի մարդոց, վոր խոնարհության ապավինած են իրենց մեկ բարեկամը կողոպտելու համար:

Կը գտնվին նաև մարդիկ, վոր խոնարհության մեջ գտած են մարդ խարելու ամենեն դուրին միջոցը:

Սակավք են, վոր խոնարհ կըլլան՝ խոնարհ ըլլալու համար:

Սպասելով վոր մեր Բարոյական ախտաբանությունը, վորուն կը վալի ճառել այս նյութին վրա, ընդարձակորեն խոսի այն անձանց վրա, վորք խոնարհությունն խանութ ըրած են իրենց, ացնինք այսոր ներկայացնել անձ մը, վոր կը խոնարհի բարձրանալու նպատակով միայն:

Սրբույն Թադեոսի և Բարթոլոմէոսի տոնախմբութենէն քանի մ'որ չետք՝ Հակոբոս աղա լուր Բարթոլոմէոս անուն մեկ բարեկամին այցելություն կընեն՝ շնորհավորության պարտքը կատարելու համար:

Ընդունելության սենյակն, ուր առաջնորդված էր Հակոբոս աղան, պզտիկ էր: Արդեն աթմու ընդունելության բոլոր սենյակները պզտիկ են, վասն զի քիչ

ծախքով կը կահավորվին: Այս սենյակն ունեւ պատըգամ մը, վոր հաղիվ կրնար տանիլ լիւր մարդ, անկէն լերկու քաղմոցներ, ուր լերկերկու մարդ միայն կրնային նստիլ, և վեց հատ աթոռ: Բաղմոցները բեռնավորված էին, լերբ ներս մտավ Հակոբոս աղան: Տան տերն հրավիրեց Հակոբոս աղան պատըգամը նստիլ, և Հակոբոս աղան ընդունեց հրավերն և գնաց բազմիլ պատշգամը: Հավելուք ըսել, թե Հակոբոս աղան անանկ մարդ մ'է, վոր ուր քաշես, կերթա. կեղծ մերժումներէն, արվեստակցալ հարգանքներէն չախորժիր. մեկ խոսքով՝ պարզ մարդ մ'է, այսինքն այն մարդերէն է, զոր կը պաշտեմ լես: Ավուր պատշաճի քանի մը խոսքեր փոխանակվելն հետո հյուրերուն և տան տիկնոջ մեջտեղ՝ սենյակին դուռը բացվեցավ:

— Հրամանեցք, եֆենտի, ըսով տան տիկինն՝ վոտք լելնելով և իրար անցնելով:

Եֆենտին խոնարհությամբ բարեկց հյուրերն և դռանը մոտ դրված, այսինքն յերրորդ և վերջին աթոռին վրա նստավ:

— Տեր վողորմյա, ինչ կրնեք, եֆենտի, սանկ վեր հրամանեցք, ըսով տան տիկինը:

— Չէ, չէ, հոս հանգիստ եմ:

— Չըլլար, վեր հրամանեցք:

— Կը խնդրեմ, տիկին, փառ չունի, հոս ավելի հանգիստ եմ:

Բաղմոցի հյուրերն և Հակոբոս աղան իրենց քովն առնել կուղեն եֆենտին, վոր կը մերժե:

— Իրավ վոր աս չեղավ, չվալեց... խաթերս համար սա պատշգամը անցիր:

— Հրամմեցեք, կըսե Հակոբոս աղան վոտք չեղնելով:

— Ձեմ ուղեր, նստեցեք:

Հակոբոս աղան կը նստի:

— Ըրածդ իրավ վոր չվալեր, եֆենտի, աթոռին վրա անհանգիստ ես, սա պատշգամբ հանգիստ ե, տես ի՞նչ աղեկ ե:

Հակոբոս աղան կը կանգնի նորեն:

— Ձեմ ուղեր:

Հակոբոս աղան դարձաւ կը նստի:

— Ձեք ուղեր, բայց նստեցեք, տեսեք, ի՞նչ աղ-վոր ե, ծոֆն ալ կառնե:

Հակոբոս աղան նորեն վոտք կեղնե:

— Ինչո՞ւ կստիպեք, տիկին:

Հակոբոս աղան նորեն կը նստի:

— Յես պատշգամբ նստիմ նե, բնավ չեմ նեղա-նար. նաւեր, շոգենամիւնք կուգան, կանցնին, ձկնորս-ները ձուկ կորսան, շատ աղեկ ե. վոտքդ պազնեմ, քուղում եֆենտի, քիչ մը նստե:

Հակոբոս աղան վերստին կը կանգնի:

— Կը խնդրեմ, տիկին:

— Կաղաչեմ:

— Մի թախանձեք:

— Խաթերս համար:

— Հարկ չկա:

— Վոտքդ պազնեմ:

— Տեր վողորմա:

— Արեդ սիրեմ:

(Տակավին Հակոբոս աղան վոտքին վրա յե):

— Ձե ըսինք ատ:

— Ձե մի ըսեր, տես ի՞նչ աղվոր ե:

— Գիտեմ:

— Շոգենամիւնք...

— Տեսած եմ:

— Դիմացի լեռները ..

— Այո:

— Տուները, ծառերը ..

— Այո, գիտեմ:

— Ձկնորսները... հալտե՛, եֆենտի:

— Տիկին:

— Շատ աղեկ, վերջը կը նստիս:

Հակոբոս աղան կը նստի:

Եֆենտին լեթե հավաներ պատշգամբ նստիլ Հակոբոս աղային քով, խնդիրը պիտի փակվեր, և, հետեա-բար, պիտի զրկվեր այն հաճույքին, զոր տան տիկնոջ թախանձանքները կը պատճառելին իրեն. Եֆենտին փափազն եր բարձրանալ շարունակ, ցորչափ պիտի մնար այն սենյակին մեջ, և այս միջոցն հաճաք դա-տած եր հասնելու համար չուր նպատակին:

Մյուս կողմեն Հակոբոս աղան կը վերավորվեր, վորովհետե պարտականություն չեր զգար խոնարհիլ ուրիշ մը բարձրացնելու համար և անվան մը շնորհա-վորության առթիվ այս լեղանակով նվաստանալուն վրա կը ցավեր: Այսու ամենայնիվ չուր-ցաֆն ծածկե-լու կը ջանար և կը համբերեր:

Մյուս հյուրերուն ևս հաճո չեր թվեր տան տիկ-նոջ և եֆենտին ընթացքն, և կապասիյին, վոր առե-տուրներուն նվազությանը և ոգույն գեղեցկությանը վրա բացված խոսքն վերջանա, ու չեղնեն, չերթան:

— Վերջապես սա պատշգամբ քիչ մը չնստեցար,

ըսավ նորեն տիկինը: Սանկ քիչ մը նստե՛, տես Վար-
նայի¹⁾ շոգենալն ե, վոր կուգա:

Եֆենտին շարժում մ' ըրավ:

Հակոբոս աղան վոտք յեւով:

Եֆենտին թիկնոցի չիտելի գրպանեն թաշկինակը
հանեց և քիթը սրբեց:

Այս եր շարժման պատճառը:

Հակոբոս աղան նորեն նստեցավ՝ այս անգամ ալ
Եֆենտին քթին դռնվելով:

— Այս հարավային հողմերն ալ չվերջացան, վոր
հարբուխե խալսելինք, ըսավ տան տիկինը. ամենուս
վրա թուլութուն մը կա, սրտի նեղութուն մը.
չեւար սա պատշգամբը նստելու, վոր սիրտդ բացվեր
քիչ մը, Եֆենտին:

Եֆենտին քիչ մը շարժեցավ ձեռով մը, վոր կար-
ծես կընդունեն տիկնոջ հրավերը:

Հակոբոս աղան վոտք չեւով և հրամցուց Եֆեն-
տին:

— Ձե՛, չե՛... սա նասըրս քիչ մը ցավեցավ, անոր
համար վոտքս սանկ դրի, վոր հանգիստ ընեմ:

Հակոբոս աղան դարձյալ նստեցավ՝ այս անգամ
ալ Եֆենտին վոտքին դռնվելով:

— Ամենուն քովը հազ մը կա, մարդ չկա, վոր
չհաղա, հարեց տան տիկինը, կուրծքի ցավ ալ կա...
կիմաճամ, վոր ուրիշ հիվանդութուններ ալ կան չե-
ղեր. Եֆենտին, պատշգամբը անցիր ու վոտքդ յերկըն-
ցուր քիչ մը:

Հակոբոս աղան չերթալու համար վոտք չեւով և

¹⁾ Վարնա — Բուլղարիայի նշանավոր քաղաքներից մեկն
է, վոր դանիում և Սև ծովի ափին:

գլուխը ծռելով՝ «ձեր հրամանովն յերթանք, տիկին»,
ըսավ:

— Նստեցե՛ք քիչ մը, Հակոբոս աղա, ինչու կա-
ճապարեք... գործ ունիք նե, դոր չեմ ըներ:

— Այո, գործ ալ ունիմ:

— Քիչ մ'ալ նստեցե՛ք:

— Քիչ մ'ալ նստիմ, վոր քիչ մ'ալ նախաւովիմ,
ըսավ ինքնիրեն Հակոբոս աղան և նստեցավ:

— Հակոբոս աղա, ինչպես ե մեր պատշգամբը:

— Շատ աղեկ ե:

— Յես շատ անգամ հոս կը նստիմ և չեմ նեղա-
նար... Եֆենտին չախորժիր կոր:

Եֆենտին կզգա, թե թախանձանց վերջերն ե, վո-
րովհետև Հակոբոս աղան չերթալ կուզե, ուստի վոր-
պես թե տան տիկնոջ խոսքը չկոտրելու համար՝

— Քիչ մը նստիմ սա պատշգամբը, վոր խոսքը
գոցվի, կըսե և կերթա նստելու պատշգամբն, դոր թո-
ղած եր արդեն Հակոբոս աղան:

— Ինչո՞ւ կերթաք, Հակոբոս աղա, քիչ մ'ալ նստե-
ցե՛ք, կըսե տան տիկինը:

— Վոչ, չերթամ պիտի:

— Կաղաչեմ, քիչ մ'ալ:

— Ձեր հրամանովն յերթանք, տիկին:

— Յեթե ստիպողական գործեր ունիք, չեմ ստի-
պեր, վոր մնաք:

— Այո, ստիպողական գործեր ունիմ:

— Շատ շատ բարեններ կընեմ...

— Գլխուս վրա...

— Ձեր տիկինին...

— Ըլլա:

- Ձեր աղջիկներուն:
- Շատ աղեկ:
- Պզտիկին ալ աչքերը կը համբուրեմ:
- Շնորհակալ եմ:
- Դարձյալ հրամմեցե՛ք, Հակոբոս աղա:
- Դուք ալ հրամմեցե՛ք:
- Մեզի մի մոռնա՛ք:
- Ձեռք մոռնա՛ր:
- Տիկինդ ալ մեկտեղ բե՛ր:
- Կուգանք:
- Տիկինը բեր որ մը, վոր քիչ մը պատշգամբ

նստի:

- Նստի, (մեկուսի) վոր ինձի պես խայտա-

ռակվի:

- Մեր պատշգամբը շատ աղեկ ե:
- Անանկ ե:

Հակոբոս աղան կը մեկնի:

Ինքզինքը փողոց դռնելուն պես կսկսի խորհրդածությանց.

«Քառասուն անգամ վորք յենել, քառասուն անգամ նստիլ, վորպեսդի եֆենտին նստի պատշգամբ, պարապ տեղը պզտիկնալ, խոնարհիլ... խայտառակ վիլ հյուրերուն առջև: Խելք չըրի. առաջին անգամ, յերբ տիկինն եֆենտին պատշգամբ հրամցուց, պատշգամեն իջնելու եյի... պզտիկություն պիտի ըլլար թեև, բայց դոնե մեկ անգամ պիտի ըլլար և վոչ թե քառասուն անգամ, վորպես յեղավ: Գետնին տակը անցներ սա պատշգամբ... Ի՞նչ սորվելիք ունիմ, ի՞նչ շահ ունիմ յես ան եֆենտինն, վորուն քով ասանկ պզտիկ մնալու ստիպեցին զիս... Յես ուզեցի պատշ-

գամբ նստիլ. ինքը հրամցուց, յես ալ ընդունեցի. յեթե եֆենտինն համար պիտի պահեր պատշգամբ, ինչո՞ւ գիտ հրամցուց հոն: Բայց տիկինը հանցանք չունի... Ի՞նչպես չունի... ան ալ ունի հանցանք, բայց եֆենտինն բուն հանցավորը: Յիրանիլ, քեզի պատշգամբ հրամմե՛ կըսեն կոր, յեկուր դուն ալ նստի, յես ալ նստիմ, լմնա գործը... զիս քառասուն անգամ խայտառակելու ի՞նչ հարկ կա: Ասիից վերջը վոչ թե միայն չպիտի նստիմ պատշգամ, այլ նաև գավակներու ալ պիտի կտակեմ, վոր հեռու փախչին պատշգամներ... շատ դիպով ինձի այս գործը: Յեթե տուն մ'այցելության յերթամ, սենյակին դրան քով պիտի նստիմ. պարապ տեղը խայտառակ ըլլալու ժամանակ չունիմ:

Այցելության որերուն մեջ ենք, սիրիլի ընթերցողներ, և այս իսկ ե պատճառ ներկա հոգիվածիս հրատարակության: Զգուշացե՛ք պատշգամ նստելու. ընտրեցե՛ք ձեզ անանկ տեղ մը, ուսկից արտաքսվելու նվաստության մեջ չգտնվիք: Գիտեմ, յերբ այլ և այլ վիճակի հյուրերով լցված սենյակ մը մտնեք, կը շփառվիք, կը մնաք և չեք գիտեր, ուր նստիլ: Ծերերը չեն հարգվիր, վոր տարիքի կարգով նստիք: Խելքն ալ ստակ չըներ, վոր խելքի կարգով տեղ մ'ընտրեք: Առաջնութունն վոսկվո կը տրվի, ուստի վոսկվո թիվերու կարգով տեղ մ'որոշելու աշխատեցե՛ք: Կը տեսնես, վոր աղքատ ծեր մը անկյունը նստի ե, յեթե յերկու վոսկի ունիս վրադ, դնա այդ ծերունիին կոնակին վրա նստի: Կը պատահի սակայն յերբեմն, ինչպես արդեն տեսաք, վոր ամենեն հարուստ ամենեն վար կը նստի դռան քով. վերջեն յեկող և անկե նվազ հարուստ մը

դոան դժուրսը նստի: Ահա ծանր խնդիր մը, վոր ամեն տարի այցելությանց որերուն մեջ կը հուզվի և շատ սխալներով կը լրօծվի:

Ըստ մեր խոնարհ կարծիաց՝ միջոց մը կա միայն, վոր այս անպատեհութիւնները կը բառնա և արժանապատիւութիւնները վերափոխուի չեղելովը կը փափաքուի:

Վերջն եւ այդ միջոցը:

Այլուքենի կարգով նստիլ:

Այսինքն ժամկոչ մը, վորուն անունն այլով կըսկըսի, իրավունք պիտի ունենա վեր նստիլ այն վաճառականն, վորուն անվան սկզբնատառն Բ կամ Գ կամ Դ և այլն ե:

Այս միջոցը թեպետ և քիչ մը ծիծաղաշարժ ե, բայց սկզբունքի վրա հիմնված ե:

* * *

Արբանամ աղան անդուտ անձ մ' ե խաղի մեջ. վորչաք ալ կորսնցնէ, չբարկանար. պաղ արյամբ կը շարունակէ խաղն՝ առանց կծու ակնարկութիւններ ընելու յուր խաղակցին: Արբանամ աղային հակապատկերն ե Տիմոթեոս աղան, վոր սաստիկ կը բարկանա, յերբ բախտը իրեն չժպտի խաղի մեջ:

Արբանամ աղան չեր ճանչնար Տիմոթեոս աղան, վոչ ալ տիմոթեոս աղան կը ճանչնար Արբանամ աղան, չերբ որ մը զոտսարանի մեջ իրարու հանդիպեցան, և Տիմոթեոս աղան հրավիրեց Արբանամ աղան պեղիք խաղալու:

— Արբանամ աղա, յիկնուր, քեզի հետ բարթի մը պեղիք խաղանք:

— Այսոր ժամանակ չունիմ:

— Կաղաչեմ, բարթի մը խաղանք, ժամանակ կանցունենք:

— Շնորհակալ եմ, թող մնա այսոր:

— Խաղանք, խաղանք... սա թուղթերը բեր, ծո:

— Գործ ունիմ, չեմ կրնար խաղալ:

— Շուտ մը կը լմնա... շուտ ըրէ, ծո... աղեկ թուղթերն բեր:

Արբանամ աղան չկրնար դիմադրել:

— Մեկմեկ խանգելի խաղանք, Արբանամ աղա:

— Շատ աղեկ:

— Կտրէ, նայինք... դուն պիտի տաս... տուր, նայինք... խաղի մեջ չես բաղդ չունիմ ամա, փորձենք...

Կսկսին խաղալ: Տիմոթեոս աղան անանկ շարժումներ և ձևեր կրնեն, վոր շարկութուն կը հայտնեն. ցերեմն քթին տակեն կը մոռում և ծուռ ծուռ կը նայի Աբրահամ աղային, վոր կը վաստկի խաղը:

— Դուք վաստկեցաք... լավ... տուր, նայինք:

— Առնք:

— Աս ինչ անճոռնի թուղթեր տվիր ես, աղբար, կարծես զատեր, զատեր, գեշ թուղթերը տվիր ես:

— Դուք կտրեցիք:

— Ձեմ ըսեր, թե չես չկտրեցի... խաղացեք:

— Վերուցեք:

— Աս ինչ գեշ թուղթ կը քաշեմ կոր, աղբար:

— Բիքա քոզ... քառասուն:

— Աղեկ թուղթերը դուն ես առեր:

— Չորս ասո... հարյուր...

— Գիտեմ իմ բախտս:

— Բիքա տամա, քառո ֆանթի... հիսուն:

— Ասչմի աղեկ թուղթ քաշել... առաջին անգամն ես, վոր կը տեսնամ կոր:

— Յերկու հարյուր հիսուն...

— Վայ, շունշանորդի թուղթ, վայ...

— Յերկու հարյուր հիսուն...

— Վճրչափ գրեցիր, աղբար... յոթը հարյուրի մոտեցեր ես... գեռ նոր սկսանք խաղալ, կաղաչեմ, ուշադրութիւն ըրե...

— Քու առջեղ կը գրեմ կոր, ցեղանք... չորս ասո... հարյուր...

— Վայ, թշվառական թուղթ, վայ... քսան, հեղե քսան մի բացինք... երհնչալ ես աստված:

— Յերկու հարյուր հիսուն:

— Պե աղբար, քիչ մը կամաց խաղա, վոր յես ալ տեսնամ, ինչ ե ան, զըվըր զըվըր ցերկու հարյուր հիսուն կըսես, կը բանաս... ինչո՞ւ համար ցերկու հարյուր հիսուն կըլլա կոր ցեղեր... Ի՞նչ ըսել ե... զաթը իմին թուղթս գեշ կուգա կոր...

— Հինգ հարյուր...

Տիմոթեոս աղան ձեռքի թուղթերը սեղանին վրա կը նետե և Աբրահամ աղային դառնալով՝

— Քեզի կամաց խաղա ըսինք, աղբար, մախտուս դիս բարկացնելու համար կընես կոր... չես քեզի ընեմ նե, հոշըդ կուգա:

— Ի՞նչ կընեմ կոր, աղբար...

— Տահա ի՞նչ պիտի ընես, աղբար... ինչէն հինգ հարյուր կը բանաս կոր ցեղեր:

— Ճանրմ, առաջ աղջիկ մը և պաճախ մը չունելիք...

— Ունեցիր մի, չունեցիր մի, յես ի՞նչ գիտնամ, աղբար... մարդուս գլուխը խելք կը ձգես կոր մի յո՞ւ... իմ խաղիս մի նայիմ, քուկինի՞դ մի նայիմ... աճելով, հիշեթով խաղալ մը ունիս, կարծես քի բանակի մը գլուխ անցեր ես ու մեծ հաղթանակ կը տանիս...

— Վերջին պաճախ մը քաշեցի...

— Յերբ քաշեցիր, անանկ աճելե կը խաղաս վոր...

— Վերջն ալ աղջիկ մ'առի...

— Յես չտեսա... ինչ ե նե, աղբար, գրե, ուղածիդ չափ նշանակե... շատ աղիկ, աղբար... թուղթ մո՞ւ...

Աբրահամ աղան կը նեղվի և շուրջը գտնվողներուն կը նայի, վորք շրթունք կը լաւածեն՝ հասկցնելու համար իրեն, վոր համբերե:

— Չխաղմս, կը պոռա Տիմոթեոս աղան, չխաղմս... ինչո՞ւ ծանր կը խաղաս կոր:

- Հազար, կըսես Աբրահամ աղան:
- Հազար, հազար... մոռթլախ աս թուղթին մեջ բան մը կա... դուռն թուղթերը կը ճանչնաս կոր, կ'ես Տիմոթեոս աղան և թուղթերը ուժով կը նետես դեպի Աբրահամ աղան:
- Յիս կը ճանչնամ կոր թուղթերը...
- Ձեռն հասկնար, աղբար... չեմ նայիր կոր տեղի, ուզածիդ չափ ալ գրեր ես...
- Ավելի՞ գրեր եմ...
- Ի՞նչ ըսեմ:
- Ծն, սա թուղթերը ժողովն ու բեր... գրե, պե առամ, գրե...
- Խնայե, ատամ, խոսք մի ընելու:
- Դրե, պե ատամ, գրե, ըսինք ան...
- Դրեմ, բայց...
- (Վստի ցելնելով, պոռալով) Դրե ըսինք, աղբար, դրե ըսինք... խոսքը չեն լերկնցներ...
- Անանկ մեկ շեշտով կըսես կոր, վոր...
- (Ավելի պոռալով) Դեշ խոսք մը չըրինք ան, գրե ըսինք:
- Ըսիք, բայց...
- (Աթուրին վրա ցելնելով) Դրե, պապեմ...
- Գրե...
- Ձեռն ըսեր, թե չըսիք... բայց չեր վայլեր, վոր...
- Դեշ խոսք մը ըսինք, աղաներ, դուք ըսեք...
- Գրե, ըսինք... ուզածիդ չափ գրե, ըսինք... խոսքն այս-չափ չեն լերկնցներ... Աբրահամ աղան, Աբրահամ աղան, թե վոր դուռն իմ անդա ըլլալեր, ինչեք չիլիր ընելու արդ-յոք... զբոսարանը տալն ու վրա կը բերեցիր... բայց ինչ չեմ բարկանար ձեզի պես...
- Ավելի՞ գրեցի:

- Դրե, ըսինք, այս:
- Ինչո՞ւ ըսես, լեզբար:
- (Զբոսարանի դուռն առջև պոռալով) Այս մարդը խոսք չը հասկնար պե... գրե, ըսինք, այս, քուկին ձեռքեդ բռնող յեղմով, մի գրեր, ըսող յեղմով, ինչո՞ւ կերկնցնես խոսքը... Աբրահամ աղան խանգե մ'եփե, ծն... վստալկեցար բարթին... խմե խանգե... անուշ ըլլան... շատ աղեկ կը խաղաք կոր... ինչ չիտեմ կոր խաղալ... Ի՞նչ ըսեմ տահա...
- Մի ցեփեր, ծն... բարթին շինցով տահա:
- Չինցով մի:
- Յեկուր, Տիմոթեոս աղան, սա բարթին լինցուր, կըսեն ներկա գտնվողները:
- Պոշ բան ե, աղբար, գետեմ կոր՝ պիտի կորսըն-ցնեմ... բայց ինչ ե նե, խաղանք մեզի ուրիշ թուղթ բեր, ծն...
- Թուղթերը կը փոխվին: Կսկսին խաղալ:
- Կաղաչեմ, վոր կամաց կամաց խաղաս, Աբրա-համ աղան:
- Շատ աղեկ:
- Կորե:
- Կորեցի:
- Հրամմեցեք... խաղացեք:
- Առեք:
- Սա պոշ թուղթերը տանք, նայինք:
- Հրամմեցեք:
- Նայինք՝ այս անգամ ինչ քող պիտի բացվի:
- Դեռ հայտնի չե:
- Կարծես, միշտ միևնույն թուղթերն են:
- Դառող քող... քառասուն...

- Կենեկ սկսավ:
- Ութսուն...
- Ունգամ մը սկսի նե, վերջը չբերեր վոր...
- Ինծի ալ, կարծես, քի ինտունա աղեկ թուղթ կուգա կոր...
- Ատանկ ե, մեկ կողմին գեշ գա նե, մյուս կողմին աղեկ կուգա:
- Հարյուր...
- (Զեռքերը բանալով) Այս վերջափ թուղթ, աղբար... աւաճափ թուղթով մամիկա ալ կը խաղա իմին...
- Յերկու հարյուր հիսուն... դարձանալի յե այս թուղթը...
- Անանկ ե... աճեմիին աղեկ թուղթ կուգա, կըսեն, այն թուղթը ինծի գա նե, քսան չեա կընար գրել դուն:
- Ճիշտ ե...
- Տիմոթեոս աղա, սա թուղթը նետե, կըսե Տիմոթեոս աղալին քովը նստողներին մին:
- (Թուղթերը նետելով և պոռալով) Մի խառնվիք, աղբար, մի խառնվիք, պե, մի խառնվիք, պե... դաթը ինծի գեշ կուգա կոր, դուրսեն մի ըսեք... մի ըսեք պե... մի ըսեք պե... մի խառնվիք պե... քանի՞ անգամ կըսեն մեկ խոսքը, աղբար... մի խառնվիք պե... եսֆ... ասոր համար ե, վոր բաղմուտն մեջ խաղալ չեմ ուզեր ա:
- Յերկու հարյուր հիսուն...
- Ի՞նչ յերկու հարյուր հիսուն պե, դուն ալ...
- Թուղթը յեա պիտի քաշելի...
- Յեա պիտի քաշելի...
- Ի՞նչ շուտ յերկու հարյուր ըրիր...
- Հիսուն...
- Խաղեն խաղար չունիս, ամա աղոթք ըրե, վոր

- Թուղթ կուգա կոր: Ինչու համար առաջ հիսունը չբացիր, վոր վերջեն ալ հինգ հարյուր ըսելիք... չիտես կոր ամա... թուղթը կոպեն կոր...
- Հինգ հարյուր...
- Հինգ հարյուր մի... չեկեք քովես քիչ մը, ճանրմ... քիթս կը մանեք կոր նե... ձեռքս չեմ կընար կոր յերկնցեն, վոր թուղթ նետեմ. հեռացեք քիչ մը... անդին գացեք... եսֆ... Ի՞նչ հինգ հարյուր ե, աղբար... հինգ հարյուրը ուսկի՞ց հանեցիր... քանի՞ աղջիկ յեկավ... քանի՞ պաճախ յեկավ... այս խաղին խելքս չպառկիր կոր, վեսելամ...
- Յերկու հարյուր հիսուն...
- Վաթսուն մ'ալ բանանք, նայելիք...
- Հարյուր...
- Բասն ալ մեկ բանանք... ոհ, ոհ, ոհ... ասանկ չնչին թվանշաններով... աղբար, յեկուր սա տեղերնիս փոխենք:
- Փոխենք...
- Թուղթ մո...
- Առեք... յերկու հարյուր հիսուն...
- Դե կա այս թուղթերուն մեջ...
- Հաղար...
- (Կից մը տալով սեղանին) Վաղ անցիր, աստվածդ սիրես նե... ասանկ խաչատուրով խաղ չխաղացվիր... աղբար, թուղթը թվ տվավ:
- Դուն տվիր:
- Անանկ ե նե թուղթը դուն պիտի նետելիր...
- Յեա նետեցի յա:
- Վոչ, յեա նետեցի:
- Սխալ ե:

— Յեա նետեցի:

— Վհ:

— Ահ:

— Վհ: Ո՞վ նետեց, աղաներ, դուք ըսե՛ք:

— Իրավ վոր մոռցանք:

— Դռն նետեցիր, աղբար, իրավունք ունիս, հանցանքն իմս ե... իմս ե, վոր չգիտցած, չտեսած մարդուս հետ թուղթ կը խաղամ կոր...

— Ինչո՞ւ ծանր խոսքեր...

— Ինչ ծանր խոսք, աղբար .. հանցանքն իմս ե, կըսեմ կոր... մս ալ ծանր խոսք ե: Յեա այս խաղը խաղալուն կերպը չեմ գիտեր կոր, լմնցավ... վայ, շուն-շանորդի թուղթ, վայ, վայ, անիծից արմատ թուղթ, վայ, այսչափ ալ ձախորդութուն... կարծես կը հալածե կոր զիս, աղբար... գետնին տակն անցնիմ, թե վոր մեյ մ'ալ այս պեղիքը խաղամ նե... աղբար, չես խաղի մեջ բնավ չեմ բարկանար... բայց անանկ պարագաներ կան, վոր մարդս ինքնիրմե կելլա:

— Շատ իրավունք ունի Տիմոթեոս աղան, ըսավ ներկաներին մին, ինծի ալ դեռ թուղթ մ'եկավ որ մը, մազ մնաց, վոր կռիվ պիտի ընեի...

— Յեթե այս թուղթն ուրիշի մը դար, մեծ փոթորիկ մը կելլեր այսօր հոս, հարեց ուրիշ մը:

— Շատ քիպարութեամբ վարվեցավ Տիմոթեոս աղան շիտակը, մրմուռաց չերորդ մը:

— Յեթե Տիմոթեոս աղային տեղ ուրիշ մ'ըլլար, Աբրահամ աղան շատուց ծեծը կերած եր:

— Շիտակը յիս չեմ բարկանար, յերբ կորսնցնեմ, պատասխանեց Աբրահամ աղան:

— Հրամանքնի՞դ չեք բարկանար, հարցուց Տիմոթեոս աղան:

— Ահ:

— Յետե ցետե յերկու հարյուր հիսուն բանամ, հինգ հարյուրներ բանամ... հազար բանամ, ու չես բարկանար հե... ճանըմ, ձգենք հիմա պարսպ խոսքերը... բարթին լմնցավ:

— Ձե տակավին:

— Լմնցենք ուրեմն... նորեն թուղթ տանք... դուն տո՛ւր... վո՛չ, վո՛չ... ինծի տո՛ւր, չես տամ... չե, չե... դուն տո՛ւր... հե՛հ... կեցիր առ անդամ չես տամ... տո՛ւր, աղբար, տո՛ւր, դուն տո՛ւր... ինչ կըսես...

— Վորոշումդ տո՛ւր:

— Դուն տո՛ւր, ինչ տամ, աղբար:

— Վորոշում, թե թուղթ:

— Տո՛ւր, թուղթը տո՛ւր:

— Կորե:

— Կորեցի:

— Առե՛ք... կաղաչեմ միայն, վոր չբարկանաք...

— Չբարկանամ... բարկացող կա:

— Չիյտեմ... և յեթե պիտի բարկանաք, չխաղանք...

— Մի խաղար, աղբար, մի խաղար, զաթը դուք ասանկ եք, յերկու յերեք բարթի կը խաղաք, կը վաստկիք, հետո կը փախչիք: Ո՞վ բարկացավ... ըսենք, թե բարկացա, ինչ իրավունք ունիս բռնանալու իմ վրա, վոր չբարկանամ, դուն իմ բարկութեան քեցֆն ես... դնա սըկեց... զաթը քեզի պես մարդու հետ խաղալը չվայելի ինձի: Անպիտան:

Աբրահամ աղան կը մտաբերե Տիմոթեոս աղային ականջներին քաշել, բայց քաղաքավարութունը կը

կապե անոր ձեռքերը և թույլ չընեն, վոր գոծեն. ի՞նչ պետք ունիմ, կը հարցնե ինքնիրեն, նեղվելու նույն-իսկ աչն բանին մեջ, վոր զվարճացնելու սահմանված ե: Ինչու աչսչափ համբերիմ:

Ամեն հաղթող, ինչ բնավորութեան տեր ալ ըլլա, առավել կամ նվազ աչք կը գոցե սլարտելվույն թերութեանց, և այս խաղին մեջ Արրահամ աղան չոր համբերութեամբ միշտ victis honos ¹⁾ ըստվ Տիմոթեոս աղային:

Բայց Տիմոթեոս աղան չլռեր.

— Տեսա՞ք, չեղրալընէրս, ի՞նչ գեղ թուղթ յեկալ, չես զարմացա, թե ինչպես համբերեցի... ինձմե չեր այդ համբերութեանը... չեթե աստված նույն պահուն համբերութեան չներշնչեր ինձի... չեյի կրնար դիմահամբերութեան չներշնչեր ինձի... չեյի կրնար դիմա-նալ... վորչափ աղեկ կը խաղամ, աչնչափ գեղ թուղթ նալ... վորչափ աղեկ կը խաղամ, աչնչափ գեղ թուղթ նալ... կարծես թուղթերը վրեժ կը լուծեն ինձմե... և չեր աչս վիճակին մեջ Արրահամ աղան «պիտի բարկանաս նե, չեմ խաղար» կըսե, չոր պաշտպանութեանը կը հալոնե:

— Ներեցեք, կարծեմ թե պաշտպան չեմ:

— Յես քեզի պաշտպան չըսի, պաշտպանութեանը կը հայտնես ըսի:

Ներկայք կ'աւանդուին Արրահամ աղային, վոր ձայն չհանե:

— Մարդս քաղաքավարութեանը ձեռքի ձգելու չե. չեթե դուն քիչ մը քաղաքավարութեան կամ խիղճ ունենայիր, աչնչափ յերկու հարցուր հիստուն չեյիր բանար... արժեքը խառնվե մ'ե, ամա մարդկութեանը բարայի

վրա չե... ինչ վոր ե... աս ալ խրատ մ'ըլլա ինձի... զաթը ձեղի պես մարդոց բարե տալը հանցանք ե:

Տիմոթեոս աղան այս ատենախոսութեան չեաքը, զոր զրոսարանին մեջ պտըտելով կընեն, դուրս կեննե նախատալի նաչվածք մը նետելով Արրահամ աղային:

— Ի՞նչ տեսակ մարդ ե այս, կըսե Արրահամ աղան ներկայից:

— Ի՞նչպես չեղալ, վոր անոր հետ խաղացիր, պատասխանեց մեկը, մենք անոր բնավորութեանը զխտենք և բնավ չենք խաղար հետը, շատ անկիրթ մարդ ե:

— Չըլլա, վոր ուրիշ անգամ խաղաս, ըստվ ուրիշ մը: Վերջապես ներկայք հետդնտե խոսք առին՝ հասկցնելու համար Արրահամ աղային, վոր աչսչափով դո՛ւ ըլլա:

Բայց քիչ մը թողունք ասոնք և Տիմոթեոս աղային տանը դռան առջե չերթանք ու մտիկ ընենք:

— Ի՞նչ եսա վիճակը... տունին մեջ վոչ կարգ կա, վոչ կանոն, ամանները չեն լվացված, սենյակները չեն ավլված, աս լամպան ի՞նչ դործ ունի հոս, քապուճներն ի՞նչ դործ ունին հոն, վարադուրը պատռած ե, չեք կարեր, չոճուխին վարտիքները ինչո՞ւ հոս կախած եք, ինչո՞ւ համար պարապ տեղը կրակ կը վառեք կոր...

— Ինչո՞ւ կը պոռաս կոր, ճանը՞մ, ի՞նչ յեղար կենե, պեղթը խաղացիր դարձալ, ի՞նչ ըրիր:

— Բան մ'ալ չխաղացի, պեղթը մ'ե առեր, անցեր եք... մեղք ե ուզել, վոր ամեն բան կանոնավոր ըլլա:

— Ի՞նչ կա անկանոն... չոճուխին վարտիքները քոնսոլի վրա դնենք:

— Չիտեմ... վերեմ պիտի ըլլամ ձեր ձեռքին:

¹⁾ Victis honos (լատին.) = պտտի հաղթվածներին՝

— Տխմութեոս աղան, Տխմութեոս աղան, առ քաշվելու բան չի:

— Պապանձն:

— Հայրբիկ, հայրբիկ...

— Լուս, շահ...

Տղան կսկսի լալ:

— Լուս, հիմա ականջներդ կը փրցնեմ հն:

Կինը կոշիկները կը հազնի և դուրս կելնէ:

Հետեւինք իրեն:

Շիտակ զբոսարանը կերթա, ներս կը մտնի և զբոսարանին տիրոջը ցած ձայնով հարցում մ'ընելեն և անկից մեծ դժվարութեամբ պատասխան մը կորզելեն ցեաքը՝ կուղղվի Աբրահամ աղային...

— Խոսխոճաման մարդ ես չեղեր... փրասայի պես պիտի ունիս, չէս ամչնար դուն, չիս պանծ, չէս խաշիր, չամչցած, չիստէս, վոր իմ երիկս կը բարկանա, չերբ վոր կորսնցնի խաղին մեջ և խելքն ալ կը կորսնցնի, չիս պանծ քեզի, իրավունք չունիմ հիմա քու պիտերդ փրցնելու, պատասխան տուր:

Աբրահամ աղան արձան կը կտրի:

— Սըվոր նաչե մեջ մը... կարծես թի ուրիշին կը խոսիմ, չպատասխանէս, իշու չափ չեղեր ես և խելքդ չէս ըներ կոր, վոր...

— Սխալեցամ, տիկին, սխալեցամ, մեյ մ'ալ չըներ, կըսե զբոսարանին տերը:

— Յեթի անգամ մ'ալ իմանամ, վոր հետք թուղթ խաղացեր ես, իրավ, միտերդ կտոր կտոր կը փրցնեմ:

— Մեյ մըն ալ չըներ, չըներ. Աբրահամ աղա, բարտոն ըսե տիկինին:

— Բարտոն, տիկին, բարտոն:

— Այն, գիտեք կոր քի կը բարկանա, տուն պակնուվրա կընե նե, քիչ մը սայլը ըրեք, մեղքեք ինձի, ինձի ալ մեղք ե, քա վանջ պանա:

— Գնա, տիկին, գնա, հոգ մի ըներ:

Աբրահամ աղան բերանը չբանար—վորովհետեւ մարդիկ կան, վոր չերբ բարկանան, չեն կընար խոսիլ—քիչ մ'ալ կը նստի և հետո կը մեկնի, սակայն ուխտ կընե, վոր մեջ մ'ալ մեկու մը հետ չխաղա, մինչև վոր թաղին թաղական խորհրդեն տրված վկայագիր մը չներկայացվի իրեն:

* * *

Աթանաս աղան կոշտ մարդ մը ճանչցված ե:

Բայց գիտե՞ք Աթանաս աղան ինչու համար կոշտ մարդ մը ճանչցված է:

Աթանաս աղային կոշտ մարդ մը ճանչցված ըլլալուն գլխավոր պատճառն սա չէ, թե Աթանաս աղան չհաճիր, վոր յերիտասարդները, մանավանդ իրեն անծանոթ յերիտասարդները չափողանց մտերմությամբ վարվին չուր կնոջը հետ և հոգարություն ունենան ամեն առթիվ ծաւալություն մատուցանել յուր կողակցին: Պետք չէ ոսկից հետեցնել սակայն, թե Աթանաս աղան նախանձոտ ե կամ Աթանաս աղան կնոջը հավատարմությանը վրա կասկած ունի. բնավ չիրեք: Աթանաս աղային, վերջապես, հաճո չլիք յերբ յերիտասարդ մ'իրմե ավելի անձնանկրություն ցույց կուտայ յուր տիկնոջը: Պատճառ: Թերևս ինքն ալ չգիտեր և թերևս կը վախնա իսկ պատճառ մը փնտռելու:

Յե՛վ չեղավ, վոր գիշեր մը քանի մ'ընտանիքներ այցելություն ըրին Աթանաս աղային: Աթանաս աղան, այլ հշուրասեր, ընդունեց հշուրերն այն պատվով, վորուն արժանի եյին: Քանի մը վալրկան հետո դուռը զարնվեցավ, բացվեցավ, և քաննչորս տարեկան յերիտասարդ մը, Աթանաս աղային անծանոթ, ներս մըտավ սենյակեն և յերկու ծունկերն իրարու կցելով, գլուխը մինչև գետինը խոնարհեցնելով՝ բարեկց ներկաները և թիկնաթուրի մը մեջ ընկղմեցավ, վտաք վտաք վրա դնելով: Այս յերիտասարդն, վորպէս վեր-

ջեն հասկցվեցավ, Աթանաս աղային տունն այցելող հշուրերուն միւսն տունը գնացեր եր և անկից տեղեկանալով, թե Աթանաս աղային տունը գնացեր եյին, պահապանի մ'առաջնորդութեամբ Աթանաս աղային դուռը զարկեր եր: Դի՛մ մը քաշենք հոս: Հորեղբար մ'ուննիք, վոր կըսեր. «մարդիկ կան, վոր յեթե քիչ մը բարձրեն նվազարանի ձայն մը լսեն, կը հարցնեն. «վոր կողմն ե յերկնից սանդուխը»: Յե՛վ այսոր իսկ շատ կան այս կարգի մարդիկ, վորոնց դասուն կը վերաբերեր նաև մեր յերիտասարդը: Փակենք գիծը: Արդ, հարկ չկա ըսելու, թե Միհրան — այսպէս կանխանակել յերիտասարդը — առաջին անգամն եր, վոր կը մտնէր Աթանաս աղային տունը, բայց սենյակը մտնելուն պես այնպիսի յեղանակով մը սկսավ վարվիլ. վոր կարծես թե Աթանաս աղային և անոր տիկնոջը հետ քառասուն տարի ե վեր կը տեսնվեր: Այսպես, հազիվ քանի մը վալրկան անց թիկնաթուրի վրա և ահա վտաք յիլավ և ճոտենալով Աթանաս աղային տիկնոջն, վոր աթոռի մը վրա նստած եր՝

— Կաղաչեմ, տիկին, ըսավ, թիկնաթուրի վրա նըստեցեք:

— Հոգ չե, հոս աղեկ եմ:

— Տիկին, կաղաչեմ:

— Շնորհակալ եմ:

— Վաղվրնիդ պագնեմ, խոսքս մի կտորեր, ձեր փափուկ մարմինը փայտի վրա հանգչելու սահմանված չե:

— Պարոն, առավ անդին Աթանաս աղան, տիկնոջը հոն հանդիստ ե, դուք նստեցեք ձեր թիկնաթուր և անհանգիստ մի ըլլաք տիկնոջ համար:

— Այո, այո, հոս շատ աղեկ եմ, հարեց տիկինը:

— Վոչ, վոչ, ըրավ Միհրան, կարելի չէ, վոր հոս թողու՞մ գձեզ, և Աթանաս աղային կինն թեևն բռնելով, առավ թիկնաթուր տարավ և հոն նստեցուց:

Աթանաս աղան չհաճեցավ աչս արարողության վրա, բայց քաղաքավարութունը խնդրեց, վոր չուր տհաճութիւնն ինքը միայն զգա ու գիտնա:

Աթանաս աղան հնազանդեցավ քաղաքավարութեան և բերանը չբացավ, սակաւն կը ջանար հնարք մը զըտնել իմանալու համար գոնե, թե ով էր այն չերիտասարդն և ինչու համար յեկած էր: Աթանաս աղային աչս հետաքրքրութիւնը բարեբախտաբար չուշացավ փարատելու: Հյուրերին տիկին մը տեսնելով, վոր Միհրան Աթանաս աղային հետ վորպես ծանոթի մը հետ կը վարվեր, հարցուց անոր.

— Միհրանիկ, շատե՞ց կը ճանչնաք Աթանաս աղան:

— Յես չեմ ճանչնար զինքը, պատասխանեց անմիջապես Աթանաս աղան:

— Յես ալ չեմ ճանչնար, հարեց Միհրան, բայց ուրախ եմ, վոր ձեր շնորհիւմ ճանչցաւ: Ձեզի գնացի, տիկին, և սպասավորեի իմացա, վոր հոս չեկեր էք: չես ալ չեկա՞ մեր բարեկամներուն բարեկամները մեր ալ բարեկամներն են ըսելով:

— Աթանաս աղա, հարեց տիկինը, Միհրանիկը յեղբորս տղան է: Միհրանիկ, Աթանաս աղային հետ յեղբոր պես կը տեսնվինք, տիկինն ալ Աթանաս աղային տիկինն է. ազնիւ տիկին մ'է, Աթանաս աղան ալ բարի մարդ մ'է:

— Շատ աղեկ, պատասխանեց Աթանաս աղան:

— Ինքզինքս բարեբաղդ կը համարեմ Աթանաս ե-

Փենտիին և անոր տիկնոջը հետ ծանոթանալուս համար, ըսավ Միհրան և գրպանեն ծխախոտի տուփն քաշելով՝ սիկարա մը հրամցուց Աթանաս աղային կնոջը:

— Շնորհակալ եմ, չեմ գործածեր:

— Տիկին, իմ ծխախոտս առաջին անգամն է:

— Շնորհակալ եմ:

— Առեք, կաղաչեմ:

— Բայց չեմ ծխեր:

— Յեթե կուգեք, ավելի բարեկ շինեմ:

— Բարեկութեան վրա չե, սովորած չեմ...

— Մի մերժեք:

— Ձեմ ուղեր:

— Ձե մի ըսեք:

— Պարոն Միհրան, տիկինը սովորութիւն չունի սիկարա ծխելու, կաղաչեմ, մի ստիպեք զինքը...

— Աթանաս աղա, շատ մեղմ է իմ ծխախոտս. առեք, տիկին, առեք, Աթանաս աղա, կաղաչեմ, հրաման ըրեք ձեր տիկնոջն, վոր չմերժե:

— Կարծեմ՝ ըսինք, թե չգործածեր:

— Կը խնդրեմ, ըսեք, վոր առնե, ձեր խոսքը չըմերժեր... ծխախոտս ընտիր է... մասնավորապես տիկիններու համար է... անուշ է... կաղաչեմ, հրաման ըրեք, վոր առնե:

Տիկինը խնդիրը չերկարելու համար կառնե սիկարը:

Միհրանը քիչ մը ներկայից խօսակցութեանը կը խառնվի, հետո հայելին առնլ և կերթա և ձեռքով մաշիլը կը շտկե: Սենյակին մեջ փոքրիկ պտուղատ մը կընէ՝ Ֆ ա ու ս թ ե ն ¹⁾ քանի մը կտորներ մըռ-

¹⁾ Ֆ ա ու ս — ուղերա, վոր պատկանում է ֆրանսական կոմսոգիտոր Շարլ Գուստայի (1818—1893) գրչին. ուղերայի նույթը վերցված է գերմանացի մեծ բանաստեղծ Գյոթեի (1749—1832) «Յառա» պոեմայից:

մուտով և նորեն կը դառնա Աթանաս աղային տիկնոջը։
— Ահ, տիկին, կըսես, կարմրեցեր եք, չեթե նեղվեցաք, պատուհան մը բանամ։

— Հարկ չկա։

— Կասկարմիր կարեր եք, տիկին, կը քրտնիք՝ վերջը կը մոխր, հիվանդ կըլլաք։

— Հոգ մի ընեք։

— Ձե, չե, պիտի բանամ պատուհան մը։

— Չուզեր։

Տիկինը նեղություն կը զգա Միհրանին ընթացքին։ Աթանաս աղան, վոր բնավ ունկն չգնի հյուրերու խոսակցության և միայն Միհրանը կը դիտե, կը նեղվի նույնպես։ Բայց ճար չկա, համբերեալ չե, մինչև վոր վտանգն անցնի։

Միհրան կը շարունակե յուր ընթացքը։

— Չըլլամ, վոր գլուխնիդ ցավի, տիկին։

— Բան մը չունիմ, ճանրմ։

— Գովա աղեկ լավանա ունիմ, տամ քիչ մը, ու շփեցեք ձեր ճակատը։

— Գլխու ցավ չունիմ։

— Պարոն Միհրան, չգտն քովերնիս նստիլ ու խոսելու, ոգնեցաք պտըտելով, կըսես անդինն Աթանաս աղան։

— Դամ պիտի, տիկինն անհանդիստ ե ու քիչ մը լավանա տամ, կըսեմ։ Բացեք քիչ մը, տիկին, ձեր թաշկինակը սանկ քիչ մը դնեմ, քանի մը կաթիլ հոտվըտացեք, քիչ մ'ալ քիթերնիդ քաշեցեք։ Ասոր հոտը շատ չեւարտ ամիսներով կերթա։ Ի՞նչ անտանելի ցավ ե գլխու ցավը, իմ գլուխս ալ չեկած ե տեղիս։

Տիկինն հնազանդելով ակնարկին, զոր Աթանաս աղան ըրավ իրեն, տեղին կենե ու երկանը քով կերթա կը նստի։

— Յես կերթամ, հորաքույր, ըսավ Միհրան քարկուլամբ ալն հնոջ, վոր քիչ մ'առաջ ներկայացուցած եր զինքն Աթանաս աղային։

— Ինչո՞ւ։

— Վերջը կըսեմ։

— Ի՞նչ յեղար մեկին ի մեկ, Միհրանիկ։

— Ննայուլթ... ենայուլթ... չես ենայուլթի չեմ կըրնար դիմանալ։

— Ի՞նչ յեղար, վոտքդ պաղնեմ, Միհրանիկ։

Ննայուլթ... ենայուլթ... և կուզեմ, վոր դուն ալ հետքս դաս... ինձի ենայուլթ հեհ... ենայուլթ հեհ... չես մարդու զավակ եմ... Աթանաս աղա... ընկերությանց մեջ շատ մտած եմ... ինձի հեհ... ենայուլթ հեհ... ենայուլթ հեհ... հեհ... ենայուլթ... ինձի... ինձի ենայուլթ... ինձի պես մարդու ենայուլթ... քիսս չունի... չեւ սիրելի հորաքույրս, յերթանք... ենայուլթ հեհ... շուտ ըրե, ինձի հեհ... շալըդ դիր... ինձի ենայուլթ հեհ... առաներնիս յերթանք... քիսս չունի, Աթանաս աղա...

— Ի՞նչ ըրին քեզի, պարոն Միհրան։

— Անանկ ե չա, հասկնանք գործը, լսին քանի մը գլուխներ, վոր քիչ մը ծանր ըլլալ կը թվիին։

— Տիկինին լավանա պիտի տալի, վոր ճակատը շփե և հոտվըտա... տիկինը մերժեց և ամուսնույն քովը նստեցավ... անկից ավելի ի՞նչ ծանր ենայուլթ կըրնա ըլլալ զգալուն սրտի մը։

— Յես ասոր համար չգնացի և չեթե լավանա

մերժեցի, պատճառն այն էր, վոր գլխու ցավ չունելի, պատասխանեց տիկինը:

— Տեսա՞ք մի չա, սխալ հասկացողություն, եֆենտիմ:

— Շատ սխալ, հարեց Աթանաս աղան՝ միմիայն փակելու համար միջադեպ մը, վորուն վրա բառի մ'արտասանությունն իսկ իրեն նեղություն կը պատճառեր:

— Դուն ալ կը նայիմ, քի խենդ ես, պարոն Միհման, պոռաց անդինն հորաքույրը:

Ամենքը խնդացին:

— Տղամ չես, բնչ ես... Աթանաս աղան անանկ մարդ ե... տիկինն ենսյուլթ ընող կնիկ ե... խումբիի պես կենճ ե նե... բերան ունի, լեզու չունի... թոաֆ տղա մ'ես... հայտե, չեւք, քատրիլ մը դարձուցեք:

— Անանկ ե նե, ներումն կը խնդրեմ. չես, շիտա-կը, հասկցա, վոր Աթանաս աղան աչք ըրալ, ու տիկինն ալ քովես չեւալ:

— Հայտե, չեւք, քատրիլ մ'ըրեք:

Միհրան կընարե յուր պարուհին և կը հայտնե զայն.

— Մատամ Աթանաս իմ տամաս ե:

Դարձյալ կրճատումն տամանց Աթանաս աղայի: Կսկսին քատրիլի Աթանաս աղան մեկ անկյունը քաշված՝ Միհրանին վոտներուն ու ձեռներուն շարժմանցը կը հետևի աչքերով: Քատրիլին բոլոր ձևերը կը կատարվին, կսպառին: Միհրան կը ստեղծե նորա-նոր ձևեր, վորոց տրամադրության համեմատ քավա-ի յեները տամաներուն հետ անանկ շղթաներ կը կազմեն, վոր աղեկ տպավորություն չեն ըներ Ա-

թանաս աղային մը: Շղթաներն չերթալով կերթան և կ'ընալի չերեույթ մը կառնեն: Աթանաս աղան հաճույք չգտար այն շղթաներն, բայց հաճույք չգտալը չկրնար հայտնել՝ վախճալով, վոր ենսյուլթ մ'ալ ըրած կըլլա, բայց հաճույք չգտալն ալ չուզել շարունակել, ուստի պարողներուն ուղղելով խոսքը կըսե.

— Չոգնեցա՞ք, չոգնեցա՞ք, հիվանդ պիտի ըլլաք, չեկեք նստեցեք, քիչ մ'ալ խոսինք: Քատրիլն ալ բան մ'ըլլա պարի:

— Մենք չոգնեցանք, չոգնեցանք կը պատասխանեն:

— Ան ձևերն հեովանց շատ տճև կերևան կոր, քատրիլի չեն նմանիր կոր... թևերնիդ պիտի ցավցը-նեք... այսչափ խաղացիք, հերիք ե... կենե դուք դի-տեք, ամա...

— Աթանաս աղա, անոգ յեղիր, մենք չենք ցավցնիր, չենք ցավցնիր մենք:

— Քրտնեցաք, վերջը պիտի մսիք:

— Չքրտնեցանք, չենք մսիր:

Աթանաս աղան նկատելով, թե չհաջողեցալ այս հնարքը, հրաման կընե, վոր քոնչաք բերեն: Քոնչաքը կը բերվի:

— Մեյմեկ քոնչաք խմեցեք:

Պարողներն նախ կը մերժեն և ապա, Աթանաս աղային թախանձանաց վրա, կընդունին քոնչաքը, և այս չեղանակալ կը վերջանա պարը: Պարը կը վերջանա, բայց Աթանաս աղան «անձրևին փախչիմ» ըսելով՝ կարկուտի կը բռնվի: Միհրանն Աթանաս աղային տիկինը թեք կառնե, ու կսկսին սրահին մեջ ձեմել: Աթանաս աղան կը կանչե տիկինը: Միհրան

թող չտար՝ առարկելով, թե քաղաքի ելի մը նվիրական պարտականութունն է չոր տասնամյակ պտըտցնել, զի մի քրտինքն պաղի և հիվանդութուն բերն։ Միհրան քառարդի մը չափ պտըտելին հետո Աթանաս աղային տիկնոջը հետ՝ թիկնաթուի մը վրա կը նըստեցնե զայն և իրար կանցնի մուշտակ մը գտնելու և տիկնոջը կանակը դնելու համար։

— Բյուրք մը, քյուրք մը, պղտիկ քյուրք մը... տիկինը չը մտնի... Աթանաս աղա, տիկնոջ քյուրքն ուր ե...

— Սենյակը տաք ե, կը պատասխանե Աթանաս աղան։

— Խնչպես տաք... չըլլար, եֆենտիմ, չըլլար... Իմ բարտեսյուս բերեմ... և չուր թիկնոցը կը բերն։

— Չեմ ուզեր, չեմ ուզեր, կըսե տիկինը։

— Կաղաչեմ, տիկին, պարե հետո զգուշութուններ պետք ե... Խնչ վնաս ունի... սանկ քիչ մը շաք՝ ժեցեք, վոր գնեմ կանակնիդ։

— Թող մնա, չուզեր, շնորհակալ եմ։

Միհրան մտիկ չըներ, չուր կամքը կը կատարե։

Աթանաս աղան չգիտեր, ինչպես մեկնել Միհրանին այս վարմունքը։ Կը խորհի, կը դատե, կը տրամաբանե, բայց չուզեր լեզրակացութուն մը հանել։

Մեկնելու ժամը կուգա։ Հյուրերն վոտք կեղնեն, մնաք բարովները, մեզի ալ հրամայեք քները իրարու կը հաջորդեն։ Ասդին ալ Միհրան Աթանաս աղային տիկնոջը ձեռքը ափին մեջ առած, կը թոթվե ու կը թոթվե զայն՝ հազար ու մեկ հարգանքներ արտահայտելով տիկնոջ։

— Շատ լերջանիկ լեզա՝ զձեզ ճանչնալու պատիվը

վայելելու համար, ուր եր, թե շատոնց ճանչցած բլլայի զձեզ, տիկին, վոր գեղեցիկ սեռին մեջ կը փաշլիք, վորպես ալին պատվական, կը հուսամ, թե այս սուհետե հաճախ զձեզ տեսնելու բարեբախտութունը չալիտի զլանաք ինձ... դուք ալ հրամայեցեք հորաքրոջս տունը... ժամանակ կանցնենք... միջոցապին համար ձեր ներդրութունը կը խնդրեմ... վերստին տեսնե՞վինք։ Եթե լավանտան հավնեցաք, լավանտաին շիշք հոս թողում... բայց չե, ուրիշ մը կառնեմ ձեզի համար... մնաք բարով... մեծապես դոհ եմ այս գիշերվան զրոսանքն... ներեցեք, յեթե պակասութւն մը մեջ գտնվեցա... մնաք բարով... կապասենք ձեզի... հրամայեցեք... կեցեք բարյավ...

Հյուրերը կը մեկնին, ինչպես նաև Միհրան։

— Աս Խնչ պուլաշըս զեզեկ ե յեզեր, կըսե Աթանաս աղան տիկնոջը՝ հյուրերուն մեկնելին չեաք։

— Դուն ալ կը նայիմ, վոր թոհաֆ մարդ մ'ես։ պուլաշըս ե նե, մեզի Խնչ պուլ բաներու համար սիրտ կը հատցունես։

— Ըրածները վայրեն բաներ ելին։

— Ե, Խնչ ըրավ չոճուխը, գլուխնուս լեւալ, նըստեցա՞վ։ քիչ մը զեզեկ ե յեզեր, Խնչ ընենք։

— Կը նեղվիս կոր տեյի, բարկացա յես։

— Ե, քիչ մը նեղացա առջի բերան, բայց վերջը վարժվեցա։

— Վոչ խիպ ունի, վոչ ամոթ։

— Խիպի, ամոթի բան չկա հոս։ չեմ հասկնար, ինչու աչքափ կը բարկանաս։

— Ան, համար բարկացա, վոր քեզի սըխընթե կուտար կոր... չե նե, ինչուս պետք իմին... բայց կը

վաղը, վոր յերիտասարդ մը ուրիշի կնոջը հետ այս-
չափ թեքլիֆսիդ տեսնվի... տեսնողները ծուռ մտքի
կը տանին. յիս ալ չեթի ուրիշի մը կնոջ հետ անոր
այսպես վարվիլը տեսնամ, ինչ մեղքս պահեմ, կը
գայթակղիմ...

— Պարի տղան մտքին անցունե անանկ բան մը...

— Սանքի ուրիշի կնոջ մը հետ այսպես վարվիլը
տեսնամ նե, կըսեմ կոր չես, դուն չհասկցար... բայց
ինչ վոր ալ ըլլա, վաղուն բան չի:

— Պոշ խոսքեր...

Աթանաս աղան խնդիրը փափուկ կը գտնե և կը
յոն:

Հետեյալ գիշերն Աթանաս աղան և յուր տիկինը
կընթրեցին: Հանկարծ Միհրան չերեցա՞վ անոնց:

— Բարիկուն, տիկին, բարիկուն, Աթանաս աղա,
ձեզի առնելու համար չեկա. այս գիշեր հորաքրոջ
տունը պիտի չերթանք՝ քիչ մը ժամանակ անցունելու:

— Շնորհակալ եմ, բայց ժամանակ չունիմ այս
գիշեր, պատասխանեց Աթանաս աղան:

— Անկարելի յի, մինչև վոր ձեզի չառնեմ, չեմ
կերթար:

— Սարսափելի սանձի մը ունիմ:

— Ատ ուրիշ:

— Այո, սարսափելի սանձի մը:

— Իրավունք ունիք:

— Այո, սարսափելի սանձի մը:

— Ատոր ըսելիք չունիմ:

— Այո, սարսափելի սանձի մը. ինչ և, չիյտեմ:

— Հանգիստ ըրեք ուրեմն այս գիշեր:

— Այո, սարսափելի սանձի մը, նստելու խիլ ժա-

մանակ չունիմ, չերթամ պառկիմ պիտի, սարսափելի
սանձի մը:

— Գացեք, պառկեցեք, յես տիկինը կառնեմ, կը
տանիմ, հոգ մի ընեք, վերջն ալ կը բերեմ. Աթանաս
աղա, դուն հանգիստդ նայի:

Ան ալ չկրնար գալ, ան ալ սարսափելի գլխու ցավ
ունի:

— Դուրս չելլալուն պես գլխու ցավը կանցնի:

— Չանցնիր:

Տիկինը ձեռնպահ և:

— Գոնե տիկինն տունեմ, տանիմ պիտի:

— Չըլլար:

— Իլլեքի պիտի տանիմ, վորոշված և. Կը սպասեն
կոր նե...

Խիկար¹⁾ և ջերն չեն բավեր, չեթի պատմել
սկսինք Միհրանին թախանձանքը, Աթանաս աղային
բարկութունն և տիկնոջն անտարբերութունը. ուստի
փութանք հայտնելու, թե Աթանաս աղան ճարահատ-
յալ ստիպվեցա՞վ համակերպիլ Միհրանին հրամանաց:
Միհրան մեծ փուլթ և յեպանդ ցուցց տվա՞վ, Աթա-
նաս աղային տիկնոջ թուալեթի միջոցին յետեեն
հայելի բարձրացուց, վերբրկուն բռնեց, վոր հագնի,
կոշիկները հագցուց և անոնց խրացքը կապեց: Աթա-
նաս աղան չճաթեցա՞վ: Միհրան փողոցն ալ մեծ հոգ
տարա՞վ, վոր տիկինը ցեխոտ տեղեր չկոխե, շատ ան-
գամ թեք մտա՞վ, քանի մ'անգամներ ձեռքեն բռնեց
ու ջուրերու հոսանքեն անցուց՝ ցատկեցնելով գայն:

¹⁾ Ետիկար—հայտնի յերգիծբանական ամսագիր էր, վոր Պոլ-
սում հրատարակվում էր Հ. Պարոնյանի խմբագրութամբ 1884—
1888 թ. թ.

Աթանաս աղան ալ ինքզինքը հոսանքի տված, կը հետեւի անոնց՝ յուր անձին չերեք քառորդն ուտելով: Վերջապես հասան Միհրանին հորաքրոջը տունը, Միհրան ուղեց Աթանաս աղային տիկնոջ լաստիքները հանել:

— Ի՞նչ կընեք, պարոն Միհրան, թող տվեք, վոր հանե լաստիքները, զահմեթ մի ընեք, շնորհակալ ենք, ըսավ Աթանաս աղան՝ վերջին բառերը շեշտելով:

— Ի՞նչ վնաս ունի, եֆենտիմ, մեր պարտականութլունն է:

— Բնավ ձեր պարտականութլունը չե, կաղաչեմ, ինքը թող հանե:

Տիկինը հանեց լաստիքներն, ու վեր չեկան:

Տան տերերն ու հյուրերը բարեկներ փոխանակեցին իրարու հետ, հետո սկսան խոսակցիլ այլ և այլ նյութերու վրա, քանի մը տիկիներն և որդիները բամբասեցին, հետո քիչ մ'երգեցին, քիչ մ'ալ պարեցին—Աթանաս աղային տիկինը չպարեց—և վերընտին սկսան խոսակցութլան: Պետք չե մոռնալ սակալն, թե Միհրան մերթ ընդ մերթ Աթանաս աղային տիկնոջ քով կերթար և ձեռներն շփելով այնպիսի շարժումներ կընէր, վորք կընային թարգմանիլ այսպիս. «Պատարաստ եմ ձեզի ծառայելու»: Տիկինն ալ ժպտով մը կը պատասխաներ. «Պետք չունիմ ձեր ծառայութլան»: Իրերն այսպես կը շարունակվէին, չերը հանկարծ պզտիկ միջադեպ մը իրաց վիճակը ծանրացուց:

Միհրանին հորաքույրն, վոր Միհրանին քով նստած եր բազմոցի մը վրա, հրավիրեց Աթանաս աղային տիկինն, վոր չուր քովը նստի: Տիկինն ընդունեց հրավերը, բայց տեղը քիչ մը նեղ եր: Ամուսիններ

կան, վոր չեն ուղեր իրենց կանանց նեղ տեղեր նստելը: Ուստի՝

— Անհանգիստ չեղաք հոն, պարոն Միհրան, պոռաց Աթանաս աղան տեղեն չեղնելով, չեկեք իմ տեղըս նստեցեք:

— Կաղաչեմ, Աթանաս աղա, վոտքդ պագնեմ, արեգ սիրեմ, անհանգիստ չեմ, շատ աղեկ եմ հոս, նստեցեք տեղերնիդ:

— Իրավ, նեղեցի զձեզ, պարոն Միհրան, հարեց Աթանաս աղային տիկինը:

— Ամենակին, աստված վկա, վոր չնեղեցիք ինձի, հորս հոգեւուն վրա կերգնում, վոր շատ հանգիստ եմ, կենճութլանս խերը չտեսնամ, թե վոր հանգիստ չեմ, ինչո՞ւ պարսպ խոսքեր կընեք. աստվածդ սիրես, նստե տեղդ, Աթանաս աղա, չե նե, մեչ մ'ալ չերեղ չեմ նայիր:

— Ինչո՞ւ սիրտ կը հասցնեք, Աթանաս աղա, նեղվի նե, թող չեկա, տղա չե յո:

— Իրավ վոր նեղեցի, չեմ կեկտամ. ըսավ Աթանաս աղային կինն ու յեկավ երկանը քով նստավ:

— Տեսե՞ք մի, դարձյալ ենսյալիթ, ենսյալիթ և այս ինձի, պոռաց Միհրանը:

— Աթանաս աղա, իրավ վոր այս քիչ մը ենսյալիթ ե, կրկնեցին քանի մը տիկիներ:

— Ենսյալիթի ի՞նչ կա, հարցուց Աթանաս աղան:

— Ի՞նչ ենսյալիթ կրկնեց Աթանաս աղային տիկինը:

— Մենք գլտենք յա, բայց մեր տունը պատվով վոր ե...

— Գանալեցի վրա չերեք հոգի նստիր եյին, տեղ

չկար, տիկինը մազ մնաց, վոր Միհրանի ծունկին վրա պիտի նստեր և նեղեր պիտի տղան:

— Թող նեղեր, քեզի չպիտի նեղեր ան, անոր ծունկին վրա պիտի նստեր, տղա չեր ան, Թող չիներ, թե վոր ծունկը ցավեր... ասանկ լաներ չվայել, Աթանաս տղա, ձեր ըրածն ամենուս ալ կը դաչի, ներեցեք:

— Բայց բան մը չըսինք, կարծեմ:

— Կարծեմ, թե ենայուլթի բան մը չեղավ, ըսավ Աթանաս աղային տիկինն՝ ուժ տալով յուր երկանը:

— Յեթե չըրիք, կուգաք նորեն քովս կը նստիք, վոր մենք ալ հասկնանք, թե ենայուլթ ըրած չեք, ըսավ Միհրանին հորաքույրը:

— Հարկ չկա, ան յերթանք պիտի:

— Տիկին, քիչ մը նստեցեք, վոր սա խոսքը դոցվի: Տիկինը կերթա, քանի մը վայրկյան կը նստի՝ այս անգամ Միհրանին հորաքույրը տալով մարմնույն ծանրութեան մեծ մասը:

— Այսչափ ալ լրբութուն կենացս մեջ տեսած չունիլի, ըսավ Աթանաս աղան ինքնիրեն:

— Ենայուլթի խնդիրն ալ վերջացավ, ըսավ Միհրան և տեղին չեղավ:

Քանի մը տիկիններ իրարու փափացին:

— Աթանաս աղային համար կոշտ ե կըսեն նե, իրավունք ունին չեղեր:

— Ե՛հ, չերթանք, ըսավ Աթանաս աղան և վոտք չեղավ:

Տիկինն ալ մնաք բարովները լմնցուց, և երեկ կնիկ դուրս յեկան:

— Տեսա՞ր մի խալտառակութունը:

— Ինչ՞եղ պետք:

— Վրան նստելու պես կընես կոր տե, տեղին չեքերար կոր սրիկան:

— Չէ, ճանըմ, չե, սրիկա չե, միամիտ ե:

— Միամիտ ե մի, լիրբին մեկն ե:

— Տեսա՞ր, վոր անանկ չե գործը:

— Անանկ չե տե, ինչպես ե գործը:

— Ատ գեղեկին ռի կարևորութուն կուտա. գացի նստեցա, շրջադգեստս ծունկին դալով քիչ մը, ինչ փաս ունի, ով կը սեպե ան թեթեւ. բայց դուն մեկին ի մեկ խուլանմիշ կըլլաս, պարապ տեղը խոսք կը հանես:

— Միամիտ ե յեղեր...

— Միամիտ ե յա:

— Յես անանկ միամտութենին չեմ ախորժիր և մեջ մ'ալ դուռ չեմ բանար այդ անառակին:

Արդարեւ, կան կանաչք, վոր միամտութեան կը վերագրեն ամենին ալիլի հատակ և դուռ անառակութունները, բայց Աթանաս աղային տիկինն կանանց այդ դասուն չվերաբերիր, միայն թե առանց գիտնալու՝ թեթե հաճութեան կը պատճառե յերբեմն ուրիշներուն, բայց չեր համոզվի, թե դիմացինին միտքը ծուռ ե, անմիջապես կսկսի զգուշանալ, վորպես այս անգամ կը համաձայնի Աթանաս աղային՝ յուր տանը դռները փակել Միհրանին, վոր դեռ կը շարունակե շարաթը յերկու յերեք անգամ անոնց դուռը դարներ: Աթանաս աղան վորոշած ե, կըսեն, Միհրանին դուռն ի վար չուր թափել պատուհանին, չեթե որ մ'ալ իրենց դուռն ափ առնի: Յեվ տուշը վոչ ենայուլթ ե և վոչ ալ քաղաքավարութեան հակառակ:

* * *

Նահապետ աղան սուրհանդակին հասնելուն կսպասեր, փորպեա կըսեն, չորս աչքով: Մեծ հուլիս ունեւ սուրհանդակեն ստանալ գումար մը, փորով պիտի վճարեք պզտիկ փոխանակագիր մը: Սուրհանդակն ուշացավ: Նահապետ աղան զիմեց ծանոթներու և բարեկամներու և հաջողեցավ փոխ առնուլ գումարն, փորուն պետք ունեւ: Սիրտը հանգարտեցավ: Գրատեղանին առջեւ անցավ և կը սպասեր, փոր փոխանակագիրը ներկայացուցիւ իրեն: Սակայն մարդուս չներկայանար միշտ այն, փորուն կսպասեւ: չորս յերեկի վաճառականներ Նահապետ աղային սենյակը մտան:

- Բարեւ, Նահապետ աղա:
- Աստուծու բարին:
- Բարեւ, մուսու Նահապետ:
- Աստուծու բարին:
- Բարեւ, Նահապետ եֆենտի:
- Աստուծու բարին:
- Բարեւ, Նահապետ պեյ:
- Աստուծու բարին:

Նահապետ աղան կը հրամցնէ հյուրերը աթոռներու վրա բազմել և խանգե ազատութիւն համար դուրս չելնելու միջոցին կաղաչի հյուրերին տեղը նստիլ:

- Մեզի համար ե նե խանգե, չենք ուզեր:
- Արդեն խանգե չեմ խմեր չեա:
- Յեա ալ շատ խմեցի:
- Յեա ալ կերակուրի պիտի յերթամ ճիմա:

— Գիտե՞ք, Նահապետ աղա, մեր հոս գալուն պատճառը:

- Ի՞նչպե՞ս գիտնա:
- Նֆենտի, ըսե՛ք իրեն:
- Մարդասիրական գործ մ'ե, վոր հոս հրեց զմեզ:
- Կրթասիրական նպատակ մը:
- Ազգասիրական զգացում մը:
- Զուտ մարդասիրական:
- Կրթասիրական միանգամայն:
- Յե՛վ միանգամայն ազգասիրական:
- Յե՛վ կը հուսամ, թե Նահապետ եֆենտին չպիտի մերժէ մեր առաջարկը:
- Նահապետ պեյն առ տեղիւնքը չե:
- Ո՛ւր եր, թե ամենքն ալ մուսու Նահապետին պէս ըլլային:
- Նահապետ աղան աղա լե, ըսե՛ց պեյի զգացումներ ունի:

- Ինչո՞ւ պեյ չըլլա:
- Նահապետ աղային պէս ազգը սիրող մարդ խիստ քիչ կը գտնվի ազգին մեջ:

Նահապետ աղան, համեստ մարդ, կը շվարի և միայն ձեւերով և շարժումներով կը հայտնէ, թե կը չափազանցեն:

- Քանի՞ տոմսակ տանք Նահապետ աղային:
- Ի՞նչ գիտնամ, առ նվազն տասը հատ տալու չե:
- Տաս հատը քիչ և:
- Նահապետ պեյը այդո՞ղ մարդ ե:
- Ի՞նչ տոմսակ ե:
- Պարահանդեսի տոմսակ ե, Նահապետ եֆենտի:
- Քանի՞ զրուշ ե հաաը:

- Մեծ բան մը չե:
- Չնչին գումար մը:
- Ուրիշ ազգերուն տոմսակներուն պէս սուղ չե:
- Աղքատիկ ազգին աղքատիկ տոմսակ:
- Քանի՞ դահեկան ե:
- Բան մը չե:
- Պզտիկ գումար մը:
- Հասը մեկ վոսկի չե...
- Մեկ վոսկի...
- Այո, բայց պարտ ե գիտնալ, թե անգլիական վոսկի չե, ոսմանյան ե:
- Տվե՞ք, տվե՞ք, տասը հատ Նահապետ աղային:
- Տասը հատ... կը ծաղրե՞ք կոր զիս:
- Կաղաչեմ, տաանկ մի խոսի՛ք... կը վերափոխվինք... ինչ՞եւ ծաղրենք զքեզ:
- Ազգասիրական գործ մը կատարելու համար միայն չեկած ենք հոս:
- Շնորհակալ եմ, բայց...
- Բայցի մայցի գործ չկա... տասը տոմսակ ձեզի համար քիչ ե, շատ չե...
- Տասն վոսկի մեկ մեծ բան չե:
- Մանավանդ չերբ եֆենտիներու պէս անձեր կը ներկայանան ձեզ. անոնք տասը տան նե, դուն քսան առնելու չես, լորպեսզի եֆենտիները պզտիկ չմնան ու քաջալերվին:
- Շնորհակալ եմ, բայց իմ կարողութիւնս չընկեր մեկ վոսկի տալ պարահանդեսի տոմսակին:
- Չնե՞ր... լինչպիս չներեր... մենք բխցալի մարդ ենք, գիտենք, թե քանի տոմսակ առնելու կարող ես... տասը հատ առաջարկեցինք, վոր չմերժվինք:

- Չեմ կրնար...
- Քուզում Նահապետ աղա, պարապ խոսքեր մի րնեիր:
- Վոտքդ պաղնեմ, Նահապետ եֆենտի, յերկար մի րնեիր, ուրիշ տեղեր ալ պիտի յերթանք, գործ ունինք:
- Տուր տասը հատ...
- Նահապետ աղա, տուր տասը վոսկի:
- Չեմ կարող... բայց խաթըրնուդ համար հատ մը առնեմ:
- Հմտ մը... ձեզի չվալեցուցի շիտակը...
- Մեկ հատ մը... չորս հոգի վոտքդ գանք, ե մեկ հմտ մը...
- Միմի մեկ հատ... մեզի թշնամանելու համար ասկից ուրիշ միջոց մը չեյիր կրնար գտնել:
- Մեկ հմտ... մեկ հատին խոսքը կըլլա, յերբ խեղճ, աղքատ ե վորը տղայոց բարոյական դարգացման վրա յե խնդիրը:
- Կարողութիւնս չունիմ առնելու, կրկնեց Նահապետ աղան կարմրելով:
- Պարապ խոսքեր:
- Չմեզ ժամավաճառ կընեք:
- Չեյի հուսար, վոր ընդդիմանալիք մեր առաջարկութեան, մեր, վոր գործերնիս ձգած ենք ե տասնեհինգ որբ ի վեր ամենուն խանութը, տունը, վաճառատունը կը պտըտինք մուրացկանի պես:
- Ճանըմ Նահապետ եֆենտին անանկ կըսե, ամա կառնե, տասը հատ տուր:
- Ճանը՛մ, դուք ալ սխալ կը հասկնաք կոր, Նահապետ աղան չեմ տար չըսով: Ինչ՞եւ չպիտի տա:

— Յերկու հատ կառնեմ, ըսավ Նահապետ աղան՝ չկրնալով դիմադրել թախանձանաց հանգանակողաց, վոր ազգին լերեկի վաճառականաց դասուն կը վերաբերեյին:

— Յերկու հատ:

— Ըսել ե, վոր այսոր մեր խոսքը կտարել ուխտեր ես:

— Ինչո՞ւ ուխտեմ, ինչ ըրի...

— Տակալին ինչ պիտի ընես... տասը տոմսակ առ կըսեն կորնե, կսռնեն, եֆենալիմ, յիդար չեն ըներ... սանքի մենք քուկին կարողութունդ չենք գիտեր կոր... քիացայի վրա չենք ապրիր կոր մենք... մարդու հետ ալ տեսնված չունինք... լեռնեն յեկանք... բան մը չլիտենք:

— Ատ ինչ խոսքեր են... ինչո՞ւ բիացայի վրա ապրած չըլլաք, ինչո՞ւ լեռնեն...

— Ան ըսել ե եֆենալիմ...

— Կուղեք նե, մեկ հատն ալ մի առնեք... հարկավ հաթրերիս սեպող մեկը կը գտնենք...

— Դիչ մ'ալ դիմացինին հաթրըր նայելու չե, Նահապետ աղաս:

— Հաթրերիդ դիտուս վրա, բայց չեմ կրնար կոր հասկցնել, վոր...

— Շատ աղեկ, շատ աղեկ, հինգ վոսկի տուր նայիմ սըկեց, ալ ասոր ալ ըսելիք չունիս մ:

— Հինգ վոսկիի մնալեն լետքը ալ խոսք չուզեր...

— Տուր նայինք հինգ վոսկին:

— Բայց...

— Յերթանք ալ, մնաք բարով, Նահապետ աղա, աֆ կընեք, վոր ձեզի նեղութուն տվինք...

— Ինչո՞ւ կը բարկանաք:

— Չբարկացանք, բայց ամեն բանին կարդ ու կանոնը կա...

— Յես անոր առնել կուտամ հինգ հատ... տուր հինգ տոմսակ ինձի... Նահապետ եֆենալի, տուր հինգ վոսկի ինձի...

Նահապետ աղային ճարը կը հատնի և կուտա հինգ վոսկի:

— Վերջապես խոսքդ ըրիր, հինգ վոսկիլեն ավելի չավիր... մնա չունի... շնորհակալ ենք:

— Մնաք բարով, Նահապետ եֆենալի:

— Յերթաք բարով:

— Մնաք բարով, մուսյու Նահապետ:

— Յերթաք բարով:

— Մնաք բարով, Նահապետ աղա:

— Յերթաք բարով:

— Մնաք բարով, հո՞՞՞՞ Նահապետ:

— Յերթաք բարով:

Հանգանակողները կը մեկնին, և Նահապետ աղան հաղիվ կուգա գրասեղանին առջի նստելու, փխանակազիրը կը ներկայացվի յերիտասարդե մը:

— Հրամայեցեք կըսե՛ փոխանակազիրը գրասեղանին վրա դնելով:

Փոխանակազիրն յերեսոն և չորս վոսկիլո լեր:

— Այն, կը պատասխանե Նահապետ աղան, մեկ ժամեն լեկեք, հիմա գործ ունիմ քիչ մը:

Մարդը կը հնազանդի:

Թիւրես մեր ընթերցողները զարմանան, թե յերեսուն և չորս վոսկիլո փոխանակազիր մը վճարելու համար նեղութուն կրող մարդ մ'ինչպիս կը հազանի:

հինգ վոսկի տալ պարահանդեսի: Բայց զարմանալու քան չկա: Նահապետ աղան չափազանց ամոթխած է, համեստ ու հեղահամբույր. չուզեր և վոչ մեկուն սիրտը կոտրել. յերբ իրմե շատ ավելի մեծ անձնավորություններ առաջարկություն մ'ընեն իրեն, իբրև հրաման կընդունի այդ առաջարկությունը, մանավանդ յերբ գործը կրթության ծավալմանը նպաստելու վրա յե: Նահապետ աղան հարուստ յերևալու համար բնավ աշխատած չեր, վոր համարձակություն տված ըլլար այդ վաճառականաց՝ քողաքավարությամբ կողոպտել զինքը, և այդ վաճառականներն իսկ լավ գիտեցին, թե Նահապետ աղան այն վաճառականներն էր, վոր իրենց չուզովը կը տապկվին, և ավելի լավ գիտեցին, թե Նահապետ աղան առաջարկություն մերժելու մեջ ամենն տկար արարածն էր, ուստի ստակ փրցնելու համար իրմե՝ վորոշած ելին անոր տկար կողմին վրա հարձակիլ, ինչպես հարձակեցան և հաջողեցան:

Բայց Նահապետ աղան, պատմավոր վաճառական, այսինքն յուր ստորագրությունը հարգող վաճառական, այս անգամ վշտացավ քիչ մը և հանդանակողաց ընթացքին մեջ ի նպաստ ազդին ավազակության նման բան մը տեսավ: «Այսչափ բռնություն բանեցնել, ըսավ, չեր վալեր այդ վաճառականաց, վոր գիտեն իմ վիճակս. ապուշի տեղ զրին զիս և վարպետությամբ հինգ վոսկիս առին. ասիկա շատ ամոթ բան է... չես ալ հանցանք ունիմ լա... «չեմ կրնար տալ» ըսելու ելի և մերժելու ելի... ըսի ալ... մերժեցի ալ... չորսը մեկն վրաս ինկան և ամեցուցին ինձի... պարահանդեսին ալ ինքն եմ անխճեր... անոնց ալ. աս չվալեց... չեես... աս չեղավ... ինձի պես մարդ մը հինգ վոսկի տա, հինգ

վոսկի տանս մեկ ամսվա ծախքն... ասոնց ըրածը պարզապես թշնամություն է... բայց աճապարենք հիմա հինգ վոսկի գտնել և փոխանակագիրը վճարել... անպատճառ վճարելու չեմ աշտոր... վաղվան չեմ կրնար ձգել... վարժված չեմ ատանկ բաներու... արդեն անանկ առաջարկություն մ'ընելու կարող ալ չեմ և պետք չե, վոր կարող ըլլամ. մեծ ամոթ է... փոխանակագիր մ'որին վճարելու չե...

Նահապետ աղան սենյակը կղպեց, դուրս յեկավ և կես ժամն դարձավ:

Հինգ վոսկի փոխառությունը հաջողուցած էր:

Անցավ գրասեղանին առջև միշտ մտադրաղ, յերբեմն յերբեմն միայն ձեռքը գրասեղանին կը դարնր ըսելով.

— Երբեք չեմ, ավանակություն ըրի, տալու չեի... չորսը մեկն խաբեցին զիս... յերթամ չեմ ուղեմ սա հինգ վոսկիս... կուտան... կը վալեմ, վոր ուղեմ... չեմ չեն տար... ասոր աղելը՝ մեյ մ'ալ ասանկ բաներու ստակ մը չեմ տար, կը լմնա, կերթա... տան ծախքն ալ պղտիկցնելու չե քանի մ'ամիսներ, վոր հինգ վոսկի փոխառ անդգալի ըլլա... ալո, սեպե թե գողցուցի... ալ չխորհինք ասոր վրա... չը խորհիլ ալ կըլլի մի չա... հինգ վոսկի չե աս...

Դուռը բացվեցավ և ներս մտավ մարդը փոխանակագիր ի ձեռին:

— Ստորագրեցեք... ահա յերեսուն և չորս վոսկի:

Մարդը ստորագրեց փոխանակագիրն և առավ յերեսուն և չորս վոսկին:

— Հինգ վոսկի պարահանդեսի համար... հառաչեց Նահապետ աղան... ասիկա թող դաս մ'ըլլա ինձի, վոր ապագային չխարվիմ... հինգ վոսկի... հինգ վոսկի... հինգ

հատ գեղին վոսկիններ... գեղին, գեղին... կորելի, կորելի
վոսկիններ հինգ հատ... Նահապետ աղան տվավ... պարա-
հանգեսի համար... չես կըսեմ կոր, չես կամչնամ
կոր... ինքնիրմես կամչնամ կոր... ուրիշ մը խմանա
նե, կը խնդա վրաս... ուրիշի գրուցելու չգար... հւհ,
ավանակ ըսե մեկը ինձի... կըսե չա... և իրավունք ալ
ունի... յես ինչ ավանակ եմ չեղեր... ինչ ավանակ
իշդ յեմ չեղեր, վոր հանեմ անասունի պես, կովու պես
հինգ վոսկին անոնց տամ... իրավ, Նահապետ, իշուն
մեծն ես եղեր... վոսկի մը տուր. ըմպուր գործը...
անոնց խոսքը ինչու մտիկ րրիր:

Նահապետ աղան բարեկեթյամբ տուն դարձավ
նույն չերեկո: Կնոջը պատմեց գլխուն չեկածը: Կինն
անկե ավելի զայրացավ:

— Հինգ վոսկի տալ, պողաց, պարահանդեսի...
տղայոց քոսթյում կառնելի աչգ ստակով...

— Իրավունք ունիս, կ'իկ, բան մ'ե, չեղավ:

— Ե, գուն իրավցնե ապուշ ես չեղեր...

— Իրավունք ունիս:

— Տղայոց քոսթյումները լերբ պիտի առնես:

— Այս տարի քոսթյում մոսթյում չկա:

— Զատկին ինչ պիտի հագնին հապա:

— Ունեցածնին հագնին թող աչս տարի:

— Պատուած հագուստներով պտըտին:

— Ինչ ընենք:

— Ինչու պտըտին անանկ:

— Վորովհետե քոսթյումի ստակն պարահանդեսի
տվինք. ծովը չնետեցինք և վերջապես, ազգին աղ-
քատ տղաքներն անով պիտի կըթվին, կըթուլվան
գործին դարկ տված չեղանք:

Քանի մ'որ չեաք:

— Այսոր միս չաւիր, ի՞նչ պիտի ուտենք:

— Փասուլյա ուտենք քիչ մ'ալ, վոր սա հինգ վոս-
կին մոռնանք:

— Տղաքները ֆասուլյայով կը կշտանան... անոթի
վը մնան նե:

— Ի՞նչ րնենք, բան մ'ե, չեղավ...

— Անոթի մնան ուրեմն, վոր քեյֆդ դա:

— Ինչու անոթի մնան... վաղը բալամուտ կառնենք
քանի մը հատ:

— Դուն հանե ու հինգ վոսկի տուր, և հիմա տը-
ղաքներդ մերկ ու անոթի պահե. աստված շնորհ տա
քեզ, մարդ: Աղգասիրութեան համար ալ ֆասուլյա
ուտելը բ'ավ տեսած չունելի...

— Հանցանքն իմա ե, աչս... իրավունք ունիս
դուն... ճիշտ ե, ֆասուլյա և բալամուտ... յերեսս չըռնեց,
չկըցա չե ըսել ու հանեցի հինգ վոսկին տվի:

Նահապետ աղան հինգ վոսկի կորուստը դարձա-
նելու համար ծխախոտի և ողիի հատկացուցած գու-
մարեն զեղչելու ստիպվեցավ հինգ վոսկին և տան ծա-
խուց մեջ փոփոխութեան չմտցուց, վորպեսզի ամեն
չերեկո վիճաբանութեան համար պատրաստ նյութ
չգտնվի տան մեջ:

*
* *

Ջաքար աղան ականջի սոսկալի ցավ ունի, ամբողջ գիշեր կը չարչարվի սպասելով արշալույսին, վոր բժիշկի մը դիմե:—Ականջի ցաֆն, վորպես հայտնի յե, շատ անգամ առաջ կուգա անպարկեշտ խոսքեր, ստուծուններ և զրպարտություններ լսելի:—Արեգական դուստրը՝ չդիմանալով Ջաքար աղայի ականջի ցավուն, —կը պատահի յերբեմն, վոր բուն ցավակիրն աչքան չըզգար յոր ցաֆն, վորքան փափկասիրտ վոմն—վորոյցալ ժամանակին առաջ կը հասնի, և Ջաքար աղան լապտերը փռելով կերթա զարնելու դեղարանի դռն մը, վորու վրա գրված եր՝ «Գիշերն երն ալ բաց ե»: Չը բացվի դուռը: Ջաքար աղան վերստին կը բախե աչն սաստկութեամբ, վորով կը ցավեր ականջը: Վոչ վոք ձաչն կուտա: Կը տանջվի խեղճը՝ անկարող վոտքի վրա կանխելու կամ նստելու, խոսելու կամ լռելու, կ'արագե բախումներն՝ աստիճանաբար սաստկացնելով դանոնք: Վերջապես բարակ ձաչն մը կը լսվի վերեն.

— Ո՞վ ե ան:

Հարցումն ընողն յերեսնամյա տիկին մը կը թվեր զեմքեն, զոր պատուհանեն ցուլց կուտար:

— Յես եմ, կը պատասխանէ Ջաքար աղան ճվալով:

— Դուն ո՞վ ես:

— Յես եմ... Ջաքար աղա, կըսե՝ ցավեն գլուխն չերերելով:

— Ջաքար աղան ո՞վ ե:

— Խոսելու ժամանակ չունիմ, տիկին, ականջի ցաֆ ունիմ սարսափելի:

— Ականջի ցավ ունիք... առավանց ասանկ կանուխ... ո՞վ կըսվիք դուք:

— Եթ... Ջաքար աղա... տիկին, Ջաքար աղա... յավրոս... Ջաքար, Ջաքար... Ջաքար կըսեն ինձի... Նոյեմբին փեսան... Ջաքար... Ջաքառաար:

— Նոյեմբին ո՞վ ե... ինչ ե նե... սպասե քիչ մը, հիմա կը բացվի:

— Եֆենտին ըսեք, վոր շուտ մը վար լինա, կաղաչեմ:

— Հիմա պիտի գա, քիչ մը դորժ ունի ձեռքը... սպասեցեք:

Տիկինը կը քաշվի՝ պատուհանը դոցելով, բայց Ջաքար աղային ցավը չքաշվեր:

— Շուտ ըրեք, բացեք դուռը, կը պոռա:

Քառորդն մը դուռը կը բացվի: Դեղարանի սպասավորն կսկսի ավելի Դեղագործը դեռ չերևար: Ջաքար աղան ցավեն հագար պատկերի կը փոխե դեմքը՝ մերթ ընթվինները վեր առնելով, մերթ մեկ աչքը դոցելով, մերթ քիթը սղելով, մերթ ակոսները սխմելով, մերթ բերանը բանալով: Կը պոռտի դեղարանի մեջ՝ նայվածքն ուղղելով միշտ դեղաբանի միջին դռան, ուսկից պիտի դար դեղագործն, վորուն պիտի աղաչեր դեղ մը կաթեցնել ականջին:

Արևը կը ծագի: Քանի մը հիվանդն'ը ևս կուգան սպասելու բժշկի: Միջին դռնեն կը մտնե դեղագործը:

— Եֆենտի, շուտ մը դեղ մը տալիք ականջիս:

— Սպասեցեք, բժիշկը հիմա ուղա:

Ջաքար աղան աթոռի մը վրա կը նստի՝ գլուխն ձեռաց մեջ, աշխարհ աչքին չերևար, խոսելու կարո-

դու թշուհն չունի: Բայց կը թողնեն մարդուս չխոսիլ...
բռնի խոսիլ կուտան:

— Կարծեմ ականջնիդ կը ցավի, կըսե հիվանդներեն մին:

Իբրեւ աչո գլուխը կը ծոռ Զաքար աղան:

— Շատո՞նց ի վեր կը ցավի:

Իբրեւ վոչ գլուխը վեր կը վերցնեն Զաքար աղան:

— Շատ կը ցավի:

Իբր շատ գլուխը կը շարժե քանի մ'անգամ Զաքար աղան:

— Ինչե՞ն առաջ լեկավ:

Պատասխան գլխու շարժմամբ տալն կարելի չեղ-
լու թշուհն քաղաքավարութեան հակառակ եր. ին-
չու գ պետք մը պիտի դատապարտվեր քաղաքավա-
րութենէն. ուստի Զաքար աղան, թեև ընկճված ցավին
նեղքէ, ձեռքն ականջին վրա կսկսի խոսիլ:

— Պե աղաբար, չերեկ իրեկուն քիչ մը քրտնած
եղի... Վոսփորի թիվ 2 շոգենամը մտա...

— Ներեցիք, թիվ 2 շոգենամը Հիսար¹⁾ կը հան-
դելով մի, ընդմիջեց հիվանդներեն մին:

— Այո, կը հանդելուի:

— Շատ ծանր կը քալի ան շոգենամին, կըսե հի-
վանդներեն վոմն:

— Յես ան շոգենամը բնամ չեմ մտներ, կը հարե
չերբորդ մը:

— Յես ալ մտած չունիմ, կավելցնե չորբորդ մը:

— Եյ, թիվ 2 շոգենամը մտաք... հետո... կը հար-
ցունեն ինչե՞ն առաջ յեկավ ի հեղինակը:

¹⁾ Հիսար.— այս անունը կրող յերկու արվարձան կա Պոլսում
Վոսփորի յերկու յեղերքն:

— Թիվ 2 շոգենամը մտա, Ղազարոս աղա ըսավ,
վոր...

— Խոսքդ մի մոռնար, Ղազարոս աղա ըսածդ սա
մեր բարեկամ կոշկակարն է, կը հարցնե հիվանդներեն
մին:

— Այո:

— Ինչպե՞ս յեղան դործերը:

— Ղազարոս աղային գործն ավելիմծ եր վոր... կը
հարցնե չերբորդը:

— Մեր Ղազարոս աղան, կը պոռա չերբորդը զար-
մացմամբ:

— Ալլոված եր յա, կը պատասխանե չորբորդը,
անառակ փեսայի մ'ինչով մարդը... Դերենիկին...
տունն ինչ կար, չկար ծախեց:

— Դերենիկը... սա Դերենիկը... վաչ անպիտան...
Բարսեղին տղան... հայրը բարի մարդ եր...

— Անանկ ե նե, մորը չեղեր ե, կըսե մին:

— Մայրն ալ բարի կնիկ մ'եր, եֆենտիմ, կը
մեմառ ուրիշ մը:

— Խեղճ Ղազարոս աղա... կըսե մյուսը, ինչ աղեկ
կոշիկ կը կարե, աժան է ղեմացկուն...

— Կոշիկը չկրնար վոտքի հարմարցնել, կը պա-
տասխանե ուրիշ մը, քանի մը խալիպներ ունի, միշտ
անոնց վրա կը ձեռն է կուգե, վոր բոլոր մյուշտերի-
ներուն վոտքերն իր խալիպներուն մեծութունն ու
ձեռն ունենան:

Հիվանդաց այս խոսակցութեան միջոցին Զաքար
աղան չերկու ցավ միանգամայն կը զգար. առաջինն՝
ականջի ցավ, չերբորդն՝ ընդմիջման ցավ: Թող չե՞ն
տար մարդուն, վոր խոսի, ինչպե՞ս վոր քիչ մ'առաջ

Թող չամին, վոր չխոսի: Բայց քաղաքավարութիւնը հրամայեց, վոր համբերեք, և համբերեց, մինչև վոր առաջին հարցման հեղինակն խոսք տունելով ըսավ.

— Բայց թողունք խալիպները և մտիկ ընենք Ձաքար աղան: Եյ, Ձաքար աղա, ինչ ըսավ Ղազարոս աղան:

— Ղազարոս աղան ըսավ, վոր, շարունակեց Ձաքար աղան, շոգենավին գլուխը նստինք, քիչ մը հով առնենք...

— Խոսք մեղրով կը կտրեմ. քրտնած, քրտնած շոգենավին գլուխը կը նստվի մի, աղանք, ըսավ հիվանդներեն մին, վորուն համակարծիք գտնվեցան նաև մյուսները:

— Չստովիր մ:

— Մեծ անխոհեմութուն ե:

— Առողջապահական որինաց ազեա ըլլալ ըսել ե:

— Դուք հրավիրած եք ձեր ցավը:

— Յերկաթյա ականջ մ'աւղամ քրտնած քրտնած հովին առջև դրվելու չե:

— Պարզապես խենդութիւն ե:

— Շիտակն, հիմարութիւն ե:

Ձաքար աղային համբերութիւնն հաանելու վրա յի, քաղաքավարութիւնն կը լեցնէ անոր համբերութեան անոթն: Կապասե և հետո կը շարունակէ խոսքն ունկնդրաց հրավերին վրա:

— Քրտնած եմ, կը մսիմ, ըսի, և վարի սենչակն իջանք, նստեցանք...

Դարձաւ ընդմիջում:

— Ապրիս... տեսնո՞ւ մի խելացիութիւնը:

— Ներեցիք ուրեմն:

— Խոսքերնիս յետ կ'առնենք:

— Սանկ ըսե... մենք կ'արծեցինք, վոր շոգենավին գլուխը նստեր ես:

— Աղեկ վոր Ղազարոս աղային խոսքը մտիկ չես քած. անմիտ մարդուն մեկն ե Ղազարոս աղան:

— Լուսահոգի չեղբայրն ալ անանկ եր:

— Ատոր կինն ինչ չեղավ:

— Կարգվեցավ Համբարձումին տղուն հետ:

— Սա Սանուկին աներձաղի՞ն հետ, վոր տուն մ'ունեւր...

— Ան տունը չերեցմով մի լն:

— Շատոնց երեցավ, գետինը մոսիտ Անթուանն առավ:

— Անթուանն ինչ աղվոր աղջիկ ունի:

— Շատ ալ աղվոր կը հաղվի թշվառականը:

— Անցալ շաբթու ամազոն մը հազեր եր վոր... Փիտանի պես...

— Ամազոնները քանի՞ կուտան կոր:

— Խումաշը գիտե, կես վոսկիեն բռնե ու դնա:

— Ղալաթիա Բերային պժմն ե:

— Այն, յես զգեստներս միշտ Ղալաթիային կը գնեմ... սա բանթալոնս հինգ մեծիտիյի առած եմ:

— Յես ալ բաճկոնս յերկու մեծիտիյի առած եմ:

— Բարտըսյուիս ութը մեծիտիյի տվի, բայց շատ աղեկ ապրանք ե: Թող վոր ապրանքը ճանչցող բարեկամի մը հետ գնեցի:

— Թող տվեք, սա մարդը լմնցնէ խոսքը... խոսեցեք, Ձաքար աղա:

Ձաքար աղան վորոշած եր արդեն չշարունակել խոսքը, զոր կընդմիջէին, ուստի պատասխանեց.

— Լմեցա՛մ իմ խոսքս... այսչափ եր...
 — Չե՛, չե՛... այսչափ չե՛ր...
 — Քրտնած եմ, կը մսխմ, ըսիք ու «վարի սենյակն իջանք, նստեցանք», ըսիք... Ի՞նչ ըրիք, նա՛վինք, վարի սենյակը:
 — Ի՞նչ պատահեցա՛մ վարի սենյակը:
 — Ո՞վ կար վարի սենյակը,
 — Լմեցուցի, աղբարներս, Լմեցուցի:
 — Ի՞նչ յեղա՛մ վարի սենյակի մեջ, վոր ահանջիդ ցա՛մ մտա՛մ:

— Պատուհանը բաց եր...
 — Դռնեն հե՛լ կուգար կոր...
 — Մեկն ահանջի՞դ դարկա՛մ:
 — Ինչո՞ւ չեք խոսի՛ր, Ձաքար աղա:
 — Յա՛մը պահողը դարման չգտներ, կըսեն. մի աղահեր, ըսե, թերեւս մենք ալ կընանք քեզի դեզ մը հանձնարարեր:

— Բանի՞ մը բարկացաք, վոր չեք ուզեր շարունակել:

— Ամենեկին:
 — Սիրով մտիկ կընեյինք կոր... Ինչո՞ւ կտրեցի՛ր մեկին ի մեկ, շարունակե, շարունակե, ցա՛մդ ալ կը մոռնաս:

Ձաքար աղան վերստին առա՛մ խոսքին թելը:

— Վարի սենյակն իջանք, նստեցանք... մեր քովի աղտիկ պատուհանը բաց եր, նույնպես բաց դիմացի պատուհանը...

Դարձյալ ընդմիջում:

— Քուրան տեր... քուրան տեր...

— Աղբար, մեկ հատը դոցեյի՛ր...

— Քուրան տերի մեջ կը նստովի՞ մի յա...

— Տղալու՞թյուն ե:

— Անմիջապես դոցեյ տվի, շողենալին յեղա, տուն գնացի, գիշերն սկսա՛մ ահանջիս ցա՛մն, ահա այսչափ, ըսա՛մ և անուշ տեղը կապեց Ձաքար աղան՝ ծածկել ջանալով բարկությունը:

— Պաղեցուցած եք ձեր ահանջը:

— Այո՛, պաղեցուցած ե:

— Բան մը չե, կանցնի:

Դեղագործն, վոր դռան առջև կեցած եր, ավետեց, թե բժիշկը կուգար: Ձաքար աղան պատրաստվեցա՛մ և ամենեն առաջ ներկայացա՛մ բժշկին, յերբ դեղարան մտա՛մ սա: Բժիշկը բարեբախտաբար քիչ ընդմիջեց յուր հիվանդին խոսքը, դեղագիր մը գրեց և վարձքն առա՛մ:

Ձաքար աղան պատրաստել տվա՛մ դեղն և բարկությամբ, դոր կը ջանար միշտ ծածկել ներկաներուն, դուրս յեղա՛մ դեղարանն՝ ինքնիրեն խոսելով.

«Աս ի՞նչ գեշ բան ե թող չտալ մեկուն, վոր խոսքը Լմեցնե. ամեն կողմեն դիտողություն մը, հարցում մը... մարդս ըսածն ալ կը մոռնա, ըսելիքն ալ: Ջրդ՝ ջացա, բարով խերով չըսեյի, վոր ահանջի ցա՛մ ունիմ. մեր դիտցածը մեկուն խոսքը մտիկ կընեն, վերջն ալ իրենք կը խոսին: Խոսողն վորպես թե յես եյի... Ինձմե ավելի խոսեցան ունկնդիրներս: Մարդ ասառածո, սպասե, Լմեցնեմ խոսքս, վերջն ալ դուն խոսե: Կարծես ահանջիս ցա՛մն սաստկացա՛մ բարկութենես... տեր վողորմյա... տեր վողորմյա... բերան բանալու չեյի, բայց ան ալ թող չեն տար»:

Ձաքար աղան բարկանալու իրավունք պիտի չու-

նենար, չեթե զգար, թե ինքն ալ ունեն ուրիշի խոսքըն ընդհատելու տկարությունը, տկարություն մը, վոր, պզտիկ բացառությամբ, գրեթե ամեն հայու վրա կերևաւ: Ազգային ժողովներու մեջ, հանձնաժողովներու մեջ, ընկերությանց մեջ, մեր ընտանեական և առևտրական կենաց մեջ ամեն ուր ցույց կուտանք այս տկարությունն, վոր անվորություն դարձած է ի մեզ: Յես ալ անհամբեր եմ, չեմ կրնար ներել մեկուն, վոր խոսքը շարունակի, հաճախ կընդհատեմ անոր խոսքը, խնդրեն դուրս ալլ և ալլ հարցումներով, մինչև վոր խեղճը կը մոռնա ըսելիքն և ինձ կը հարցնեն.

— Ի՞նչ պիտի ըսեյի .. Բեր պիտի բերեյի, կապելի խոսքը... Եանըմ, ի՞նչ քանի վրա յեր խոսքերնիս... քան մը պիտի ըսեյի, թոհա՞յ տեղ մը պիտի բերեյի կապելի...

Հետո կսկսիմ իրեն ոգնել, վորպեսզի թոհա՞յ տեղը դառն: Զկրնար գտնել և կը մեկնի խոստանալով, թե պիտի դա զիս տեսնելու, յերբ դառն խոսքին թեւը:

Ըսել է թե ընդմիջող մ'եմ առաջին կարգի, բայց անանկ ընդմիջողներ կան, վորոնց քով բնավ նշանակություն չունիմ: Ասոնց քով մարդս վոչ միայն խոսքին թելը կը կորսնցնեն, ալ ինքզինքն ալ:

Աստված պահպանեն զձեզ և ձեր զավակները այս տեսակ ընդմիջողներէ:

* * *

Հանդիպած եք անշուշտ մարդոց կամ կանանց, վոր իրենց վերաբերյալ տխրառիթ կամ բերկրառիթ նոր զեպք մը մանրամասնորեն պատմելու բնավորությունն ունին, վորոնց կը հանդիպին: Իրենց բարեւ տվողին ձեռքն կը քաշեն և «յեկուր, քեզի հետ քիչ մը տեսնը՝ վինք» ըսելով նախ գրոտարան մը կը տանին զայն և հետո անոր դուրսը: Ծատ անգամ ալ իրենց ծանոթներուն կամ բարեկամներուն տունները կերթան միմիայն իրենց զեպքը պատմելու նպատակով: Այս նկարագիրն չեմ հեղադրելի, վորովհետեւ մարդս, ինչպիսի կրսնն, կը քաջով՝ ուրիշի պատմելով չուր վիշտերը, վորպես նաեւ ինքզինքն չերջանիկ կը զգա՝ բարեկամին հաղորդելով ուրախությունն: Բայց այն, վոր մեղադրելի է քիչ մ'ալ անբերելի չե, սա չե, թե այս մարդիկ կամ կանայք, զամ կը պատմեն քեզ, միշտ իբրեւ առաջին անգամ: Յեւ ինչ վոր ցուվալի չե, ամեն անգամ այնպիսի ձեւով մը կամ այնպիսի սկզբնավորությամբ մը կուզան քեզի պատմելու, վոր լեզուդ կը բռնվի, և քաղաքանմիջյան հակառակ կը դառնա կտրել անոնց խոսքը, անմիջապես և ըսել «ինձի պատմեցիր ատիկա»: Յերբեմն ալ կարծելով, թե ուրիշ նոր բան մը պիտի գրուցեն, թույլ կուտաս, վոր սկսին պատմել: Սկսածն անգամ մը պատմության, կաշիչե դեմք մը պետք է՝ իրենց ըսելու համար, թե «գիտեմ, պատմեցիք»:

Մարդրիտ հանըմն չուր աղջիկը, Թադուկ, նշանած

ե Մանուկ աղալի տղուն, Բարթամին հետ: Թագուկ պարկեշտ աղջիկ մ'ե, քիչ մը կարգալ, կտոր մ'ալ գրեւ գիտե: Իբրեւ ոժիտ, բացի հանդերձեղենե, սլուն մը տուն ունի: Բարթամ չերկաթագործ ե, աշխատասեր չերիտասարդ մ'ե. գինովություն չունի, խաղամոլություն չունի, ստակ չունի, տուն ալ չունի: Իրեն ապառնի կնոջ նստած տանը մեկ սլան վրա պիտի բնակի կնոջ հետ: Անանիա աղա, աղգախան Մարգարիտ հանրմին, միջնորդութեան դեր կատարած ե այն նշանախոսութեան մեջ:

Մարգարիտ հանրմն որ մը շուկա իջնալով՝ գրասենյակս կուգա գլխաթաղեմ: Հազիվ կը նստի աթոռին վրա, ձեռքերը ծոնկերուն վրա կոթնցներով կը ծոփ ե կըսե.

— Չիյտեմ, Թագուկն ալ նշանեցինք Մանուկ աղալի տղուն, Բարթամ եֆենտիին հետ: Խամեթը ա ե յեղեր: Աղջիկս, Դմին աղջիկս ե տեղի չեմ ըսեր, պարկեշտ աղջիկ մ'ե. քիչ մը կարգալ գիտե, կտոր մ'ալ կը գրե: Տունին մեկ սլունն ալ իրենն ե, ան ալ տանք պիտի, մեր կարողութեանը համեմատ հանդերձալ պիտի տանք: Խոնջ ընենք: Բարթամ եֆենտին ալ աշխատասեր աղա մ'ե, կնիկ մը կընա պահել: Գինով չե, խաղամոլ չե, ե ասիկա մեծ հարստութեան ե երիկ մարդու մը համար: Ստակ չունի, տուն ալ չունի. թող չունենա, աշխատութեանն միշտ ստակ ե, միշտ տուն ե: Աստված Անանիա աղալին գործերուն հաջողութեան տա. ան ըրավ ա գործը, հող բռնե, վոսկի դառնա: Խոնջ կըսեք դուք:

— Գոհ եմ:

— Մնաք բարով:

— Խանգե մը:

— Ժամանակ չունիմ: Ուրիշ որ մը կը խմեմ: Մնաք բարով:

— Յերթաք բարով:

Որ մ'ալ Ղազարոս աղան յերեսները կախած կուգա գրասենյակս: Բաղմոցի վրա կը նստի տխուր:

— Բարի յեկաք, Ղազարոս աղա:

— Բարի տեսանք, կը պատասխանե հազիվ լսելի ձայնով մը:

— Աղէկ եք:

— Աղեկութեաննիս մի հարցներ, կըսե ե մեկ մեթրո յերկայնութեամբ հառաչանք մը կարճակե:

— Խոնջ ունիք:

— Խոնջ պիտի ըլլա. ամիս մ'ե, վոր պառկած եյի. աչտոր չեղա, բայց քալելու ուժ չունիմ. սոսկալի թանջք մը. աչնչալ արուկ գնաց, վոր արուն չնաց վրա: Գործերս յերեսի վրա մնացին: Գործելու կարողութեան չունիմ... մլուս կողմեն ծախք... Խոնջ ընեմ, չիյտեմ:

— Բան մը չե, կանցնի:

Ղազարոս աղան առած զեղերուն վրա, բժշկին աչեկութեանց վրա, կրած ցավոց վրա մանրապատում ճառ մը խոսելին հետո կը մեկնի:

Յերկու շաբաթ յետքը շոգենալի մը մեջ կը հանդիպիմ Մարգարիտ հանրմին, վոր տիկնոջ մը քով նստած կը խոսի: Իրենց դեմը գնացի նստեցա:

— Ուր եք, չեք չերկար կոր, ըսով:

— Ինչո՞ւ չերկանք:

— Բժիս չեկուր, քովս, քեզի ըսելիք ունիմ, շատ գոհ պիտի ըլլա:

Նստելու տեղ չկա քովը:

— Յես տեղ կը բանամ քեզի, յեկուր, հրաման:

Յեմ կսկսի ինձի տեղ շինելու:

Քանի մը տիկիներն և պարոններն ալ քիչ մը կը սղմվին, կամ, ավելի բացահայտ կերպով բացատրելու համար, կը սըղվին, և կերթամ Մարգրիտ հանրմին: Զով նստելու՝ ներուսն խնդրելով իրմե և անոնցմէ, վոր քովն ելին, իրենց անհանգստությունն պատճառած ըլլալուն համար:

— Գուն խելացի մարդ մ'ես, կըսե Մարգրիտ հանրմը, շիտակ ալ զրուցող մարդ մ'ես, սիրտդ ինչ ես, բերանդ ալ ան ե. քո. կին այս բնավորութեանդ շատ հագնած եմ: Նֆենտիմ, մեր թագուկը նշանեցինք Մանուկ աղայի տղուն, Բարթամ եֆենտին հետ: Խըսմեթը աս ե լողեր: Աղջիկս իմինս ե տելի չեմ բսեր, պարկեշտ աղջիկ մ'ե, քիչ մը կարգ սլ դիտե, կտոր մ'ալ կը գրե: Տու ին մեկ սյունն ալ իրենն ե, ան ալ տանք պիտի, մեր կարողութեանը համեմատ հանդերձ ալ պիտի տանք: Ի՞նչ ընենք, Բարթամ եֆենտին ալ աշխատասեր տղա մ'ե, կնիկ մը կընա պահել: Գինով չե խաղամոլ չե, և ասիկա մեծ հարստություն ե երկէ մարդու մը համար: Ստակ չունի, տղան ալ չունի. թող չունենա, աշխատութեանը միշտ ստակ ե, միշտ տուն ե: Անանիա աղային դորձերուն աստիճան հաջողութեան տա. ան ըրավ սա դորձը. հող բուն վտակի դառնա... ձեր կարծիքն ի՞նչ ե:

— Շատ աղեկ ըրեր եք, շատ աղեկ:

— Ի՞նչ ընենք, ամեն մարդ իր կարողութեանը համեմատ:

— Գոհ եմ, շատ աղեկ ըրեր եք:

— Բարթամ եֆենտին շատ յերջանիկ պիտի ըլլա:

— Այո, այո:

Քիչ մ'ալ խոսեցանք: Շողենավը սուլեց: Յեւ շողենավեն:

Ձիս չուր քովն առնելու համար ախշափ աղաչանք ընող և ինձի տեղ բանալու համար թե զինքն և թե քովիններն անհանգիստ ընող կնոջ խոսքն կրնայի՞ ընդմիջել՝ ըսելով, թե «անցյալները հաղորդեցիք ինձ այս ուրախալի լուրը»: Մանավանդ թե կրնայի՞ ընդմիջել չերը զիս շողոքորթող հառաջաբանով մը սկսած՝ ըսելով, թե «խելացի մարդ մ'ես, շիտակ զրուցող մարդ մ'ես, սիրտդ ինչ ես, բերանդ ալ ան ե, քու կին այս բնավորութեանը շատ հալնած եմ»: Ինձի ախշափ գովեստ կարդացող տիկնոջ մը խոսքը ի՞նչպէս կընայի ընդհատել:

Հետեյալ որը Ղազարոս աղան դեմս կեղնե:

— Յեկուր, կըսե, հոս քեզի խանգի մը հրաման եմ:

— Ժամանակ չունիմ:

— Վոտքդ պագնեմ. խանգի մը:

— Գործ ունիմ, սիրելիս:

— Խաթերս համար:

— Շատ աղեկ:

Յը մտնենք զրոսարանի մը մեջ:

— Մեզի չերկու հատ աղեկ խանգի բեր:

— Նոր ինչ կա, Ղազարոս աղա:

— Ի՞նչ պիտի ըլլա, մեր գործը աստուծո մնաց: Քեզի չտեսա, վոր ըսելի, ան որեն ի վեր չերեցար, վոր պատմելի... չե նե ըսի մի քեզի... չե, չե... չըսի... փառք աստուծո... խելքս գլուխս ե տակավին... չե նե ըսի մի... հե... չըսի, կարծեմ, չըսի: Զրախ եֆենտիմ չըսի, ցնդած չեմ ե: Նֆենտիմ, ամիս մ'առաջ... ա-

միսն մը քիչ մ'ալ ավելի՝ թանչք մ'ե, կը բռնե մեղի, անկողնո մեջ կը պառկեցնէ։ Արշուն մ'ե, կսկսի վարեն։ Այսոր կը դադրի, վաղը կը դադրի, այսոր կը դադրի՝ վաղը կը դադրի ըսելով՝ վարեն պաղ ջուրեր կը դարնենք, դաղջ ջուրեր կը դարնենք, տաք ջուրեր կը դարնենք, վերեն դեղահատ կը կլենք, փոշի կուտենք, վերջապես վարեն դեղ, վերեն դեղ, շապ ալ զրինք, դարձյալ ոգուտ մը չըրաւ։ Աղբջուր մը կտրած եր կարծես, կը վազեր ու կը վազեր։ Այսչափ արշունհողութուն պաւապ տեղը։ Վերջապես արշունս հատաւ, և հոսումն ալ դադրեցաւ։ Հիմա վրաս ույժ չկա, վոր քալեմ, կարողութիւն չունիմ, վոր գործեմ. տունը ծախք կուզե, շվարեր քնացեր եմ։ Ահա ասանկ փորձանք մը յեկաւ գլխուս... պատմած էյի ասիկա չես քեզի։

Սուրն վերջին հարցումը առաջ կուգար այն անտարբերութիւնն, փորով ունկնդրած էյի յուր խոսքերուն։ Նա կը կարծեր, թե պիտի հուզվէյի յուր պատմութենէն, և չերը յուր պատմութեան ընթացքին մեջ հուզման նշան մը չտեսաւ վրաս, իրաւունք ունեցաւ քիչ մը կասկածելու յուր հիշողութեան սրութեանը վրա։ Ուստի հարցուց՝ հետ ավարտման պատմութեան։

— Պատմած էյի ասիկա ձեզի։

— Վոչ, պատասխանեցի։

Վոչինչ պիտի շահէյի, չիթե այո ըսելի, վասնզի, նախ՝ չեղկորդ անգամ մտիկ ընել տված եր արդին ինձի յուր արշունհողութեան պարագաները, չեղկորդ՝ այո ըսելով պիտի հասկցնելի իրեն, թե հիշողութիւնը շատ տկարացած է թանչքին պատճառով, վոր մեծ ասպալորութիւն ըրած է յուր վրա. չեղկորդ՝ ցավ պիտի զգար՝ պարապ տեղը խառնելի ստակ վճարելուն

վրա. չորրորդ՝ պղտիկ նեղութիւն մ'ալ պիտի զգար իմ դուլիս ցալցուցած ըլլալուն համար։ Յեւ այս ամենը նկատողութեան առնելով՝ պատասխանեցի.

— Վոչ։

— Կարծեմ քեզի տեսա որ մը, բայց մոռցա պատմելու, անանկ կը կարծեմ կոր... ինչ վոր է, պատմեր եմ կամ չեմ պատմեր, խնդիրն անոր վրա չէ, սա դժբախտութեան ինչ կըսես։

— Ցավալի բան, համբերելու չէ։

— Գործեղ չմնաս, շնորհակալ եմ։

— Մնաք բարով։

— Յերթաք բարով։

Տասնըմեկ որ լեռքը, ուրբաթ չերեկո մը, դեպ կը լիներ ինձ հեռվանց տեսնել Մարգրիտ հանրմը Բերալի կերպասու վաճառատան մը դռան առջև։ Խնդաց զիս տեսնելուն պես և ձեռքով նշան ըրաւ, վոր իրեն մոտենամ։ Անմիջապես զգացի, թե պիտի սկսեր յուր պատմութեան չեղկորդ հրատարակութեան։ Ո՞վ պիտի մտիկ ընէր։ Հնարք մը կը խորհէյի գլխու ցալի մ'ազատելու համար։ Յեւ գտա։ Պիտքը մարդս հնարագետ կընէ, կըսեն։ Մոտեցա իրեն և ձեռքը թոթվելով՝

— Իմացա, իմացա, ըսի, շատ գոհ եմ, շատ աղեկ եք ըրեր։

— Ի՞նչ իմացար։

— Նշանը, նշանը... աստված թեմամին հասցնե՞

— Ուսկից իմացար։

— Իմացա։

— Հողիդ սիրես, ո՞վ ըսաւ։

— Ինչո՞ւ պետք... շատ ուրախացա, քնաք բարով։

— Արեւու մեռնիմ, ո՞վ զրուցեց։

- Մեկը զրուցեց... բարեք ըրեք:
- Սուտ կրսես կոր:
- Ինչո՞ւ սուտ ըսեմ, կեցեք բարով:
- Ո՞վ պիտի ըսե քեզի:
- Ով ըսավ նե, ըսավ... Բարթամ եֆենտիին ալ բարեք ըրեք:
- Շնորհակալ եմ... Ձըսիր վերջապես ըսողին առնունը:
- Որ մը կըսեմ. մնաք բարով:
- Խըչանեթ, մերաք տվիր ինձի... Տվ կրնա ըսած ըլլալ... Մարիամ տուտուն ըլլալու յե, կամ Բսկուկ տուտուն... կամ Սողոմե տուտուն... կամ Գաթիկ տուտուն... ըսողը կը ճանչնամ յես:
- Կը ճանչնաս, կը ճանչնաս... կեցիք բարով:
- Շարունակեցի ճամբաս:
- Կլուրակե առավոտ մ'եկեղեցիեն յեւած դեպի տուն կերթալի: Չափ մ'ետեես դիտ կը կանչեր: Յետիս դարձաւ: Ղաղարոս աղան եր, վոր դավապանի մը կոթնելով համարաքալ կուդար:
- Խոսելու ժամանակ չտվի իրեն:
- Իմացա, աղբար. իմացա... սա ի՞նչ մայասիւ ե յեղեր, վոր այսչափ տկարացուցեր ե քեզ... Ինչո՞ւ դուրս կելլաս կոր, քիչ մը հանդիստ ըրե. մնաք բարով:
- Տոքթօրը ըսավ:
- Վնչ:
- Դեղագործը:
- Վոչ:
- Ավագերեցը:
- Վոչ:
- Ժամկէնը:
- Վոչ:

- Ո՞վ ըսավ հապա:
- Գեղի պես մեկե մը իմացա... Ինչո՞ւ պետք... քանի մը շաբաթ դուրս մ'եկեր, վոր ինքզինքդ գլուխաս:

Մեծ և արագ քալերով հեռացա:

Ամիսներ անցան: Որ մը դարձյալ հանդիպեցա տիկին Մարգրիտին: Ուրիշ որ մ'ալ նորեն տեսա Ղաղարոս աղան: Ասոր ցավակցութունս հայտնեցի, աղոթ խնդակցութունս, ինքզինքս աղատեցի և կրցա ազատ շունչ մ'առնուլ՝ փառք տալով նախախնամության, վոր առանկ կարճ ու աղղու հնարք մը ներշնչեց ինձի գլխու ցավեն վերկիւլու համար: Ուրիշ որ մը նորեն տեսա տիկին Մարգրիտին: Թե այս անգամ ինչպե՞ս վարվեցավ հետս, հոգւածիս վերջը պիտի ըսեմ:

Թերեւս բնախոսաբար կամ հոգեբնախոսաբար արդարանան տիկին Մարգրիտն և Ղաղարոս աղան: Բայց հայտնի յե, թե իրենց արդարանալովն ինձի գլխու ցավ չտված չեն ըլլար. և գլխու ցավն միշտ անտանելի ցավ մ'ե, ուսկից ալ առաջ յեկած ըլլա աչն, արևեկե կամ քնախոսութենեն, մալս ըլխեն կամ հոգեբանախոսութենեն:

Քիչ մ'ատենե հետե սակայն վոմանց դեմ քիչ մ'ալ ավելի հանդուլն, ավելի կարճ և անկեղծ ճամբա մ'ալ գտա՝ մտիկ չընելու համար, ինչ վոր գիտեմ արդեն: Յերբ պատմողն այնպիսի անձ մ'ե, վորմե շահ մը չեմ ակնկալեր, պարզապէս կըսեմ:

— Գիտեմ ալ պատմութունը, յեղբալը, պարապ տեղը մի հոգնիլ:

Յեմ խեղճը կարմրելով կը հեռանա: Ինչո՞ւ պետք,

խղճմտանքով վարվեր թող... ինձի ալ մեղք ե... քիչ մ'ալ գթութուն պիտոք ե:

Իսկ չերբ խոսողն ազդեցության տեր կամ հարուստ ըլլա, այն ատեն խնդրը կը փոխվի և կերթա մտնել մեր բարոյական ախտաբանության մասին մեջ՝ շողովքորթ անվամբ, վոր պիտի յերևա Խի-կարի հայրորդ թերթերուն միտչն մեջ:

Բայց չերբ գտնվիմ ընկերության մը մեջ, և մեկն ակսի պատմություն մը, զոր գիտեմ, և վոր չերկու ժամվան մեջ հաղթի կրնա լմնալ, փորի ցալ կռնե-նամ և կը մեկնիմ:

Իսկ այն պարագային մեջ, ուր կը ներկայանա քեզի մարդ մը, վոր հակառակ քու հայտարարությանդ, թե պատմելիքը գիտես, կսկսի ձեռով մը շարունակել յուր պատմությունը, հուսահատություն կողա վրաս և թույլ կուտամ, վոր պատմե, միայն չերբեմն չեր-բեմն ըսելով:

— Մանրամասնութունները անցիր:

Շատ անգամ ալ ամեն ջանք կը դնեմ, վոր պատ-մությունը կարելի չեղածին չափ կարճ ըլլա:

Ահավասիկ տիկին Մարգրիտին հետ վերջին տե-սակցությունս, զոր հիշեցի քիչ մը վերը:

— Վերջապես չըսիր, թե ոսկից իմացար:

— Բավական ե, վոր իմացա:

— Ասանկ յեղով, ինչ ընենք, Թագուկն ալ նշա-նեցինք Մանուկ աղայի տղուն, Բարթամ Եփենտին հետ:

— Շատ դո՛հ յեղա, շատ դո՛հ յեղա:

— Իմին աղջիկս ե տեղի չեմ ըսեր, դուն ալ կը ճանչնաս Թագուկը...

— Հարկավ կը ճանչնամ... շատ աղեկ ըրիք... շատ աղեկ ըրիք... ուրիշ ինչ կա, չկա նայինք...

— Բան մ'ալ չկա... պարկեշտ աղջիկ մ'ե... քիչ մը կարգալ գիտե... կտոր մ'ալ կը դրե... մեզի պես մար-դուն աղջիկը ի՞նչ կրնա սորվի:

— Անցիր անոնք... չես չիցտեմ... դրացիդ ի՞նչ կընե...

— Ի՞նչ ընե... մեր տունին մեկ սչունը Թագուկին ե... գիտելիք ասիկա:

— Գիտեմ, ճանըմ, գիտեմ. մի հոգնիր պարապ տեղը: Տեսնվինք նորեն:

— Տեսնվինք... ստիպողական գործ ունիք... մեր կարողությունը համեմատ լաթ ալ պիտի տանք... չը-տանք մի չն... տունին մեջ բաժին ունենալուն հա-մար աղջիկս առանց ոճիլի կուտամ. Բարթամ Եփեն-տին ալ մեղք ե:

— Կիրակի որը տունը պիտի ըլլաք:

— Այո, Բարթամ Եփենտին ալ աշխատասեր մեկն ե, կը ճանչնաք զինքը:

— Մնաք բարով:

— Հապա Անանիա աղան... հող բռնե, վոսկի դառնա:

— Բարե ըրիք:

— Թող չալիր, վոր պատմելի... կաճապարես կոր... գնա, անանկ ե նե. դնա, գործիդ արգելք չըլլամ... որ մը մեր տունը հրամմե, խահվե մը խմե, քեզի մեկիկ մեկիկ պատմեմ, ինտոր յեղով այս գործը...

— Կուգամ, կուգամ:

ԵճՖ... յերեցս ԵճՖ:

Գթութիւն... զթութիւն. . վն տիկին Մարգրիտ...
հի վրահ, քանիննը ինձի պես չարչարեցիր ու կը չար-
չարիս:

Ան ալ ընտխոսական ե... այս ընտխոսութիւնը
պարզապէս անկրթութիւնն է:

Շուտ ընենք վերջացնենք հողմածը, վորովհետեւ
ձայն մը կը լսեմ, վոր կըսե.

— Ինձի չհարցնէր չփնտռեր ս:

Ղաղարոս աղալին ձայնն է:

Գոցենք մեր գրասենյակն՝ ու փախչինք:

* * *

— Բարե լեք լեկեր, Բարսեղ աղա, վնը հողմը փը-
չեց զձեզ դեպի մեր գյուղը...

— Պզտիկ ալցելութիւն մ' ունեցի բնելու...

— Ընելու յե... ընելու յե... լերբեմն լերբեմն ալ-
ցելութիւն ալ ընելու յե... շատ աղեկ... շատ աղեկ...
այս գիշեր հոս եք:

— Վոչ, կտոր մը պանիր հաց կերա հոս, պիտի
դառնամ... վորովհետեւ տունը մինակ են...

— Դառնալու յե... դառնալու յե... քանի վոր տու-
նը մինակ են... յես ալ ըլլամ նե, կը դառնամ:

— Դուրս մնալու սովորութիւնը չունիմ:

— Ունենալու չե... ունենալու չե... դուրս մնալու
սովորութիւնը աղեկ սովորութիւն մը չե...

Այս խոսակցութիւնը, վոր նոր սկսած էր Պոլսո
թաղի մը նպարավաճառ գինետան մը մեջ, լերեկոյան
ժամը տասնութնեկին, ընդ իշխեցամ լերեկոսարդն մը,
վոր գինետունը մտնելով՝ Բարսեղ աղալին վազեց և
անոր ձեռքը թոթովելով՝

— Ի՞նչ քախտ, ի՞նչ բարեբախտութիւն, ի՞նչ յեր-
ջանկութիւն, ըսով, այս իրիկուն զձեզ հոս գտնելը:

— Բախտ և հապա, բարեբախտութիւնն է հապա,
լերջանկութիւնն է հապա, կրկնեց Բարսեղ աղալին
առաջին խոսակցեն, վորու անունն Գաբրիել էր կար-
ծեմ:

— Պզտիկ, սրկե շիշ մ' ողի բեր մեզի, պոռաց նո-
րեկը:

Հետո Բարսեղ աղային ծիծաղելով՝

— Իրիկուն ե, ըստվ, քանի մը հատ կը խմվի:

— Կը խմվի, կը խմվի, կը կ'ընեց Գաբրիել աղան:

— Յես ողի խմելու սովորութեան չունիմ, պատասխանեց Բարսեղ աղան:

— Մեկ չերկու հատը չմտասեր:

— Յերկու հատը բան մը չընեք:

Գինետան սպասավորն բերավ ողին և անոր վերաբերյալ աղանդերը:

— Ասանկ հէ, Բարսեղ աղա, կեցիր, ճիւղտիս հաս մը հրամցնեմ ձեզի...

— Հրամցնելու չե լա, հրամցնելու յե լա, Բարսեղ աղան մերն ե:

— Յես չեմ կրնար խմել, ներեցեք:

— Շատ չպիտի խմենք...

— Գիտեմ, բայց խմած չունիմ...

— Մի մերժեք, կաղաչեմ:

— Ձեմ կարող խմել:

— Հատ մը... չես թունաւորվիր:

— Մեկ հատը չթունաւորեր:

— Ձթունաւորեր, բայց վարժված չեմ, խելքս կը դառնա:

— Միհրանիկ, մի ստիպեր, խելքս կը դառնա, կըսե կոր:

— Այս ողին թեթեւ ե:

— Բարսեղ աղա, հատ մը խմե, այս ողին թեթեւ ե, կըսե կոր:

— Վոտվընեդդ պազնեմ, մի ստիպեք:

— Անանկ ե նե, մի ստիպեր, Միհրանիկ, վոտվընեդդ պազնեմ, կըսե կոր:

— Մեկ հատով ինչ կըլլա, չեղբաւր:

— Ան ալ շիտակ ե, Բարսեղ աղա, դուն ալ հատ մը խմե, մեկ հատով մարդ չմեռնիր:

— Կարող չեմ տանելու նուշնիսկ մեկ կաթիլ:

— Միհրանիկ, ալ կարճ կապե, մեկ կաթիլն անգամ խմելու կարող չե չեղիր:

— Մեկ գավաթը ախորիակ կը բանա, ոգտակար ե:

— Յեկուր, Բարսեղ աղա, գավաթ մը խմե, ախորժակ կը բանա:

— Ձիւղինք հասկցնել ձեզի... ներութուն կուգա կոր վրաս:

— Միհրանիկ, ալ կը կ'ընելու չե:

— Ըսել ե, վոր մեր բարեկամութեանը կեղծ ե չեղեր, Բարսեղ աղա:

— Այդ խոսքը չեմ ընդունիր:

— Ձընդունիր ա, Բարսեղ աղան անանկ մարդ չե:

— Վնաս չունի, գավաթ մը ողիին համար այսչափ դեմ դնել... շիտակը չեյի հուսար... թող ասանկ ըլլա... թույն ըլլար նե, բարեկամութեան սիրուն համար մարդ կը խմեր:

— Բարսեղ աղա, գավաթ մը խմեցեք, վոր վերջանա խնդիրը:

Բարսեղ աղան կը հարկադրվի խմելու և յերեսը ծախտակելով՝

— Ինչո՞ր ալ կը խմեն, կըսե ինքն իրեն, կարծես սիրտս երեց:

— Ձուկեն չառնիքի կտոր մը, Բարսեղ աղա:

— Կառնեմ, պարոն Միհրան:

Յերեք բարեկամները սկսան աղգալին վարժարանաց վրա խոսակցելու: Հայանի յե, թե մեր մեջ մեկ

կամ չերկու գավաթ ողի խմվելուն, պես՝ խոտակցությունն աղաւթին վարժարանաց վրա կիշնա: Զանոնք բարեկարգելու համար լերեքն ալ մեյմեկ տարրեր ճամբա ցույց ավին: Յերեքն ալ իրարու ճամբաները սխալ գտան, զիրար համոզելու աշխատեցան, չհաջողեցան, հուսահատեցան: Միհրան շիշն առավ և սկսավ գավաթները լեցնել:

— Ալ չեմ խմեր, պոռաց Բարսեղ աղան, կելեմ, կերթամ:

— Բան չմնաց շիշին մեջ. սա գավաթներն ալ խմենք, լերթանք, պատասխանեց Միհրան:

— Բարսեղ աղա, խնդիր մի հարուցաներ, աստվածդ սիրես, ամեն գիշեր կը խմենք կոր սըվիկա, և, փառք տիրոջը, լերկաթի պես եմ, քեզմե ալ քաջառողջ եմ... բանն ան ե, վոր մարդս տկար չստեղծվի... չե նե ողիեն մեռած մարդ չկա:

— Վարժված չեմ, կըսեմ կոր, յեղբայր:

— Վարժվե քիչ մը, ինչ կըլլա:

— Չե, չե, չե, չեմ կրնար խմել:

— Մեկ հատ մ' ալ, լմնցավ, գնաց:

— Այս գավաթն ալ կը խմեմ, ուրիշ չեմ խմեր:

— Մի խմեր:

Յերեք բարեկամներն իրարու կենաց խմեցին:

— Մեծապես շնորհակալ եմ, Բարսեղ աղա, վոր խոսքս չըկտրեցիր, բայց Միհրան՝ պատառաքողով կտոր մը ձուկ լերկնցնելով Բարսեղ աղաին. վոր ողին վար իջնցնելու կաշտատեր:

— Բարսեղ աղան սիրտ կտորոզ մարդ չե, ավելցուց Գարրիել աղան:

Յեւ շիշը ջուրի բաժակի դարնելով՝

— Պզտիկ, լեցնւր սա շիշը, պոռաց:

— Ատ ինչ ե... Խնդր բարով... յես կերթամ:

— Կերթմք, բայց Գարրիել աղան լուրջ գեմքով մը, շիտակը, աս չվալեցուցի ձեզի, Բարսեղ աղա:

— Ինչո՞ւ:

— Ըսել ե, թե յես պարզապես շողոքորթ մ' եմ հոս, վոր ուրիշի ստակով ողի խմելու չեկած եմ. յես բնավորութուն մ' ունիմ, վոր ինձի մեկ խմցնողին շորս կը խմցնեմ:

— Յես չխմցուցի:

— Դուք հշուր եք և վորովհետեւ մեր թաղը գտնված եք, մեր պարտքն ե ձեզ հարգել մեր կարողութեան չափ. կը խնդրեմ տեղերնիդ նստեցեք:

— Գարրիել աղան իրավունք ունի, ինչ ըսեմ:

— Մեր գիտցածն սա չե, վոր մարդ մը լուր բարեկամաց թաղին մեջ գտնվի նե, ինքզինքը լուր բարեկամաց տրամադրութեան տակ կը գնի:

— Դիտեմ... բայց...

— Հրամանեցեք, բայց դարբիել աղան, ողիի գավաթն Բարսեղ աղաին յերկնցնելով:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց Բարսեղ աղան՝ ալամա ընդունելով գավաթն:

Հետո գավաթներն պարպեցին իրարու կենաց:

Բարսեղ աղան, վորուն աչքերը կարմրիլ սկսած էին, հազիվ հաջողեց ավ ըմպել լերկնցնելով, վորոք գար անգամ անիծելով այն անցելութունը, վորոք պատճառով հանդիպած եր այս փորձանքին:

— Չես կարող խմել հա, ինչ սատանան ես դուն, մեզմե աղիկ կը խմես կոր և ինչո՞ւ չը խմես, կնիկ

ես, աղբւր. թող վոր կնիկները հիմա մեղմե շատ կը
խմեն կոր:

— Այ ըսելիք չունիմ, վորովհետեւ չեք համարար կոր:
Ժամը քանի՞ յեղավ արդոք:

— Հոգ մի բնիւր, քանի ըլլա նե, ըլլա, ձի կա,
կառք կա, թրամվեյ կա:

Գիտենք արդեն, թե մեր մեջ չերբ չերեք չորս ողի
խմիլի, խնդրոց կարգին չերկրորդ խնդրեք կըլլա
թաղա կանոններու ընթացքը. ուստի յերեք բա-
րեկամները ձեռք առին սույն խնդիրն, վորուն վրա
չեղա քառորդի մը չափ վիճաբանեցան առանց զիրար
հասկնալու. անմեղ վիճաբանութուն: Միայն թե Բար-
սեղ աղան, վորուն, ինչպէս կըսեն, գլուխը ցատկած
եր ողին, կիրքով կը խոսեր: Յերք կարգը չորրորդ
բաժակին յեկավ, Բարսեղ աղան, վորու գլուխը դառ-
նալ սկսած եր, բնավ ընդդիմութուն չըրավ, հաճու-
թյամբ խմեց և սկսավ ցած ձայնով սփռահանի վրա
հին պէս թե մ' ալ յերգել:

— Կը լսեմ կոր, պարոն Միհրան, ինչ աղվոր կեր-
պե կոր Բարսեղ աղան:

— Սքանչելի:

— Բարսեղ աղային չեղի հուսար ասանկ հրապու-
րելի ձայն մը:

— Յեա ալ չեղի կարծեր, վոր Բարսեղ աղան այս-
քան աղվոր ձայն մ' ունենար:

Բարսեղ աղային հաճա թվեցան բարեկամներուն
այս խոսքերը. ծիծաղեցավ, Միհրանիկը շոյեց ու Գար-
բիւր աղային ուսին զարկավ: Հետո վրան չերկար
գրված զգայական ձայնարկութուն մ'արձակեց և
սպասավորը կանչեց, վոր շիշը լեցնես:

— Շատ կըլլա, Բարսեղ աղա, ըսին բարեկամները

— Յեա չը հրամայեմ:

— Շատ լավ, կընդունինք:

— Անանկ ալ յեղավ, անանկ ալ, շիշ մ' ալ կը
խմենք, կերթանք, ուշ մնացի:

— Յերթալու համար դեռ կանուխ ե, ձի կա, կառք
կա, թրամվեյ կա, ըսավ Միհրան:

— Սյո, այո, ձի կա, կառք կա, թրամվեյ կա, կըրկ-
նեց Գարբիւր աղան:

Յերրորդ շիշն ալ խմեցին: Ողի շողին զվարթա-
ցուցած եր Բարսեղ աղան. մինչև ականջները կաս
կարմիր կտրած՝ շարունակ կը խնդար և կը խոսեր:
Նստած տեղն յերկու կողմ կերեբար, հավասարակշռու-
թյունը կորուսած եր, սակայն խելքը զուխն եր, և
կաշխատիւր աչնպէս ցույց տալ, թե վորպէս թե ինքն
յուր կամոքն կերեբար:

— Միսաք աղային, ըսավ սպասավորն՝ շիշ մ' ողի
դնելով ասոնց սեղանին վրա:

— Գովերնիս չեկուր, Միսաք աղա, պոռոց Բար-
սեղ աղան:

Միսաք աղան յուր ողի շիշն ու գավաթը հետն
առնելով չեկավ:

— Միսաք աղա, այս իրիկուն ալ ասանկ յեղավ,
մեր բարեկամները մեզի ողի խմցուցին:

— Շատ աղեկ ըրին, աշխարհս ունայն աշխարհ
մ' ե, բարեկամներու հետ խնդալու, զվարճանալու չե:

— Խմենք ուրեմն:

Չորրորդ շիշն ալ պարպեցին: Աչնուհետեւ հա-
մ' ալ ինե չեք մերժեր և ըսելով, չորսն ալ չե-
բըստին մեյմեկ շիշ բերել ավին և բավական ա-
բըստին:

ցին իրենց դուռները: Հինգերորդ շիշն հետո Բարսեղ աղան հեծկլտալով կզբաղեր: Վեցերորդին՝ ալ չըկրնալով նստիլ՝ ընկողմանած էր: Յոթերորդ և ութերորդ շիշերուն ձեռնպահ մնաց: Ժամը գիշերվան յերկուքին կը մոտենար: Միհրան սպասավորը կանչեց, խմված ողիին հաշիվը հարցուց, Գարրիել աղան խընդրեց, վոր կեսավաղէս վհարվեր: Միհրան մերժեց և հաշիվը մաքրեց:

— Բարսեղ աղան ի՞նչ ընենք, ըսավ Գարրիել աղան, տունը հիվանդ չունենայի, տունս կը տանեցի: Տունս մոտ ալ է, գլուրութ յամբ կրլար:

— Գիտեք, վոր ասանկ բաներն չեմ փախչիր չես, հայտնեց Միհրան, բայց ի՞նչ ընեմ, վոր պառկեցնելու սենյակ չունիմ:

— Շիտակը՝ չես կառնելի, տունս կը տանելի, հաքեց Միսաք, յեթե այսոր տախտակ շիւած ու հոգնած չըլլային տունը:

— Բարեկամ մը տուն տանելը բան մ' է, բայց յեկուր, տես, վոր հիվանդ ունիմ տունը:

— Զախորդութ յուն... ի՞նչ կըլլար, թե վոր սենյակ մ' ավելի ունենայի:

— Մերիններն ալ այսոր յեկեր են տախտակ շըփելու:

— Սենյակ մ' ալ ավելի ունենայի նե:

— Չէք կրնար մեկտեղ պառկիլ:

— Կարելի՞ չե. դուք կրնաք տանիլ. տախտակները չփված են յեկեր, ի՞նչ փաս ունի:

— Իրավունք ունի Միհրան:

— Դուք տարեք, աղբար, հիվանդին ի՞նչ չարիք կրնա հասցնել խեղճը, ձեր տունը մոտիկ ալ է, հոս ե

— Փախուկ կես մը կա հոն... ամեն բան չըսվի:

— Մնաք բարով, ըսավ Միսաք ու մեկնեցավ:

— Գիշեր բարի, Գարրիել աղա...

— Յերթաք բարով:

Գարրիել աղան գինեպանին հանձնարարեց Բարսեղ աղան և աղաչեց, վոր պառկելու համար տեղ մը պատրաստե անոր: Գինեպանը խոսք տվավ, թե հարկ յեղած խնամքը կը տարվի լուր հյուրին:

Յերբ պարպեցավ գինետունը, Գինեպանը Բարսեղ աղային քովը դնաց, վորպեսզի ձայն տա անոր և վեհաղային քովը դնաց, վորպեսզի ձայն տա անոր և վեհաղային հարկը տանի պառկեցնելու. իսկ յերբ գարշիլի հոտ մ' առավ և յերբ տեսավ, թե Բարսեղ աղային դեմքը թաթխված էր դիւին բաղադրութեամբ մը, վորուն մեջ կը տեսնվէին վարունկի, ձուկի կտորներ, ծածված լուրիայի խմորներ քարտնով շաղախված, յետ յետ դնաց դանելով, սպասավորը կանչեց:

— Բռնե սվոր վոտքերեն հրամայեց:
Սպասավորը վեր առավ Բարսեղ աղային վոտքերը:
Ինքն ալ ձեռներէն բռնեց և մեկին ի մեկ թողուց պոռալով՝

— Գարշիլի մարդ:
Բարսեղ աղային թեերն ու ձեռներն ալ ձեփված էյին այդ դարձահոտ բաղադրութեամբ:

Սպասավորն հրամանի կապտեր՝ բարձրացուցած Բարսեղ աղային վոտքերը:

Գինեպանը քիթը բամբակով թխմելով և ձեռքերը ֆնջոցով փաթթելով Բարսեղ աղային ձեռներեն բռնեց, վերուցին Բարսեղ աղան և գինետունն դուրս յենելով փողոցի մ' անկուռը ձգեցին, Մեկուկես ժամի չափ Բարսեղ աղան և հետո ինքզինքը

կանգուն դտավ պատի կռթնած և դեմը մարդ մը, վոր
ձեռքովն զինքը բռնած կը հարցնենք.

— Վերո՞հեա ելիր...

— Անոր հետ:

— Ան ձվ ե:

— Ան...

— Անհունը:

Ձայն չկա: Բարսեղ աղան չեր կրնար աչքերը բա-
նալ, վտաքի վրա կը քնանար, գլուխը կուրծքին վրա:

Գիշերապահը մեծ դժվարութեամբ հաջողեցավ
Բարսեղ աղային բերնեն հախշտակել Գաբրիել ա-
նունը:

— Գիտեմ, գիտեմ, ըսավ գիշերապահը:
Հետո.

— Քալե նալիմ հետս:

Անշուշտ գյուրին չեր Բարսեղ աղան աչք վիճակին
մեջ Գաբրիել աղային տունը տանել, բայց գիշերա-
պահն հանձնառու չեղավ, ի սեր մարդկութեան, ամեն
դժվարութեանց և հաջողեցավ Բագոսի¹⁾ աչս տկար
աշակերտը հանձնել Գաբրիել աղային, վոր ապշած
ատիպեցավ ընդունել աչս հյուրն և յուր սենյակը
տանել ու պառկեցնել Գաբրիել մը ժամ հետո Բարսեղ
աղան արթնցավ: Ծարավի յեր: Հասկցավ, թե յուր
տունը չեր: Կանգնեցավ, խարխալելով դտավ սեղանը.
լեցուն բաժակ մը ձեռքն անցավ, խմեց զայն ի մի
ուժով, յերեսը քիչ մը թթեոուց և պառկեցավ վերըս-
տին: Առավոտուն կանուռ արթնցավ: Չհանված պառ-

¹⁾ Բագոս-Բախոս—հին հռոմեական զինքաբանութիւն մեջ
համարվում էր գինեգործութեան և գինու աստված:

կած էր: Տեսավ, վոր բարձն, վորու վրա դրած էր
գլուխն, ու վերմակին վերի կողմը դեղնած ելին: Թիկ-
նոցին թեկուն, բաճկոնակին նալեցավ, կարմրեցավ:
Ընչաքոր շտիկ ուղեց, ձեռները ոտար նշուխերու դե-
պան: Ձեռները գլխուն դարկավ: Չհամարձակեցավ
արթնցնել Գաբրիել աղան. վար իջավ և դռնն դուրս
չեղավ հարմար և առանձին տեղ մը գտնելու և լվաց-
վելու համար:

Միհրան և Մխաթ՝ նույնպես կանուռ արթնցած,
գինետունը գնացած ելին Բարսեղ աղային վրա տե-
ղեկութեան տունելու համար: Գինեպանը հալանած էր
անոնց, թե շատ խնամք տարած էր իրենց հյուրին,
թե մաքուր անկողնո մը մեջ հանգիստ պառկած էր
Բարսեղ աղան, թե առավոտուն չեղած, մեկնած էր՝
շնորհակալութեան հալանելով իրեն այն բարի ծա-
ռայութեան համար, զորս մատուցած էր իրեն: Գի-
նեպանը չեր մոռցած նաև հավելու, թե ինքն, իրրե
գինեպան, պարտավոր էր իր հաճախորդներն ամեն
կերպով դոճապնել, թե վսեմ պատիվ չալիս զանար
Բարսեղ աղային, չեթե հանձնարարված իսկ չըլար:
Միհրան և Մխաթ շնորհակալութեան հալանելով մեկ-
նած ելին գինետունն և փողոց մը դարձած ելին,
չեր տեսան Բարսեղ աղան, վեր աղբյուրի մը առջև
կեցած՝ թաշկինակով յերեսը կը սրբեր:

— Բարի լույս, Բարսեղ աղա, գիշերը բնչպես ան-
ցուցիւք:

— Շատ հանգիստ, շնորհակալ եմ, պարոն Մի-
քան:

— Յես քեզի թող չելի տար յերեկ գիշեր, բայց շատ
պընդեցիր, դալ չուզեցիր նե, իսա ալ ձգեցիր:

— Շնորհակալ եմ, Միսաք աղա: Կերևի, վոր Գարբիել աղան թող չե տված զխո:

— Ի՞նչ...

— Յերեկ գիշեր հեր մնացիր:

— Առտուն ինքզինքս Գարբիել աղային տունը գտա... շատ դեռ ավերված եմ չեղեր. Գարբիել աղայի տունն ինտոր խրթալս չեմ գիտեր կող... վրաս դըլուխս ալ աղտոտած եմ:

— Ստամբուլը ավերվեցավ:

— Այո:

Գարբիել աղան հուզա կոր:

— Իրավ վոր մարդուն չերեսը նայելու կամչնամ կոր, վերմակը, սավանը, բարձը լվացվելու չեն այսոր:

— Բարե ձեզ:

— Աստու՜ր բարին, Գարբիել աղա:

— Ներեցեք Գարբիել աղա, չեմ գիտեր, ի՞նչպես ներումն խնդրել:

— Ներման բան չկա, միայն թե տնձիղ ֆլաս մը չգա. մեզի համար բան չկա. չես կընար վերցնել նե, մի խմեր, յեղրայր, մեզ չէս:

— Անանկ չէ, Միհրան աղա:

— Անանկ ե:

— Նշը, կըսեն, չկերած խոտն ուտե նե, գլխու ցամ կունենա, ըսավ խնդալով Միսաք աղան:

Հետո ներումն խնդրեց, թե չուր կամքն անկախ պարագաներով բերենն փախուցած եր աչդ նմանութունը:

— Մենք ողին քուկին կոկորդէ ի վար չթափեցինք ա. չեմ կընար խմել, կըսես, կը լմնանա:

— Բռնի հիւ կընար խմցնել քեզի:

— Իրավունք ունիք:

— Յես, ըսով Միհրան, մեկու մը վրա չեմ իյնար, վոր խմե:

— Յես ալ այն բնավորութունն ունիմ:

— Քու աղեկությանդ համար կըսենք կոր մենք:

— Անանկ ե չա, կուգես նե, տակաւ մը ողի խմե:

— Դուք չե՞լիք, վոր ստիպեցիք զիս խմելու:

— Մենք ի՞նչ գիտնանք, վոր դու վարժված չես:

— Մատվերիս չպիտի հոտվրտալինք ա:

— Աս բան մը չե, անգամ մը կը գինոֆլա մարդ, աւրիշ անգամ կզգուշանա. ցավալի կեսն աչն ե, վոր...

— Բարձր, վերմակը, սավանը աղտոտեցի...

— Ան ալ բան մը չե, կը լվացվին, կը սրբվին. հորս հետ, վոր հիվանդ ե, քեզի համար կռիվ ընելու ստիպվեցա:

— Հալրդ խմացեր ե, վոր...

— Իմացեր ե հապա... դուն գիշերն յեղր ու խմե

խեղճ մարդուն... մեզը:

— Մեզը մի...

Բարսեղ աղան կը թքնե:

— Մեղը հապա... թքնելու բան չկա, ինչ յեղավ նե, մեզի յեղավ. բժիշկները պիտի քննելին այսոր աչդ մեղը. չերեք որ ե, վոր խնամքով կը պահեյի սենյակիս մեջ սեղանիս վրա՝ այս առտու բժիշկներուն ցոլցտալու համար. Այնպիսի բարկանա . այնչափ բարկանա, վոր... իմ գիտցածս՝ մարդ մը ողի չկընար տանիլ նե, խմելու չե. քո անձիդ ալ կը ֆլասես, յեղրայր:

Բարսեղ աղան կը շարունակե թքնելը:

— Իրավունք ունի Գարբիել աղան:

— Ձե՛նե՛ր չեկու՛ր տունս պառկե՛, շաքաթներով կե-
լը, գլխուս վրա տեղ ունիս:

Միշտ կը թքնե՛ր Բարսեղ աղան:

— Իմս ալ գլխուն վրա:

— Ինչ վոր ե, չեղածը չեղած ե, քալենք, հաս պի-
տի կենանք:

Թքնելե չղաղրիր Բարսեղ աղան:

Մինչև շուկան մեկտեղ դնացին չորս բարեկամները,
հետո իրարմե բաժնակցան:

— Թյո՛ւ, Թյո՛ւ, անկիրթ մարդիկ, պոռաց Բարսեղ
աղան, չեքք առանձին մնաց. բռնի ողի խմցուցին,
ստամոքսս ավրեցին, մեզ խմելու պատճառ տվին և
հիմա, փոխանակ ինձմե ներումն խնդրելով խրատ կու-
տան, վոր մեզմալ ողի չխմեմ: Այդ գարշելի մեղը խը-
մելս հապա... ով գիտե, ինչ բաներ կալին մեջը...
Թյուռ... միտն մեղը կը ցավին կոր, վորպես թե
հորը հաղարջի ոչարակը խմած ըլլամ... Թող նորեն
միզե, եֆենտիմ, սա ալ դժվար բան մ' ե... Ինչ չե-
րես... չըսեմ կոր, վոր «Այս ինչ պղտիկութուն չե-
ղավ, խեղճ մարդուն մեզ խմելուն պատճառ չեղանք,
սա ինչ ամբ ըան չեղավ...» ամենևին, հորս մեղը
կըսե, կերթա, աչաչափ անկիրթութուն չեղի կընար յե-
րեակայել: Թող հորը մեղը հախճապակալ ամանի մը
մեջ լեցնեք ու վարդի փունջեր ալ դնել ալ ամանին
մեջ և ընդունելութան սրահը մեծ հաշիկին առջև
դնել. անպիտան...

Յե՛վ թքնելով շարունակեց ճամբան:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0360118

50216

ԳԻՆԸ 1 Ռ-
ՎԱՋՄԸ 30 Կ.

Լ. ՓԱՐՈՆՅԱՆ
Вред деликатности
Гиз. ССР Армении, Эривань, 1933